

En Skildring
af
Biskop Jesper Brochmand
som theologisk og asketisk Skribent.

Af Dr. phil. **E. F. Koch.**

Aar 1600 stedes Niels Hemmingsen til Hvile i Roskilde Domkirke, Aar 1601 kommer der en Student til Kjøbenhavns Universitet, en Borgemestersøn fra Kjøge ved Navn Jesper Rasmussen Brochmand. Det er en gammel Tid, der gaar ud, en ny, der gaar ind: det milde flippistiske Halvskin oplyser ikke mere den danske Kirke, den følger Udviklingen i Reformationens Moderland, den lutherske Orthodoxis kraftig brændende Middagssol opgaar over de Lande, hvis Konge nylig havde »slaget« Formula concordiæ »i Ilden«. — De forskellige Epoker i Danmarks Kirkehistorie efter Reformationen synes at have samlet deres Fylde i en enkelt, og denne udvalgte atter at have formet Tiden efter sin Individualitet. Fra Universitetets Katheder (1610—38), fra Sjællands Bispestol (1638—52) former Jesper Brochmand den danske Kirke. »Ved ham begyndte først det theologiske Studium at florere ved Kjøbenhavns Universitet,« siger Pontoppidan i sine »Annales«. Det var »det lærde Tidsrum,« som N. M. Petersen kalder det; al Lærdom var Theologi, og Brochmand var den lærdeste Mand i Landet. Han var inde i sin Tids hele Videnskabelighed; han studerede den baade discendo og docendo; fra Lærdommens Arnesteder, fra Leiden og Franecker, har han indsamlet dens Filologi

og Filosofi i hollandsk Vidtløftighed, Grundighed og Tørhed; men disse ere kun Trælkvinderne, de tjene Theologien, der sidder paa Thronen som Kejserinde. Hans egentlige Læremestere og Aandsfrønder maa søges andensteds, det er Luther og Formula concordiæ, Hutter og Ægidius Hunnius, Chemnitz og Gerhard; hans *Problemata logicæ* (1605) og *Disputationes philosophicæ* (1606—7) ere næsten glemte overfor hans store theologiske Forfattervirksomhed. I alle Theologiens Dele griber han da ind, hans Forfattervirksomhed gennemløber den hele Encyklopædi; Theologiens exegetiske, dens kirkehistoriske Discipliner behandler han saavel som dens dogmatisk-ethiske.

Heiberg siger om Oehlenschläger, at »Romancen er Grundvolden for hans hele poetiske Geni, det er den Spire, hvoraft alle hans Værker have udviklet sig, og hvilke og hvormange end de Fag ere, hvori han har digtet, i dem alle er han trængt saa dybt ind, som Romancens Vinger kunde bære ham, men heller ikke længer ¹⁾». Det er et frugtbart Ord, med rig Anvendelse paa andre Forfattere, enhver har et Fag, hvori han egentlig er stor, i de andre kun efter deres Forhold til dette ene: »Eventyret» f. Ex. for H. C. Andersen, »Træsnittet» for Chr. Winther osv. Anvendes dette paa Brochmand, finde vi let dette hans ene, hans egentlige — det systematiske. Allerede forinden Indholdets Fylde opgaar for Læseren, frembyde hans Værker »et rent Anskuelsens Velbehag, som Farvesviterne i en Mineralogs Museum», en ren ideel Tilfredsstillelse føles over Anordningens Sindrigheid, det er et Kosmos, et velordnet Hele, en Organisme, der aabner sig for os. »Som Systematiker vandt han et Navn, endnu større end Hemmingsens, ja saa stort, at det indtil denne Dag ikke er bleven fordunklet af nogen dansk Theolog,» kunde endnu hans Biograf Jens Møller sige. Dogmatiken bliver derfor hans Hovedfag og »Systema universæ theologiæ» (et Skrift,

¹⁾ Prosaiske Skrifter, 1861, 3 Del. S. 215.

Pöntoppidan i »Annales» ogsaa kalder »fast unvergleichlich») bliver hans Hovedværk, hans Talents mest udmærkede Produkt, et Skatkammer, hvori alt, hvad hans andre Værker indeholde, væsenlig er tilstede, en Kilde, hvoraf alle de andre, ideelt taget, have deres Udspring. Stor er han i disse, kun forsaavidt han i dem har Brug for Systemet, mindst lykkede ere de, der ligge dette centrale i hans Forfattervirksomhed fjernest.

Men aldrig er hans Systematik gold og ufrugtbar for Troen. Ikke for intet skriver han over mangt et vigtigt lærd Afsnit: »adsis, o Jesu!» — Bønnen ledsager den lærde Granskning, Hjertets og Hovedets Trang forenes, Skolens og Livets. Netop som et Værn for og en Befordring af et sandt christeligt Liv er Systemet anlagt; hints Tarv tabes aldrig af Syne, hvor dybt han saa graver sig ned i lærde Bogdynger, hvor højt han saa stiger i subtile Distinktioner. En Afsky er ham den middelalderlige Skolastik, alle Theologers mere nysgjerrige end videbegjærlige Undersøgelser, alt lærd Snurrepiberi. En Trediedel af selve Systemet er henvendt paa det opbyggelige, det praktisk anvendelige — de saakaldte »casus conscientiae.» Det christne Menneske Brochmand, den evangeliske Biskop fortrænges aldrig af den orthodoxe lærde; derfor gaar ved Siden af hans store Række af theologiske Skrifter en lignende af asketiske, med »Sabbathi sanctificatio» i Spidsen, hans saa ofte og i mange Retninger fortjent lovpriste Postil. Det er Værker, som ere udmærkede Trosvidnesbyrd af en christen, af en Biskop; meget enkelt kan fremhæves deri som højst fortrinligt, men dog kunne disse Skrifter ikke anses for lige saa adækvate Udtryk for Brochmands Geni som hine theologiske. I Forhold til den danske Menighed i Forfatterens Samtid saavel som i en lang Eftertid have de været af stor Betydning, i Forhold til hans theologiske Værker staa de som et Korrektiv mod gold Lærdom og falsk Glimmer.

Brochmand er sin Tids, sit Lands Forfatter. Tiden taler igjennem ham, hans Lands Forholde, Stemninger og

Tilstande, læses hos ham, men atter omvendt: Tiden, hans Lands Anliggender paavirkes af ham. Dette følger allerede af Begrebet en stor Forfatter, men finder i fortrinlig, om end ikke altid paaagtet, Grad Sted hos Brochmand. Den lærdeste Theolog i Danmark er samtidig med den Konge, som har faaet det største Ry blandt alle oldenborgske. Brochmand er ret egentlig Christian d. 4des Theolog, Christian d. 4des Biskop. Vi beundre den kraftige Renæssance i Christian den 4des arkitektoniske Mindesmærker; hans Biskop byggede lignende Værker i Literaturen; det var den gamle middelalderlige Stil, der gjenfødtes, Dogmerne fastslaaede og sammenføjede fra at være disjecta membra til et følgestrengt System, Kirkens credo udviklet gennem Skolens intelligo. Dog Lignelser og Billeder ere overflødige. Der var en virkelig, en inderlig Samstemning mellem Kongen og Bispen, der var valgt efter Kongens udtrykkelige Vilje, imod hans egen. Det er den lutherske Statskirkes Glandsperiode, hævdet ved Kongens Sværd, ved Bispens Ord. Det er en Tid, rig paa glimrende Krigsbegivenheder og paa derefter følgende uhyre Tab. For begge har Brochmand et dansk følende Hjerte, der ofte finder sit smukke rørende Udtryk. Det er en Tid, hvor Kampen mod Adelen, og for Kongen begynder, og i denne har han, Frederik d. 3djes faderlige Ven, forud valgt sin Plads. Det er en Tid endelig, ikke blot for Danmarks og Norges Vedkommende, hvor Verdensanskuelsen dels slaar sig til Ro i Begrebet om Guds umiddelbare Indgriben paa ethvert enkelt Punkt, dels gyser tilbage for Verden, der ligger under Djævlens og hans Aanders Herredømme, »den fortryllede Verden;« det er Hexeprocessernes og Besættelsernes gyldne Tid. Og vi ville finde Brochmand hildet i Overtroens Garn som en Søn af sin Tid, men dog med Aandsfrihed væрге sig mod meget, der var Folketro og billiget af mange lærde. Det er en Tid, hvor Katholicismen, styrket ved Jesuiterordnen, rejser Hovedet højere end nogensinde, hvor hele Landstrækninger, der havde givet

evangelisk Lære og Liv Rum, atter synke tilbage i Papisme; hvor Catholicismen aabent vedkjender sig ikke at ville betragte nogen Landsdel som absolut tabt og baade i Lys og Mørke ompænder den hele Verdensdel med sin Propaganda; en Tid, da Trediveaarskrigens vexlende Lykke ofte bringer Protestantismens Vægtskaal ud af Ligevægten. Og imod den atter fremvældende Catholicisme finde vi Brochmand stillet som rig polemisk-apologetisk Skribent. Det var en Tid endelig, hvor mange Mænd indenfor Kirken begyndte at se bort fra det konfessionelle til det almen christelige og midt under den altfor sørgelige Adsplittelse, i hvilken evangeliske christne stode overfor hinanden som fjendtlige Lejre, arbejdede hen til en Union — men mod denne Grotius's, Paræus's, Calixts Virksomhed finde vi Brochmand stillet som bestemt Modstander; han ser deri kun Afslag paa Sandheden og Tilsætning af Løgn, Foragt for det bestemt udprægede Dogme; »Irenicum« er ham en Gru, til hvis Gjendrivelse han ofte vender tilbage. — Kort, enhver Strømning i Tiden, sætter Brochmand i sympathetisk eller antipathetisk Stemning og kjendes i hans Værker. Efter disse indledende Bemærkninger ville vi skride til en Udsigt over Jesper Brochmands Værker og udaf disse søge at konstruere hans theologiske og asketiske Standpunkt.

I. Blandt Brochmands theologiske Værker ville vi først se hen til de dogmatiske, som med Rette hævdes den øverste Plads og blandt disse først og fremmest til hans »Universæ theologiæ systema, in quo omnes ac singuli religionis christianæ articuli ita pertractantur, ut primo vera sententia afferatur et asseratur, secundo controversiæ priscæ et recentes expédiantur, tertio præcipui conscientiæ casus e verbo divino decidantur«. Saaledes er det store Værks fuldstændige Titel¹⁾. Det falder i 2 Dele,

¹⁾ Kjøbenhavn 1633 4to, Leipzig 1638 Fol., Ulm 1638 4to og 1658 Fol. — De enkelte Artikler af Systemet vare i de nærmest foregaaende

Artikel 1—17 i 1ste, Artikel 18—49 i 2den Del. Hver enkelt Artikel har det tredelte Indhold, som Titelbladet angiver, et thetisk, antithetisk og paræneltisk — som han ogsaa angiver det i Fortalen, at det er hans Agt, »grundig at fremstille den sande Lære om Gud og de guddommelige Ting, 2) kraftig at gjendrive Modstandernes Grunde og 3) trøste og styrke en tvivlende Samvittighed.« Dette er Artiklens Hovedkapitler, der falde i sectiones eller quæstiones, og disse atter i mindre ved Tal angivne Delinger. Ikke uden Grund bemærkes dette, thi den gennemgaaende strenge Anordning er et af Værkets karakteristiske Fortrin; der er den Enshed og Planmæssighed helt igjennem, logisk begrundet, som er nødvendig, for at det kan fortjene Navn af Systema. Grundig begynder han hver Artikels første Afsnit med en Etymologi af Benævnelsen paa det kirkelige Begreb, hvorom der handles, forsaavidt en saadan da er fornøden. Der udvikles vocis originitio, synonymia, homonymia eller ambiguitas. Først og fremmest bestemmes Ordets Betydning efter Biblen, men Hensyn tages ogsaa til klassiske Forfattere. Charakteristisk er dernæst ligeledes den fastslaaede Anordning gennem følgende Led, der dog efter Sagens Natur ikke alle tilkomme hvert enkelt Dogme: causa efficiens, primaria, causa formalis, objectum, causa materialis sive subjectum, causa instrumentalis, causa meritoria, causa organica, partes eller divisiones og fines sluttelig, hvilke udvikles hver for sig og endelig samles alle tilsammen i Slutstenen, den nøjagtige og skarptbegrændsede

Aar udgivne i større eller mindre Samling. Universitetsbibliothekets »Bibliotheca Brochmanniana« (s: Fortegnelse over Brochmands Bogsamling) nævner en saadan Samling af 1631; samme Bibliothek ejer det eneste Exemplar, Forfatteren er stødt paa, af en saadan Samling: Religionis christianæ articuli I. De fide justificante. II. De hominis peccatoris coram deo justificatione. III. De regeneratione. IV. De renovatione seu sanctificatione. V. De bonis operibus. Hafn. 1632 — i et og alt stemmende med Systemets tilsvarende Afdelinger.

definitio. Det er Tidsalderens lærde Skolesprog, vi her finde første Gang ret anvendt og videre udviklet i et Arbejde af en dansk Theolog; hans Forgjænger, Hemmingsen, har intet lignende, Syntagma er kun et Tilløb til et System. Kort og fyndigt er dette første Kapitel affattet, »plene sed compendiose« kalder Forfatteren det selv. Det udtømmer Opgaven, han har stillet sig; uden Digressioner gaar han den slagne Vej mod Definitionen.

Rigere og fyldigere er det andet Afsnit i hver Artikel behandlet, det antithetiske, Gjendrivelsen af de falske Opfattelser af Dogmet. Den samme Nøjagtighed og Fuldstændighed, en lignende Orden og Regelmæssighed møder os her. Gjendrivelsen føres i en rolig og værdig Tone, skjøndt haarde og strenge Ord ikke savnes. Men de synes Læseren næsten at høre nødvendig til, naar han stiller sig paa Forfatterens Standpunkt. For ham ligger Sandheden aaben og klar, dens Udformning i et bestemt System er for ham fuldfærdig, han har prøvet og valgt afgjørende, fra Resultatet kan ingen Afgang tænkes. Oppositionen derimod kan kun være Ondskab eller Blindhed, den maa vises tilbage med den største Styrke. Det er en anseelig Skare af Kjætterier, der her møder os, en Fylde af errores, der her gjendrives — rubricerede under Tal, der gjøre Massen desto kjendeligere. Papister og Calvinister ere de, der hyppigst forkjættes; Zwinglianere, Socinianere eller, som de oftest nævnes, Fotinianere dernæst; Arminianere, Anabaptister, Weigelianere, Schwenkfeldianere — ogsaa Atheister og Jøder, samt Muhamedanere (Gog og Magog, Østens Antichrist). Ligeledes tages Hensyn til gamle Kjætterhøvdinge som Eutyches, Nestorius, Pelagius (»Guds Naades bitreste Fjende«) o. fl. som ogsaa til enkelte nyere ellers gode Lærere, der have fejlet i enkelte Punkter. Til sidste Slags kan tildels regnes Carlstadt, der dog tages temmelig haardt med, hans Fortolkning af Nadverens Indstiftelsesord f. Ex. kaldes assertio vanissima; men navnlig Agricola, Matthias Flacius. Den sidstes Lære om Arvesynden

indeholder vel Ting, der ere »for urimelige til 'at behøve lang Gjendrivelse«, og den er saare farlig i sine Konsekvenser, men dog kaldes han »en for Resten meget lærd Mand«, og hine Ytringer om Arvesynden ere kun i Stridens Hede overfor Victorin Strigel uforstandig faldne ham af Munden — en Modsætning til Tonen overfor de andre Kirkesamfunds Meninger. Hvad Forfatteren i sin Polemik stadig er meget omhyggelig for, er at Spørgsmaalet, hvorom der strides, bliver stillet rigtig; Modstanderne tillægge hans Kirke Meninger, den ikke har, tage Ordene i en Betydning, der ikke tilkommer dem, og saa fremdeles. Hvad Brochmand i dette Afsnit ret faar Lejlighed til at lægge for Dagen er sin store Belæsthed i sit eget og andre Kirkesamfunds Lærere. Massen af Citater af Kirkefædre og Skolastikere er stor. Ved Spørgsmaalet, om *electio* er sket *prævisis bonis operibus*, citeres f. Ex. ikke færre end: Irenæus, Justinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Tertullian, Chrysostomus, Hieronimus, Damascenus, Cyrillus imod Bonaventura, Albertus Magnus, Alexander af Hales. Ikke mindre Kjendskab røber han til nyere katholske Forfattere, først og fremmest til Bellarmin, Gregorius de Valentia, Becanus osv. Til Calvins, Zwinglis, Paræus's Skrifter har han nøie Kjendskab. Han disputerer vidtløftig om Forstaaelsen af mange Sætninger deri, selv de ved første Øjekast lidet vigtige. Igjennem et saadant Apparat føres Forsvaret for hvad der er fremsat i første Afsnit, gøres Angrebet paa hvad der strider derimod.

Vende vi os til det tredje Afsnit i hver Artikel, det parænetiske, træffe vi et meget broget og mangfoldigt Indhold under den fælles Benævnelse, *casus conscientiæ*. Brochmand udtaler selv ved den første Artikel, hvad han mener dermed. Det er »Skrupler af ængstende og nedslaaende Tvivl, hvorved Samvittigheden bevæges.« De kunne kun løses ved Guds Ord; Katholikerne dadles for at forsøge Løsningen ved *traditiones humanæ*, *concilia et testimonia patrum*, *jus utrumque*. Alt dette kan ikke trøste

en Samvittighed i dens Angst. Her møde vi da Spørgsmaal af saavel theologisk som asketisk Natur, theoretiske som praktiske, stort og smaat, Lærdom og Øvertro mellem hinanden. Her findes saaledes Opmuntringer og Advarsler med Hensyn til at læse Guds Ord; Trøst til dem, som ved Djævlens Fristelser ere komne til at tvivle om den christne Religions Sandhed, Trøst i Forfølgelser, Trøst til melancholske og til dem, der sent kaldes til Præsteembedet; Advarsler mod at tage Bolig paa Steder, hvor Guds Ord ikke maa læres, mod at stræbe efter Aabenbaringer, Undervisning om hvorledes Mennesket staar Naaden imod, om hvorledes man kan være vis i Haabet paa sin Udvælgelse, om Billeddyrkelse, Helgen- og Relikvietjeneste; om alskens Trolddom og Straffen derfor; om Gjæstebud, Rigdom, Almisse; om Skriftemaal og Absolution, om Kjætterdaab, Daab af Misfostre, Hittebørn, exkommunicerede og vantro Forældres Børn; om døvstummes, besattes, afsindiges, Børns Altergang; om »altid at bede«, om af Hævn stadig at synge den 109de Psalme; om efter et særligt Løfte at fly denne eller hin Fejl; om Jagtret og Livsstillinger; om at ønske sig Døden, om en hæderlig Begravelse, om at lade sig begrave i Kirkerne og inde i Byen, om Gjenkjendelse efter Døden osv. — En stor Del af dette Indhold er af megen Betydning til at bestemme Brochmands ethiske Standpunkt, det er talende Vidner om hans, om Tidens Opfattelse af Livets forskellige Forhold; et helt Billede af hans Verdensanskuelse oprulles for os igjennem disse aforistiske Stykker. Meget hvad her afhandles med Grundighed og Vidtløftighed hører for os nutildags til Børnelærdommen, vi kunne nu afgjøre Sagen med et Ord; meget synes os smaat, der dengang ikke var det. Overskues den hele lange Række af casus conscientiæ, der trolig Haand i Haand følge den egentlige dogmatiske Udvikling i Systemet, opgaar det for os, hvorledes hos Brochmand Læren er for Livet, hvorledes den rige Skat, som den evangeliske Lære gemmer, bør præges og sendes ud i Smaamynt til Brug i Hverdagslivet.

Beviset for Sandheden af Udviklingen gennem alle tre Afsnit henter Forfatteren i hvert enkelt Led og i det hele af Skriften. »Alt hvad der nødvendig maa tros om Gud og de guddommelige Ting er saaledes aabenbaret i den hellige Skrift, at hverken mer eller mindre maa tros til Frelse, end hvad der er overleveret i de hellige Skrifter.« (Syst. univ. theol. 1, 1, 5.) Udover det i Skriften aabenbarede vil Forfatteren ingenlunde gaa, det er kun Skriftens eget Indhold, Systemet udfolder for os, set fra forskellige Sider og i alle sine Konsekventser. Bibelske Citater anføres derfor i store Masser som dicta probantia for hver enkelt dogmatisk Sætning, der fastslaas, for hver Gjendrivelse, hvert Raad og hver Advarsel.

Men Skriftens sande Mening er for ham atter kun den Udlægning, der er bleven den tildel i den orthodox lutherske Kirkes Bekjendelsesskrifter. Endog der, hvor meget synes at tale derimod, fastholdes Standpunktet. Lutherdommen har fordømt Chiliasmen som jødiske Fabler og stridende mod Skriften. Brochmand erklærer i Overensstemmelse hermed: Skriften har ikke Læren om de 1000 Aars Herredømme; Christi Gjenkomst er tvertimod Verdens Ende, og Apok. 20, 4—6 er et Sted, der er trykket af altfor store Fortolkningsvanskeligheder til at bygge en Lære derpaa, »en altfor brøstfældig Grundvold.« Der anføres vel ingensteds Beviser af Bekjendelsesskrifterne for et Dogmes Sandhed, af hellig Sky ere disse kun hentede fra Skriften, men dennes Indhold maa, naar det ret overvejes, paa det nøjeste svare til den lutherske Kirkes Udvikling deraf, — det er Brochmands, det er hans lutherske Samtids Axiom. Læren om communicatio idiomatum er saaledes for ham ren bibelsk og udledes alene af Skriften. »Det, som er Mennesket Christus ejendommeligt, tillægges i Skriften virkelig Gud Logos, og omvendt: hvad der er Gud Logos ejendommeligt, tillægges virkelig Mennesket Christus.« Det første godtgjøres af Steder som Mtth. 16, 13: Guds Søn kaldes Menneskets Søn, Luk. 1, 35: det, der fødes af

Maria kaldes Guds Søn, ligesom af Steder, hvor Brochmand ligefrem finder Christus kaldet Gud, Rom. 9, 5. 1 Tim. 3, 16. Apg. 20, 28 o. fl. — det andet af Steder som Joh. 6, 51. Matth. 9, 6 o. lign. Ligeledes er Christi substantielle Nærværelse i Nadveren alene udledet af Indstiftelsesordene; »manducatio et bibitio corporis atque sanguinis domini» findes i disse, thi det hedder hos Evangelisterne og Paulus, at der nydes det Legeme og det Blod, der hengaves for os; men dette var intet »corpus tropicum» eller »sangvis figuratus«, altsaa er der i Nadveren heller intet »fictum et figuratum«, men »substantiale corpus, ipsissimus sangvis» o. s. fr. — Det bibelsk udviklede System er derfor et strengt orthodox luthersk Kompendium, værnet mod anderledes troende og anvendt paa Livets Forhold. Kun ganske enkelte Stemmer have rejst sig mod dets fulde Orthodoxy. Deriblandt Scherzer, der forresten er Brochmand meget velsindet og kun finder Afvigelser i 2 Punkter. Brochmand opstiller nemlig 4 genera af communicationes idiomatum, Formula concordiae har kun 3, idet her Brochmands to første genera ere slaaede sammen til en. Men baade Hutter og Gerhard inddele som Brochmand, og denne gjør selv opmærksom paa sin Afvigelse heri fra Konkordieformlen, men afviser dens Betydning med den Bemærkning, at selve Sagen dog bliver den samme. Det andet Punkt skal være angaaende de ugudeliges Opstandelse, som Brochmand lader ske ved Christi Fortjeneste. Han anfører det imidlertid selv som en kalvinsk Vildfarelse ikke at henregne denne Opstandelse til Christi Død, men alene til Guds retfærdige Dom og Bud som Aarsag.

Systemets store Biblicitet giver det imidlertid til Trods for alt Skolesprog og lærd Distingveren en stor Simpelhed og Jævnhed saavel i Form som Indhold. Det er ikke det ringeste Fortrin ved dette lærde Værk, at det har kunnet bevare Biblens Enfold imellem alle dogmatiske Snirkler og Sving. Fremmed for Systemet er derfor ogsaa al Spekulation. Et enkelt Fornufttræsonnement anføres

alt imellem, kort og ligefrem, men egentlig Spekulation over Dogmerne forekommer aldrig selv paa Steder, som mest kunde indbyde dertil f. Ex. i Skabelseslæren med den sig dertil sluttende Englelære. Alt er her en ligefrem Sætten ud fra hinanden, væsenlig af den mosaiske Skabelses-historie, en temmelig schematisk Opregning. Servetus gjendrives for sin Anskuelse, at alt forud for Skabelsen har eksisteret i Gud som Ideer. »Intet uden Gud har været før Verdens Skabelse« sætter Brochmand derimod og spørger med Skriften: »Hvor var Du, da jeg dannede Jorden?« Det erklæres for Dumdristighed af Dionysius Areopagita og nogle Skolastikere at spekulere over Forholdet mellem højere og lavere Engleklasser, saavel gode som onde. Saaledes ogsaa i Læren om Forsynet: *contingentia naturalis* og *libertas arbitrii* bestaa ved Siden af det guddommelige Forsyn, thi Skriften omtaler Ting, som ske af en Hændelse, og Erfaringen lærer, at saa meget sker i Verden uden Guds Vilje. Brochmand gaar ikke ind paa Forholdet mellem disse Modsætninger, de opstilles blot posetivt ved Siden af hinanden. Ligeledes med Hensyn til den guddommelige Forudvidenheds Forhold til Friheden. Forudvidenheden ogsaa med Hensyn til det onde, de fri Væsner begaa, hævdes mod Socinianerne, men ene og alene ved Skriftsteder: Christus vidste f. Ex. Peters Fornægtelse forud. Men Forudvidenheden og Forsynet medføre ikke en uundgaaelig Nødvendighed af det, der skal ske. Beviserne herfor ere hentede *e contrario*: at Gud ellers maatte være Skyld i det onde; Skriftens Formaninger til Omvendelse maatte være meningsløse, og ingen kunde saa falde ud af Naadestanden. Desuden siger Skriften ofte, at noget kunde være sket anderledes end det sker, f. Ex. i Matth. 11, 21. Kalvinisterne støtte deres Nødvendighedslære paa enkelte Skriftsteder, de vigtigste af disse anføres og underlægges en anden Fortolkning, dermed er Sagen afgjort.

Brochmand vil endog helst saavidt mulig undlade at bruge filosofiske Udtryk, han vil blive ved Skriftens.

»Jeg holder det for sikrest« — siger han saaledes ved Spørgsmaalet, om Sønnen kan kaldes »*principatus*« og »*causatus*«, medens Faderen er »*causa et principium filii*« — »at undlade disse og lignende Spørgsmaal, der ere opstaaede af altfor stor Kjærlighed til filosofiske Betegnelser«; — og ved Spørgsmaalet, om Sønnen kan kaldes *αὐτοθεός*, »at han slet ikke vil bruge denne Betegnelse, da Skriften ikke har den, men kun holde sig til dens Udtryk, »derved undgaar man sikkert Anledningen til mange Vildfarelser.« Dette ædruelige Standpunkt finde vi Brochmand overalt indtage overfor alle subtile Skriftens Lære uvedkommende Spørgsmaal. »Det er bedre at gjøre sig Umage for at leve saaledes, at man ikke kommer til at erfare, hvorledes Helvedes Ild er, end i dette Liv at undersøge dens Beskaffenhed«, siger han med Blikket vendt mod det praktisk christelige. Han gjør ikke Fordring paa at give en filosofisk nøjagtig Definition af den frie Vilje, thi han vil med Flid undgaa skolastiske Spørgsmaal om Viljen, der kun høre hjemme i Filosofien. Han taler kun i den Hensigt om den frie Vilje, at han vil forklare »Erkjendelsens og Viljens Kræfter i dette Liv til at skjelne, ville og gjøre det gode«. N. M. Petersens Beskyldning mod Brochmand for i sin Dogmatik at besvare mangehaande forfængelige Spørgsmaal synes derfor i Reglen meget ugrundet. Nogle af de anførte Exempler ere allerede i og for sig ikke »forfængelige Spørgsmaal«, saasom »om Jomfru Maria blev avlet uden Synd«, saavist sligt virkelig paastaas fra katholsk Side; »om Dands er tilladt«, »om en Præst maa drive Agerdyrking og Kvægavl«, saavist dette er Momenter i en saare vigtig Betragtning af Forholdet mellem det naturlige Liv og det sædelige Ideal. Andre ere for den Tid, de fremsattes, ligesaa lidt forfængelige; det var Ting, den Tid beskæftigede sig med, f. Ex. om der gives overhimmelske Vande, om Kreatianisme eller Traducianisme. Men ved de allerfleste af de anførte Steder er Brochmand saalangt fra at besvare slige Spørgsmaal, at han blot anfører dem for at afvise

dem som Taabeligheder. »Hvad vore første Forældre spiste i Paradis«, er saaledes allerede et Spørgsmaal, som han aldeles ingen Vægt tillægger; han anfører kun, da Spørgsmaalet en Gang er sat i Bevægelse, en Mening derom, støttet paa en antagelig Exegese af Gen. 1, 29 og 9, 3. En ren Afvisning faa derimod Spørgsmaal som »om der i Rygraden er et Ben, som ikke raadner og hvorfra Opstandelsen udgaar«. Det anføres kun som en jødisk Vildfarelse i Artiklen om Opstandelsen og som stridende mod Gen. 3, 19. Ligesaa lidt vil Brochmand bestemme sig for »hvad Sprog de opstandne skulle tale«. Han siger kun, man har gjættet paa det hebraiske, men ikke, at det er dette (N. M. Petersen), tvertimod rimeligere et Sprog, mere udmærket end alle i denne Verden, thi tales skal der, da sermo vocalis hører til den fuldkomne legemlige Restitution. Men overfor disse enkelte udpillede Tilfælde, i hvilke dog Brochmand paa en Maade giver en Besvarelse, maa ikke glemmes den store Mængde lignende, af Skolastikere og andre vidtløftig behandlede Spørgsmaal, hvilke han forbigaar som »satte i Bevægelse af Lediggjængere og som bør udles af alle« (1, 8, 3: om hver Engel har sit Navn, som Gud kjender, men vi ikke). »Man bør *ἐπεχειν*«, siger han i samme Aand, (1, 9, 1) »ikke gruble over det, som Gud ikke har aabenbaret i sit Ord« (om hvorfor Gud netop blæste sin Aand ind i Mennesket). Det hører til »*ζητήσεις μωραὶ καὶ ἀπαιδεύτοι*« (2 Tim. 2, 23) at undersøge Dyrenes Forhold i Paradis. »Man bør ikke ville være viis ud over det, der er skrevet« (om hvorfor der just er de to Elementer i Nadveren, 2, 36, 1), og saa fremdeles ved Spørgsmaal som: »an deus pater semetipsum intuendo et cogitando genuerit filium«, »paa hvad Aarstid Verden er skabt«, »naar Englene ere skabte«, »hvorfor Eva uddroges af den sovende Adam«, »om Ribbenet, hvoraf hun skabtes var fra højre eller venstre Side, var et ægte eller et falsk, nødvendigt eller overflødigt«, »paa hvilken Dag i Ugen Christus er født« o. s. v. Det vil heraf ses, at Brochmand har et

aabent Øie for hvad der er uvigtigt, hvad der er for ubetydeligt til at behandles dogmatisk, hvilket ogsaa fremgaar af den ovenfor anstillede Betragtning af Indholdet i »casus conscientiæ«.

Det staar endnu tilbage at se hen til, hvorledes det forholder sig med Originaliteten af dette Brochmands Hovedværk. Det er alt bemærket, at han her i Landet var den første, der skrev en egentlig systematisk Dogmatik. Hemmingsens »Syntagma institutionum christianarum« er et Værk af en hel anden Beskaffenhed, har i Grunden ingen anden Lighed med Brochmands System end at begge ere ordnede Fremstillinger af den evangeliske Lære. Brochmand synes aldeles uafhængig af denne sin store Forgjænger i selve Fædrelandet. Han behandler Læren under ganske andre Afsnit end Hemmingsen; ja han synes endog at have skudt sin Forgjængers Værk til Side og under Udarbejdelsen af sit eget intet Hensyn at have taget til dette. I den store Mængde af Citater træffes i hele Systemet Hemmingsens Navn kun 3 Gange, og det ingenlunde ved Hovedpunkter. Første Gang det træffes, siger Brochmand om ham, at han med flere nægter, at Stedet Rom. 5, 18. 19 hævder Universaliteten af Christi Fortjeneste, og han gjendriver meget kort. Anden Gang anføres han at have lært, at det er tilladt at ægte sin afdøde Broders forlovede, hvilket Brochmand nægter, og endelig tredje Gang som den, der nægter døvstumme Altergang paa Grund af Rom. 10, 17, hvilket Sted Brochmand fra sin Side paastaar ikke at gjælde de af Naturen døve. En indirekte Polemik mod Hemmingsen er derimod let at spore. Saaledes navnlig i Afsnittet om Nadveren. Mod Hemmingsens Beskrivelse af Nadveren som »sacramentum nostræ per victimam Christi redemptionis — in qua panis et vinum symbola corporis et sanguinis domini distribuuntur« og hans Udvikling af Christi Tilstedeværelse i Ord som: »adest quidem non ratione loci, nam si locum spectes, corpus Christi in coelo est περιγραπτον, sed ratione fidei hominis legitime utentis sacra Christi coena«, mod

hans Erklæring efter den meget korte Udvikling af Nadverlæren, at de mere indtrængende Spørgsmaal kun ere »unyttige Disputationer, ved hvilke Menneskenes Sind afdrages fra Nadverens sande Brug» — staar Brochmands strengt afgrænsede orthodoxe Definition og Hævdelse af Christi lokale Nærværelse ogsaa for de vantro, hans detaillerede Udviklinger af Forholdet mellem Christi Legeme og Nadverelementet. Overfor saadanne af Hemmingsen opstillede Sætninger maatte Brochmand efter hele sin Retning med Afsky vende sig bort, de vare ham rent kalvinsk Kjætteri. Paa den anden Side havde Brochmand naturlige Grunde nok til ikke at stemple den i sin Tid over hele Fædrelandet saa højt ansete og, hvad han selv maatte erkjende, i andre Henseender saa udmærkede Forfatter som en udenfor det lutherske Samfund staaende. Han har derfor viselig valgt en Middelvej, han forbigaar ham med Tavshed, han er gjendreven, idet Calvinisme og kalviniserende Theorier ere gjendrevne.

Medens Brochmand altsaa staar hel uafhængig overfor denne sin danske Forgjænger, gjælder det modsatte overfor hans tyske Forgjængere og samtidige. Egentlig original kan en dogmatisk Forfatter paa den Tid aldrig blive; ethvert blot nogenlunde vigtigt dogmatisk Resultat er fastsat forud i Formula concordiæ og den sig dertil sluttende Theologi; kun lidet er ladet tilbage, de quo disputari potest. Originaliteten viser sig i Sammenstillingen, i Behandlingen af det en Gang givne, i den Lærdomsfylde, den Trosvarme, der lægges ind i det traditionelle og omformer det til noget nyt. Deri er Brochmand en Mester og staar derfor ogsaa som original Forfatter overfor de to mest med ham samstemmende, Gerhard og Hutter. Se vi først hen til Gerhard, er han bestandig opstillet som Brochmands Aandsfrænde; den grundige Lærdom og orthodoxe Iver forenede med sund praktisk Christendom har man med Rette gjort gjældende som begges Særkjende. Sammenlignes Gerhards »Loci communes theologici» med Brochmands System, have

de omtrent Overskriften over Afsnittene tilfælles, og disse følge endog i næsten samme Orden, men dermed ophører ogsaa Behandlingens Lighed. Brochmand er kompendiøs, Gerhard breder sig, Brochmand er langt klarere og simplere, skarpere i Definitioner, Delinger og Underdelinger, gennemfører Bibliciteten langt mere; Polemiken fremtræder stærkere hos ham, sondret til sit eget Afsnit, og casus conscientiae endelig ere ham ejendommelige, hvortil kun tildels »de usu hujus loci«, som føjes til efter hver locus hos Gerhard, frembyder en Parallel. Der tages ogsaa herved et praktisk Hensyn efter den theoretiske Udvikling, men det er i Grunden hele Ligheden i dette Afsnit, Brochmand har et langt rigere fra Gerhards helt forskjelligt Stof. — I Enkelthederne kunne de i den dogmatiske Udvikling ofte støde sammen, i Etymologier og Synonymier, f. Ex. i Bestemmelsen af providentia, af »unum idemque evangelium in veteri et novo testamento«.

Overensstemmelsen mellem Brochmands System og Hutters Loci theologici bestaar i den kompendiøse, strengt logisk afgrænsede Fremstilling. De skarpt udtænkte Definitioner ligne hinanden, undertiden med Undtagelse af ganske uvæsenlige Ord og Ordstillinger, f. Ex. Definitionerne af lex moralis og evangelium; undertiden stemme de i Indholdet, men ikke i Ordene, f. Ex. Definitionerne af ecclesia vera; undertiden ere de dog ogsaa helt forskjellige baade i Indhold og Form, f. Ex. Definitionerne af vetus og novum testamentum. En enkelt Gang vil endog Definitionernes store Ven, Brochmand, slet ikke definere, nemlig hvad Gud er, thi »en bestemt logisk Definition er en fuldkommen Ufolden af dens Gjenstands Væsen, men Guds Væsen kan ikke erkjendes af den dødelige, formørkede Forstand« — en Betænkelse, Hutter ikke gjør sig, men definerer Gud: *essentia spiritualis, intelligens etc.* — Omtrent de samme loci træffes hos Hutter som articuli hos Brochmand, men i en meget forskjellig Orden. Hutter er nok saa polemisk som Brochmand, *θεσις* og *ἀντιθεσις* er

hos ham den til Grund liggende Orden, errores og controversiæ de mest udførte Afsnit. Men ogsaa overfor ham er Brochmand mere bibelsk, og hos Hutter findes intet praktisk Afsnit som casus conscientiæ. De tre her anførte dogmatiske Hovedværker kunne betragtes som Sødskende, avlede af de selvsamme Forældre, Luthers Tro og den orthodox lutherske Tænkning. De have megen Sødskendelighed, men hver for sig udtrykker dog paa en ny og ejendommelig Maade det hele Familien fælles til Grund liggende. Den yngre har naturligvis lært meget af og dannet sig i meget efter den ældre, men nok saa meget maa Ligheden tilskrives Opdragelsen af alle tre i samme Skole.

2. Overfor Brochmands Hovedværk *Systema universæ theologiæ* træde hans andre dogmatiske Skrifter aldeles i Skygge, saameget mere som de enten ere Uddrag deraf eller ere gjorte overflødige ved Optagelse i selve Hovedværket. Mest bekjendt er *Systema theologicum minus*, 1649. Det er et Uddrag af det store System, ganske følgende samme Anordning, men meget kortere. Controversiæ ere her ikke særskilt behandlede, men indoptagne i den fortløbende Udvikling; helt udeladte ere casus conscientiæ. Zwergius siger om dette Skrift (i Sjæll. Cleresi): «I denne skønne Bog er alt det fornødne, der er i Systemet; ja den holdes nogle Steder, saasom Brochmands *curæ posteriores*, bedre og sikrere end *Systema selv*».

Resten af Brochmands dogmatiske Skrifter ere Disputatser. Langt flere nævnes, end nu ere til at opspore paa vore Bibliotheker. Af de forhaandenværende skjønnes de i det hele ikke at have leveret noget væsenlig andet end hvad der af Forfatteren senere er optaget og udviklet i Systemet. Resen karakteriserer lejlighedsvis i sit Skrift »om den hellige Tro« Disputatserne paa den Tid som Værker, »der vaanligen sammendrages paa det genniste oc kortiste, de vnge at øffue oc prøffue dermet, som saaledes skulle tage vjldere Forklaring og giensuar der paa, naar sligt forhandlis i Academier effter den brug og viisz« —

en Betegnelse af dem som Lejlighedsskrifter uden synderlig stor Betydning, der passer meget vel paa de brochmandske. Man har af vor Forfatter saadanne *Disputationes theologicæ* om de forskjellige Sakramenter, de *norma judicandi in controversiis religionis*, de *diversitate baptismi Johannis et discipulorum Christi*, de *divina et humana natura filii dei*, de *libero arbitrio*, de *dicto Jeremiæ XXIII o. fl.* Den sidstnævnte er mere dogmatisk end exegetisk. Af Ordene: »Er jeg ikke den, som opfylder Himlen og Jorden, siger Herren,» (Jerm. 23, 24) forsvarer »det himmelske Dogme« om Mennesket Christus's Allestedsnærværelse mod katholske og kalvinistiske Forvanskelse, der »afvaskes i Israels rene Kilder.«

3. Af Brochmands mange exegetiske Arbejder — der nævnes af Pontoppidan og tildels citeres af ham selv, saasom Kommentarer til Lukas Evangelium, Romer-, Epheser- og Galaterbrevet, Genesis — har Forfatteren selv kun udgivet et eneste: *In Canonicam et Catholicam Jacobi epistolam Commentarius: In quo I. Textus Græci verba diligenter premuntur et expenduntur. II. Membrorum nexus clare ostenditur. III. Dissidentium interpretum sententiæ afferuntur et æstimantur. IV. Strabæ adversariorum expositiones et corruptelæ confutantur. V. Doctrinæ, servituræ his, qui conciones ad populum habebunt, singulis versibus subjunguntur* 1641. Længe efter hans Død, først 1706, blev hans *Commentarius in epistolam ad Hebræos* udgiven; (han omtaler selv dette Værk allerede 1625 i et Brev af 13de Februar til Holger Rosenkrands, hvem han sender det til Gjennemsyn og Bedømmelse).

Det, hans Exegese i begge disse Skrifter først og fornemmeligst gaar ud paa, er at uddrage Textens dogmatiske Indhold. Kommentaren over Jakobs Brev kan betragtes som et Indlæg fra den orthodoxe Side i Striden med Holger Rosenkrands. Fortalen alluderer til denne Strid, saa vi neppe fejle ved at antage den som Foranledningen til, at netop denne Fortolkning blandt de mange blev

udgiven. Dens Hovedøjemed bliver da at vise, at de orthodoxe agte en død Tro ligesaa ringe, som deres Modstandere gjøre, at de ligesaavel som disse drive paa en praktisk Christendom, paa Troen i Gjerninger. Brochmand skyder derfor ingenlunde Jakobs Brev tilside, det er i bedste Overensstemmelse med den paulinske Læreudvikling. Paa-visningen af denne Overensstemmelse er Kommentarens vigtigste og interessanteste Del. Afsnittet i 2det Kap. 14de Vers til Slutningen har til Overskrift: Parænesis IV, qua fides, operibus vacua, non vera et viva, sed vana et mortua fides esse demonstratur. Den Tro, Jakob drager tilfælt imod, er altsaa ikke den sande, den retfærdiggjørende Tro, den uden Gjerninger frelsende Tro, som Paulus taler om, »der ikke blot er en Kundskab om Guds Ord og Overbevisning om Sandheden af alt, hvad deri indeholdes, men som fornemmelig bestaar i Hjertets faste Tillid til, at Gud vil tilregne os Syndere Christi Retfærdighed, den Tro, der ikke kan bestaa sammen med et lastefuldt Liv« — men den Tro, Jakob revser, er «en Skygge af Troen, en jactantia fidei, en blot historisk Tro, en blot udvortes Bekjendelse.» Ligeledes naar Jakob taler om Retfærdiggjørelse, mener han ikke den Retfærdiggjørelse, ifølge hvilken vi af Gud anses for retfærdige efter at være førte for hans Domstol for at høre, om vi ere værdige til evigt Liv eller evig Død, men en Retfærdiggjørelse, hvorved et Menneske aabenbarer sig for et andet Menneske som virkelig troende og retfærdig. — Saaledes tilvejebringes Overensstemmelsen mellem de to nytestamentlige Forfattere. En fuldkommen Enhed fremtvinges; Brochmand har saa lidt som hans samtidige Trosfæller Blik for forskellige Udviklinger af den samme Lære indenfor det ny Testamente, for den store Forskel indenfor den væsenlige Enhed. — Paa Grund af Kommentarens fremtrædende dogmatiske Standpunkt er ogsaa et meget stærkt polemisk Element fremtrædende i den; Katholiker, Arminianere og Socinianere ere de, den nærmest vender sig imod. — Se vi hen til Fortolkningen af

Hebræerbrevet, da er dens Hovedøjemed ligeledes et dogmatisk navnlig i apologetisk-polemisk Forstand. Vigtige særlig lutherske Dogmer udledes deraf og forsvares mod Katholiker, Calvinister, Socinianere o. fl. Ja, næsten alle den lutherske Kirkes Differentspunkter med de andre Kirkesamfund fremdrages og afgjøres her.

Skjøndt det dogmatiske saaledes er Hovedsagen i Brochmands Fortolkninger, overspringes dog ikke de andre Exegesens Hensyn. Brochmand var en god Filolog, og hans Kundskabsmasse ogsaa i dette Fag kommer naturligvis hans Exegese tilgode. Men det er langt fra, at han skriver en græsk Grammatik eller Ordbog istedenfor en Fortolkning, tvertimod er i denne det grammatikalsk-lexikalske Element i Reglen kun latent tilstede, kun ved enkelte afgjørende Punkter træder det frem som saadant. Han støtter sig saa i lexikalsk Henseende paa Svidas og Erasmus, anfører Parallelsteder af Skriften som Beviser for den valgte Betydning af Ordet, citerer Klassikerne, og mange Gloser faa den fornødne grundigere lexikalske Behandling, ligesom han ogsaa har en fin udviklet Sands for en korrekt grammatikalsk Forbindelse. Ligesaa lidt er den historiske Side af Fortolkningen ganske glemt, om end kun meget sparsomt udviklet. Fortolkningens svageste Side er den kritiske; efter Tidens Lejlighed findes dog en saadan. Saaledes afhandler han undertiden Spørgsmaalet om forskellige Læsemaader, og vælger mellem disse ifølge indre Grunde og Hensyn til exemplaria græca; forkaster eller bibeholder Steder ifølge de ældste Haandskrifters Konsens og Skriftens Analogi; overvejer den forskellige Mening efter en forskjellig Versinddeling. Løsningen af Modsigelsen mellem det gamle Testamentes Citaters Mening i Grundtexten og i det ny Testamente volder ham undertiden stor Vanskelighed, thi ingensteds kan han indrømme en virkelig Modsigelse eller Fejltagelse i den hellige Skrift. Andre kritiske Spørgsmaal ere henviste til prolegomena: Brevenes Kanonicitet, Authenti, — hvo der er deres Forfatter (Jakob

Alphæi Søn efter Jak. 1,1 og Paulus ifølge Hebræerbrevets Form og Indhold og 2. Petr. 3, 14—16.), Grundsproget, hvori de ere skrevne, Anledningen til deres Affattelse, Indhold og Inddelinger m. m.

Begge Kommentarer ere meget vidtløftige og brede, og give tillige Oversættelser af Brevet. Hvert Vers oversættes og behandles for sig, og Nexus med det foregaaende undersøges først og fremmest. Det bliver noget trættende, men Brochmand er saa grundig, at han hellere vil sige det samme to Gange end forbigaa det mindste Moment. I Jakobs Brev er hvert Verses Indhold atter systematisk inddelt i forskellige Rubriker som «Spørgsmaal», og sluttelig anføres af hvert Vers under Overskriften »doctrinæ« de dogmatiske og ethiske Sandheder, det indeholder. Kommentaren til Hebræerbrevet er behageligere at læse, trods Søndersplitelsen af Vers for Vers er der en fortløbende Sammenhængens Traad, der ikke afbrydes, for at Kommentaren kan udbrede sig om et enkelt Ord. Brochmand omskriver og udvikler meget omhyggelig Meningen, alt efter det Øjemed, han forud har sat sig. Han trætter ikke med at anføre andre Fortolkeres falske Meninger, uden hvor Sagen er ham vigtig, hvor der er polemisk Interesse med i Spillet. Da viser han sit store Kjendskab til forudgangne Kommentatorer, Fædrene citeres da ofte, til Beza og Piscator tages meget Hensyn, til Bellarmin, til Flacii clavis. For Smaalighed, Kuriøsiteter, Allegorier osv. kan Brochmands Kommentarer siges ganske fri. Det er for intet at regne, at der Jak. 3, 7 spørges om, hvorledes alle Dyr kunne siges at være tæmmede af Menneskene, da dog Løver og Tigere synes utæmmelige, og at der saa henvises til flere Exempler af den romerske Historie, der udføres temmelig vidtløftig, til Bevis for, at det dog kan ske; — ligesaa lidt som ved 3, 12, hvor det volder ham Vanskelighed, at Strabo, Plinius o. fl. anføre Exempler paa Kilder, der virkelig udgyde baade fersk og salt Vand, og at man jo ved Podning kan faa forskjellig Frugt paa samme Træ, men

hvor Apostlen saa siges kun at have taget Hensyn til det, der sker ἐπὶ τὸ πολὺ efter Naturens sædvanlige Løb.

4. I det kirkehistoriske Fag have vi af Brochmand en Art kirkelig Literaturhistorie for det første christelige Aarhundrede. Det er »Speciminis scriptorum ecclesiasticorum primi a nato salvatore seculi exercitatio« 1633, 5 Disputationer. Han lader heri et Antal Skrifter, fra det apostoliske Symbolum til Clemens Romanus's og Ignatius's Skrifter, passere Revy og dømmer dem med megen Frihed og Grundighed. Afgjørelsen af Ægthed eller Uægthed, Integritet osv. sker saavel ifølge udvortes Grunde, til hvis Samstilling Brochmands store Literaturkundskab leverer ham udmærket Materiale (neppe forbigaas nogen Forfatter, der har udtalt sig om disse Skrifter, være sig de umiddelbare Vidnesbyrd hos Oldtidens Skribenter eller de kritiske hos den nyere Tids Forskere, blandt hvilke fortrinsvis tages Hensyn til Erasmus) — som af indre Grunde, i hvis Anvendelse han gjør en meget besindig Brug af den højere Kritik. Exempelvis kan anføres hans Undersøgelse om det apostoliske Symbolum. Han afhandler, om det er forfattet af Apostlene og da hvornaar og i hvad Hensigt, om det er forblevet uforandret i Kirken. Imod Socinianerne, der efter Brochmands Mening forkaste dets apostoliske Oprindelse, fordi det indeholder Trinitetslæren, Aandens Personlighed og Kjødets Opstandelse, og mod Erasmus erklærer han det for at være forfattet af Apostlene: 1) fordi det intet indeholder, som ikke nøjagtig stemmer med Apostlenes Skrifter i det ny Testamente og 2) paa Grund af dets veneranda antiquitas, for hvilken citeres Tertullian, Rufinus (meget vidtløftig), Augustinus og Ambrosius, medens Modstandernes Grunde kun ere e silentio, idet andre Fædre ikke omtale det, endsige henføre det til Apostlene, blandt hvilke han nævner Ignatius, Irenæus og Justinus. Ingen, siger han imidlertid videre, som kjender nogenlunde Fædrenes Skrifter, kan derimod nægte, at det er blevet forandret i Tiden, hvad Ordene angaar, medens

Meningen dog er bleven den samme. For Ægtheden af Abgars Brev og Christi Svar anføres Oldtidens Vidnesbyrd, men den drages dog i Tvivl, 1) fordi disse Vidnesbyrd ikke stemme overens; 2) fordi ingen af de hellige Forfattere omtale, at Christus har skrevet noget Brev, skjøndt Johannes (8, 6) ikke undlader at melde, at han skrev med Fingeren paa Jorden; 3) fordi det er usandsynligt, at Christus, naar han blev bedt om Hjælp, henviste den lidende til sine Disciple og udskjød Hjælpen til efter Opstandelsen; 4) fordi det er en fabelagtig, mod Skriften stridende Fortælling, at Jesu Ansigt udstraalede en saadan Glands, at det ikke kunde males af den Maler, Abgar havde sendt; 5) fordi hvad der fortælles om Mirakler af Christi Billede er digtet i Billeddyrkelsens Interesse, og endelig 6) fordi Vidnesbyrd for Uægtheden haves hos Pave Gelasius, Erasmus, Canus og Costerus. — Dette som Prøve paa Brochmands Kritik. Sluttelig kan anføres Grams Vidnesbyrd om denne, i Anledning af Sibyllinernes Bedømmelse: »Skade er det, at vor ypperlige Dr. Jesper Brochmands 5 Disputationer, som han kalder *Specimen scriptorum ecclesiasticorum seculi I*, ere saa rare og ikke mere at finde, da de ere endogsaa meget faa af vore Landsmænd bekendte; thi ellers kunde jeg henvise mine Læsere til den første deraf, hvor de skulde finde dette sibyllinske Bedrageri ganske vel oplyst, og at denne danske Theologus, 16 Aar førend Blondelli Skrift kom for Lyset, har i et Arbejde af 24 Sider i 4to med megen Grundighed tilintetgjort alle disse sibyllinske Oracula, som vi have i disse 8 Bøger«¹⁾).

5. En meget betydelig Plads i Rækken af Brochmands theologiske Værker indtage hans polemiske Skrifter. Vi have allerede lejlighedsvis set, hvad Betydning Polemiken havde for Brochmand, hvilken Stilling den indtog ogsaa i andre af hans Skrifter; her vende vi os til dem, hvis egentlige Indhold er den glødende Kamp for Troens Renhed

¹⁾ Kjøbenhavns Selskabs Skrifter 2, S. 51.

og Sandhed. Vi ville først betragte en theoretisk Udvikling, han har givet af sin Polemiks hele Væsen, en Slags dogmatisk Udvikling og Begrundelse af Kjætteriets Væsen og Gjendrivelse. Det er *Ἀιρεσις ἐλεγχόμενη* seu vera de hæresi doctrina e verbo divino asserta et ab impugnationibus Pontificiorum, Calvinistarum, Socinianorum, Anabaptistarum, Enthusiastarum vindicata, 1634«. Skriftet er anlagt efter den fra Systema universa theologiæ bekjendte Inddeling. Først afhandles Ordet hæresis i Henseende til Oprindelse og Betydning, dernæst dets causæ, de udvortes, de indvortes, de sande, de falske: sande udvortes Grunde ere saaledes Djævlens, Manglen af Ordets Forkyndelse og troende, dygtige Lærere, falsk, fra Troens Analogi afvigende Skriftfortolkning, Overvurdering af Fornuft og Filosofi, Læsning eller Høren af en falsk Lære; — falske udvortes Grunde ere: Biblens Oversættelse, som Katholikerne mene, Gud, som Calvinisterne paastaa. Indvortes Grunde ere: den medfødte Tilbøjelighed til Synd, Ærgjerrighed og fræk Lyst til at forandre det gamle, 1 Tim. 6, 20. 21., Ukundighed i Skriften, slet Begjærlighed efter Rigdom, Ære og Gunst, Foragt for den gamle men sande Lære, og Lyst til den ny men falske, fordi den smigrer det fordærvede Kjød, samt et urent Liv. Ligeledes undersøges vidtløftigere, om Aabenbaringer og hemmelige Inspirationer ere Grunde til Kjætteri, hvorvidt uskrevne Traditioner, i hvilken Betydning Filosofien, om et apokryfisk Skrift er det.

Dernæst følger Behandlingen af Kjætteriets materia. Udviklingen er her stærkt polemisk mod Katholikerne, der sætte Kjætteriet i Vildfarelse angaaende doctrina fidei, men ved denne forstaa alle den romerske Kirkes Dogmer og Dekreter, alle Pavens Udsagn, endog de mod Guds Ord i højeste Grad stridende. Den sande Anskuelse er derimod, at kun den Vildfarelse er Kjætteri, som rokker og løsner Troens Grundvold, hvilket godtgjøres af Skriften. Men Troens Grundvold er atter det, som for alle christne i den Grad er nødvendigt at tro og vide, at de uden Kjendskab

dertil ikke kunne søge eller erholde Frelse, med et Ord: Jesus Christus selv. Om hans Person og Værk maa man vide det rette, for at Troens Grundvold kan være uskadt. Men heri viser sig netop Uoverensstemmelsen mellem Lutheraner og Calvinister, og den, der vil mægle dem imellem, Paræus, bør bekæmpes.

Derpaa beskrives forma vel anima hæreseos, det er en ikke ringe Vildfarelse, som rokter Troens Grundvold, forleder Hjertet og bringer Tilhængerne til Undergang; en Vildfarelse, som findes hos en forhen troende og er forbunden med Haardnakkenhed (*hæresis consummatissima*). Endelig følger Kjætteriets *divisiones* og *fines*. De sidste ere: at de, som nægte Sandheden og ikke ville leve derefter, skulle straffes, til de omvende sig; at de troende prøves, at deres Iver for Bøn, hellig Læsning og helligt Liv opflammes, at de, naar de blive standhaftige og tro, skulle faa Livets Krone. Den krænker ikke den christelige Kjærlighed, som med Strenghed mærker og dømmer Kjætteriet. Derpaa følger en Udvikling af Forholdet mellem Hæresi og Vantro, Apostasi og Schisma og til Slutning Reglerne for, hvorledes Kjætteriet kan og bør gjendrives. Dette er da alene af Skriften — hverken af apostoliske Traditioner, Kirkens Autoritet, de almindelige Koncilier, den af den romerske Kirke udtalte Mening, de gamle Fædres Konsens, Skolastikernes, Fornuftens, Filosofiens eller den menneskelige Histories Autoritet. Ligeledes i dette Værk finde vi Vidnesbyrd om Forfatterens store Lærdom, hans dybe Kjendskab til gamle og nye katholske Forfattere. Meget vil gjenfindes i hans praktiske Kjættergjendrivelse, hvis Theori vi her have set.

Disse vare allerede begyndte inden dette Skrifts Udgivelse. Fra 1621 havde den romerske Propaganda foretaget en ny Række Erobringsforsøg mod Danmark. Dens hemmelige Virksomhed ved Broniwer, Jansen o. fl. havde ikke været uden Resultat, hvorfor Kongen saa sig nødt til at indskærpe og udvide Bestemmelserne mod Jesuiter,

Munke og katholske gejstlige, samt paalagde Brochmand at holde polemiske Foredrag mod Katholikerne. Ligeledes »ifølge Befaling fra Statens højeste Øvrighed« udgiver han (medens Kongen selv med Sværdet kæmper mod Katholikerne) for nøjagtigere at oplyse den akademiske Ungdom om Stridspunktet mellem Katholiker og Protestanter: »*Controversiarum sacrarum, quæ in salutari religionis negotio intercedunt orthodoxis cum schola Pontificia pars prima, quæ est de verbo dei, libris quatuor absoluta, et pars secunda de vero totius ecclesiæ capite Jesu Christo, libris III absoluta*«, 1626¹⁾). Væsenlig mod Bellarmin ere disse Undersøgelser rettede, »thi«, siger Brochmand, »der er neppe nogen blandt Papisterne, som med større Iver har samlet og i eet Legeme forenet alle og hver enkelt af Religionens Kontroverser, end Robertus Bellarminus«. Punkt for Punkt følger han denne Forfatter, gjendrivende ham alene af Skriften og ikke som andre, »der fejlagtigen hente Vaaben ogsaa fra Fornuftens og Oldtidsskribenters Rustkammer«. I første Del handles om Katholikernes Forhold til Skrift og Tradition, deres contemptus verbi scripti, om Biblens forskjellige Udgaver, dens Text, Oversættelser i Modersmaalet og Læsning af Lægmænd, om Skriftens perspicuitas og rette Fortolkning, om Afgjørelsen af Religionsstridigheder tilkommer Paven og Koncilierne eller Skriften. I den anden Del roser Brochmand sin Modstander for meget i hans Skrift »om Christus«, men maa ogsaa være uenig med ham i flere christologiske Spørgsmaal. Han lover, at Gjendrivelsen skal ske citra bilem modeste, og holder i alt væsenligt sit Ord gennem en værdig og videnskabelig Polemik. — Som en tredje Del af dette Skrift og ligeledes Skridt for Skridt følgende Bellarmin udgav Brochmand 1628: *Ἀκροπολὶς pontificatus hoc est disputationum quinque libris, quos Bellarminus de pontifice*

¹⁾ Ogsaa kaldet: »Disputationes de præcipuis religionis christianæ capitibus«.

Romano laboriose adornavit oppositarum I, II, III, IV et V. Det er Undersøgelser, om Monarchiet skulle være den bedste Form for Kirkens Forfatning, om Forholdet mellem den verdslige og gejstlige Øvrighed, Gjendrivelse af Peters Primat og Paveværdighed, Pavens Magt og den apostoliske Sukcession, Bevis for, at Paven er Antichrist o. s. v. Det er ganske i Form og Indhold affattet efter de nysnævnte Disputationers Mønster.

Samtidig med disse Skrifter for lærde henvendte Brochmand ogsaa sin Opmærksomhed paa at give Menigheden et Værn imod de katholske Omvendelsesforsøg. Dertil sigter hans populære Skrift: »Gudelig Undervisning om et Guds Barn uden sin Sjæls største Skade og Fordærvelse kan antage den papistiske Religion; klarlig forfattet og fremsat enfoldige Guds Børn til gode af Casp. Er. Brochmand«, 1627, 3 Bøger. 1ste Bog fremsætter »den papistiske Læres groveste og farligste Vildfarelser«. Den er skreven i en Tid, »i hvilken den papistiske Lære vældig synes at ville indtrænge«, i hvilken »ethvert Guds Barn, saafremt han ikke vil forkaste sin Salighed, naar det gjøres fornødent, bør bekjende sin Herre Jesum Christum, skulde det end koste Gods, Formue, Liv og Blod«. De vigtigste papistiske Vildfarelser samles træffende under følgende 8 Punkter: at det skrevne Guds Ord ikke indbefatter alt, hvad der er nødvendigt til Salighed; at ingen uden Præsterne og Munkene maa læse Guds hellige Ord; at man skal paakalde andre end Herren vor Gud; at det ikke er nok til Syndens Forladelse og evig Salighed, at Christus een Gang har ofret sig paa Korsets Træ, men at han daglig i papistisk Messe under Brød og Vin skal ofres Gud; at Menneskene skulle stole paa sig selv og søge Retfærdighed for Gud i deres egne Gjerninger; Papisternes Meninger angaaende vor Herre Jesu Christi hellige Nadvere; at ingen er vis paa Guds Naade; at de troende ved Døden ikke strax forflyttes fra dette Liv til Himmeriges Riges evige Glæde, men til Skjærsildens Pine. -- I den 2den Bog an-

gives Modstandernes vigtigste Forførelsesmidler at være, at den papistiske Religion alene efter Christi eget Bud og Befaling drager Menneskets Hu og Hjerte fra det timelige og verdslige til det himmelske og evige; at den er den gamle Religion, men den lutherske Tro en for kort Tid siden opkommen; at vi ved Papisternes Undervisning først ere komne fra Hedenskabet til Guds og Jesu Christi Kundskab, og endelig at Papisterne ved saa mange Mirakler og underlige Gjerninger bevise deres Religions Sandhed. — Den 3dje Bog indeholder Trøstegrunde i Forfølgelserne: de ske jo efter Guds Vilje, Christus og de hellige vare udsatte for dem, Gud frister ej over Formue, men gjør en glædelig Udgang.

Skriftet er affattet med stor Varme, det taler meget indtrængende, ikke uden rhetorisk Skjønhed. Bevisførelsen er klar og simpel, udaf Skriften, hvoraf Ord og Exempler anføres i rigelig Mængde. Det Stof, hvorpaa det egentlig kommer an, Vildfarelserne og Løkkemidlerne ere godt samlede og ordnede. Standpunktet er ægte reformatorisk. Det er en liberal Mand, der taler, som godt kan se baade egne Fejl og Modstandernes Lyssider: han anfører, hvad saa ofte er indvendt mod Protestanterne fra katholsk Side: »Hvo er der hos Eder, som fører et Munkeliv? Idet vi faste, drikke I, idet vi føre os i Sæk og Aske, prale I med rige Moder«; og svarer: »for at Du ikke skal forføres ved saadant listigt angivende, da trin her frem og skrømt ikke, men beklag, at de, som have det klare Evangelii Lys, ikke alle leve, som Du gjerne vilde, og som det sig vel burde; bekjend, at de lægge sig altfor meget efter Verden — nægt ikke, at der kun findes ganske faa blandt os, som iføre sig Sække og spæge deres Legeme, som tvinge deres kjødelige Begjæringer, som øve sig i gode Gjerninger«¹⁾ — hvorpaa han hævder sin Kirkes Læres Sandhed overfor

¹⁾ Smlg. den samme Beklagelse i Brevet til Holger Rosenkrands af 8de Oktbr. 1626.

dens Livs Brøst. Det er en aandsfri Mand, der taler, som ved, at ikke alt gammelt er godt. Naar Papisterne indvende mod Lutherdommen, at den er ny, spørger han, »om ikke Christi Lære i fordums Dage ogsaa blev kaldet en ny Lære« (Apg. 17, 19), erindrer om, »at Djævlens er gammel, dog er han ikke god«, og hævder paa den anden Side sin Tro som ligesaa gammel som Skriften selv. Han fortsætter med følgende Udtalelse: »Lad Dig ikke forstyrre deraf, at dine Forfædre have været Papister, thi Gud har ingensteds sagt og lært Dig, at Du skal evindeligen vandre i dine Forfædres Spor«; — »vel holder jeg meget af mine Forfædre, men jeg holder langt mere af min himmelske Fader«. — Skriftet er med Rette anset for saa godt, at det endnu 1853 er gjenudgivet for at gjøre Tjeneste mod katholsk Proselytmageri i vor Tid — kun Skade, at alle de indskudte moderne Udviklinger tage Synet fra den solide brochmandske Grundvold.

Men en polemisk Virksomhed af langt betydeligere Omfang var endnu forbeholdt Brochmand. Christian d. 4des Svoger, Markgreve Christian Vilhelm af Brandenburg, var gaaet over til Katholicismen, og Jesuiterne havde i Wien udgivet et Skrift til Forsvar for dette Skridt: »Speculum veritatis«, 1633. Christian den 4de lod da Brochmand skrive herimod, og han udgav: *Ἀντικρὺς λόγον προφητικῶν φαίνων ἐν ἀντιμνηστῶσι τοῦ*, *oppositus veritatis pontificiæ speculo, hoc est succincta sed solida causarum, quibus inductus illustrissimus dux Christianus Vilhelmus Marchio Brandenburgensis etc. a Lutherana ecclesia deficit et se ecclesiæ Pontificiæ mancipavit, refutatio, regio jussu adornata a Casp. Erasm. Brochmand*«, 1634 — oversat paa Tydsk 1638. »Speculum« havde anført 10 Grunde til Markgrevens Trosforandring. Brochmand gjendriver dem Punkt for Punkt, vidtløftigst med Rette i Behandlingen af de Grunde, der vedrøre Skriften og Kirken: 1) at der skulde være en nøjagtig Overensstemmelse mellem den papistiske Kirke og de ældste Fædre; 2) at Papisterne vare

fuldkommen visse paa, at Skriften, som de have, er det sande, fuldstændige og uforvanskede Guds Ord, men at Luther og alle, som havde skilt sig fra den romerske Kirke, svævede i den yderste Uvished om de hellige Bøgers Autoritet og Integritet; 3) at den romerske Kirke alene var den sande Kirke, udenfor hvilken ingen Frelse kunde søges eller erholdes. De øvrige Grunde behandles derimod kortere: at den romerske Kirke alene har den sande Ordination, der er nødvendig til at prædike, forlade Synder og uddele Sakramenter; at kun den romerske Kirke opflammer til sand Fromhed og helligt Levnet; at alle den katholske Tros Lærere ere enige i de største som de mindste Religionsartikler, men Lutheranerne uenige i de vigtigste; at Lutheranerne beskyldte Katholikerne for at hylde Dogmer, som de ikke antage, ja hade; at Luther er i Overensstemmelse med gamle, længst fordømte Kjætterier; at Lutheranerne ere ubestandige i Religionssager, eftersom de oftere have forandret den augsburgske Konfession; at Luther citerer Skriften og Fædrene falsk. Som Slutning findes en mild, alvorlig Tiltale til Markgreven om at vende tilbage, overbevist af Skriften i alle Stridspunkterne, og de sidste Ord ere en Bøn for ham. Skriftet, (der indeholder vigtige Bidrag til Oplysning om Forfatterens og Tidens Anskuelser om Skriften og Kirken, om Traditionen og Fædrenes Virksomhed, hvori Brochmand var inde som den dygtigste Kjender, og tillige indeholder megen og grundig Apologi for Luther og hans Virksomhed) følger den Taktik at vise, at netop det omvendte Forhold af det, Jesuiterne i »Speculum« paastaa, finder Sted, at det netop er Katholikerne, der hylde de Vildfarelser, som de lægge Protestanterne til Last. Det er affattet uden Bitterhed og Lidenskab, i videnskabelig Alvor. Paven vises vel at være Antichrist, men haanlige Udfald og Skjældsord mod Modstanderne findes ikke.

Hermed var Sagen imidlertid ikke endt. Jesuiterne vilde ikke lade Brochmand det sidste Ord og overfaldt ham i en Apologi for »Speculum veritatis«, dediceret til Christian

d. 4de, med de groveste Beskyldninger og Fornærmelser. De kalde Brochmand »Forstyrrer af det romerske Rige, hans kejserlige Majestæts og de katholske Fyrsters frækkeste Foragter«, fordi han havde kaldt Paven Antichrist; de fortælle, at Markgreven, »da han havde læst Brochmands Skrift, blev greben af en dobbelt Følelse, umaadelig Glæde og heftig Forbitrelse, Glæde nemlig over, at hans Bekjendelse var saa uovervindelig, at Brochmands Angreb kun ydermere havde befæstet den papistiske Tros Grundvold, men at hans Haar havde rejst sig af Rædsel og hans Lemmer vare slagne af isnende Gru over, at Fyrster og høje Personer kunde betro deres Sjæle til Brochmand og hans lige«; de tale om »Spørgsmaal, der ere for sindrige til at kunne løses af en, der er født i Danmarks tykke Luft«; Brochmand er »en giftig Edderkop, en vanslægtet Absalon« paa Grund af hans Udtalelser om Fædrene; »Markgreven burde ikke besmitte sine rene Hænder med brochmandsk Skarn« osv. Ved Smaalighed, Haarkløverier og idelige Fordrejelser mene de Stykke for Stykke at have gjendrevet Brochmand.

Et saadant Skrift maatte baade Christian d. 4de og Brochmand selv ønske besvaret. Medens hans forrige polemiske Arbejder alle havde været af et ringere Omfang, skrev han nu et Værk i 4 store Bind: »Apologiæ speculiveritatis Brandenburgici confutatio«, udkommet 1653 og tilegnet Kong Frederik d. 3dje. De 4 Hoveddele »om Fædrene, om Guds skrevne og uskrevne Ord, om Kirken, om den rette Kaldelse af Ordets Tjenere« følge ganske Anordningen i Apologetens Værk, der atter refererer sig til Brochmands »*Αὔριος*« og Jesuiternes »*Speculum*«, saa der bliver en fuldstændig Parallelisme mellem alle 4 Skrifter. Men Brochmands Konfutation taler i en hel anden Tone end hans *Αὔριος* og hans andre polemiske Værker. Han var haardt personlig angreben, Konfutationen bliver derfor et Forsvarsskrift for hans tidligere Optræden, han taler her i første Person, i en mere bevæget og fyrig Tone,

hans Rygte var jo angrebet og hans Sandhedskjærlighed. Saaledes udæsket sparer han nu ikke længer sin Modstander, Apologeten faar Svar, som han raabte i Skoven; Brochmand siger nu, at Markgreven er bleven bedragen af dem, der der have undervist ham i den katholske Religion, Apologeten er mendacissimus (det er «retorsio mendacii»), «animal nimis irritabile», han lider af «Hallucinationer», «hans Galdeblære synes bristet, saaledes raser han med truende Ord». Saa meget mere maatte Brochmand ophidses, som han var sig bevidst forhen at have talt rolig og i den Grad ikke nogensteds at have krænket το πρεπον, at han endog vover at sætte selve Modstanderne til Dommere og Voldgiftsmænd i dette Punkt. Men derfor nægter han ikke at have kaldt Paven Antichrist, vil heller ikke gjenkalde det nu, men siger med Ægidius Hunnius: oportet scapham scapham, ligonem ligonem appellare, præsertim in actu confessionis.

Den almindelige Gang i Skriftet er: Apologeten har fordrejet mine Ord i *Avxvos* saavel som den lutherske Lære i Almindelighed. «Jeg sagde» og «jeg sagde ikke», lyder det idelig og idelig, ofte bliver det ligefrem en Exegese af Ordene i *Avxvos*, ofte en Strid om de blotte Ord, thi Brochmand maa gaa ind paa det Gebet, hvor han er angreben. Er Beskyldningen for Fordrejelse og Svig gjen-dreven, væltes den over paa Modstanderne, som i *Avxvos*. Argumentationen sker af Skriften og katholske Fædre, der her maa bekæmpe deres egne, dels som Vidner om at den Lære, Brochmand har udgivet for katholsk, virkelig er katholsk, dels (navnlig for de ældre Fædres vedkommende) som Røster fra selve Catholicismen, der give Brochmands dogmatiske Anskuelser Ret. Skriftet er i det hele en langt udførligere Udvikling af hvad der er fremsat i *Avxvos*, med endnu flere Beviser paa Brochmands Lærdom og Gave til at disputere. I den rigere Udvikling fremkomme mange interessante Enkeltheder, vi ville eksempelvis nævne Brochmands Kritik af de katholske Martyrhistorier, hans Vurdering af de udvortes Mirakler som Kjendetegn paa den sande

Kirke, i Modsætning til hvilke og over hvilke han stiller vor Kirkes indvortes Mirakler, saasom Tro paa Gud, Udholdenhed i Troen til Enden, Taalmodighed i Ulykker, Sejr over Kjødet, Verden og Djævelen» o. s. fr. Charakteristisk for Tidsalderens Polemik er det, at Apologeten, i sin Vrede over Brochmands Kritik af Tridentinum, havde opstillet et Lutheranernes Symbolum, som lettelig lod sig paavise at være en Fylde af de værste Kjætterier. Brochmand siger herom, at det kunde kun Lutheranernes værste Fjender kalde deres Symbolum, det er opdigtet af Jesuiten Laurentius Forerus, sammensat af de skammeligste Løgne. Det er det apostoliske Symbolum med de forfærdeligste Indskud mellem Leddene: f. Ex. «undfangen af den Hellig Aand, (men ikke mere) født af Jomfru Maria (end af Herodes)» — «Jeg tror paa den Hellig Aand, en (ikke) hellig, (ikke) almindelig Kirke». — Over en saadan Beskyldning maatte den ærlige Brochmand fare i Harnisk, han gjør sig den Ulejlighed Punkt for Punkt at vise det taabelige heri, og lige for lige anfører han et «symbolum vere Jesuiticum», som er forfattet af en spansk Katholik Franciscus Roale, udaf Jesuiternes Skrifter. Af særlig Interesse for danske er Brochmands Forsvar for Kong Frederik den 2den af Danmarks Lutherdom. Konkordieformlen var af Brochmand i *Avxvos* anført blandt de Skrifter, som alle Lutheranere anerkjendte; Apologeten havde snildelig herimod erindret om Frederik den 2dens Forhold til denne Bog og sluttet, han maatte altsaa ikke have været en Lutheraner. Brochmand viser, at de katholske Beretninger om denne Sag ere upaalidelige; vel maa det indrømmes, at Frederik d. 2den ikke vilde underskrive Formula concordie og forbød dens Udbredelse i sine Lande; men det skete ingeniunde, fordi han var uenig med den deri indeholdte Lære, hvilken han tvertimod billigede, som det kan ses af et Brev fra ham selv; han forbød den derimod, fordi de i den afgjorte Stridigheder (Flacianisme, Osiandrisme osv.) vare ubekjendte i hans Lande, og af Frygt for at Bekjendtskab med disse

Stridigheder skulde forføre nogen til Affald fra den store Enhed i Troen, der hersker i disse Lande. — Skriftets Slutning er en Epilog, svarende til de foregaaende Stridsskrifters; endog i Apologetens sidste Sætning opdager Brochmand hans store Ukyndighed i Skriften, idet han citerer, som han siger, nogle Ord af Ps. 113, som slet ikke findes i denne. Han ender den hele lange Stridsudvikling med den Bemærkning, at han nu tror at have vist, at der i Apologien ikke findes rettelig anførte Skriftsteder eller Vidnesbyrd fra Fædrene, at den vimler af de taabeligste Sætninger, Løgne og Bagvaskelser, hvorpaa følger en Bøn for Markgreven om Omvendelse fra en Kirke, der er saa befængt med falske Lærdomme som den papistiske.

Det dogmatiske Grundlag for alle Brochmands polemiske Skrifter er *Systema universæ theologiæ*. Idealiter, om end ikke temporaliter findes deres Indhold i Dogmatiken. Dennes polemiske Del, forsaavidt den angaar Katholikerne, gjenfinde vi i de polemiske Skrifter i praktisk Anvendelse, deri ligger kun Nyheden; i »*Vera de hæresi doctrina*«, i »*Controversiæ sacræ*«, i »*Ανχρος*« og »*Confutatio*« gjenfinde vi den videre udviklet i videnskabelig, i »kort Undervisning om et Guds Barn kan antage den papistiske Religion« i populær Form. Det er værd at mærke den gradvise Stigen af Brochmands polemiske Værker fra »*Controversiæ*« til »*Confutatio*« saavel i Indhold og Omfang som i Form; Forskjellen i den Maade, hvorpaa han optræder overfor en Modstander som Bellarmin og overfor Jesuiterne, der havde omvendt Markgreven, og selv overfor disse med værdig Ro, indtil deres Haan og Skjældsord lod hans Taalmodighed briste.

Brochmands polemiske Virksomhed — en Hovedside af hans Forfattervirksomhed i det hele — blev med Rette høit skattet af hans Samtid og Eftertid. Slinge siger om hans *Ανχρος*, »at vel ikke noget bedre og udførligere Skrift haves, hvorudi den romerske Kirkes Afvigelser fra Christi og Apostlenes Lærdom ere lagte for Dagens Lys«. Pontoppidan kalder Konfutationen »ein Meisterstück, ein Stein,

den die Römischcatholischen nimmer werden heben können». Jens Møller endelig «tør paatage sig af Brochmands anti-papistiske Skrifter at gjendrive enhver Skingrund, som lige indtil vore Dage (Stolbergs Forsvar i «Geschichte der Religion Jesu» ei undtagen) er bleven anført for den katholske Kirkes Fortrinlighed».

6. Brochmands polemiske Skrifter maatte i det hele regnes til hans theologiske Værker. De ere, med Undtagelse af eet, systematisk affattede lærde Værker. Dette ene, «Kort Undervisning om et Guds Barn kan antage den papistiske Religion», maatte for Sammenhængens Skyld behandles blandt de andre polemiske Værker; efter sin hele praktiske, populære Charakter hører det imidlertid til den Række Skrifter, vi nu vende os til, de asketiske. Hovedværket blandt disse er Brochmands Postil, vel den mest læste danske Opbyggelsesbog, skrevet i et for den Tid ualmindeligt rent og smukt Sprog, med en sjælden flydende Stil. Dens egentlige Titel er «Sabbathi sanctificatio eller kort Forklaring og gudelig Betænkning over det ganske Kirkeaaars Evangelier og Epistler», 1636 in 4to, 1638 in 8to, 1655 in fol., 1661 in 4to og oftere i følgende Aarhundrede. Det er altsaa en Række Betragtninger over Texterne paa alle Søn- og Helligdage, egentlige Prædikener ere de ikke, forsaavidt de ikke vides at være holdte for en Menighed, men ere bestemte til Husandagt, til Læsning i Hjemmet. Men efter hele deres Bygning kunde de godt været holdte, de ligne aldeles de virkelige Prædikener, Brochmand har efterladt, og Samtidens Prædikener, hvis Forbilleder de vare. Vi fejle da ikke ved at betragte denne Brochmands store Samling af homiletiske Udviklinger som en Repræsentant for Datidens lutherske Prædiken. — Jens Møller kalder i sin «Udsigt over den geistlige Veltalenhed i Danmark siden Reformationen» den anden Periode den brochmandske (fra 1616 til Slutningen af Frederik d. 4des Regjering). Det er Postillen, der væsenlig har skabt en brochmandsk Periode i den danske Prædikens Historie. Skulle vi karakterisere

den brochmandske Prædiken kortelig, kan den bestemmes som en bibelsk Prædiken, en luthersk Orthodoxis Prædiken. Først og fremmest maa udhæves dens nære, inderlige Forhold til Skriften. Som Brochmand i Dogmatiken gik ud fra Skriften, kun udviklede dens Indhold fra forskellige Sider i dets Konsekventser og førte det tilbage til Skriften som Prøvesten, saaledes er hans Prædiken kun en Udvikling af Skriftens Indhold til Lærdom og Opbyggelse for Menigheden. For Dogmatiken har han System, for Prædikenen ikke. Den oplæste eller overskrevne Text udvikles Vers for Vers, Udtryk for Udtryk. Hans Omhu for at faa noget sagt eller rettere alt sagt, hvad der af ham kan siges om hvert Punkt i Texten hindrer ham ofte i at komme til fyldig Udvikling af Trosbegreberne, der ligge i de Ord, han idelig gjentager. Hans Prædiken bliver derfor aldrig synthetisk, den bliver ofte endog en Række Aforismer uden egentlig nødvendig Sammenknytning. Istedenfor en Udvikling af Textens Hovedpunkt med et vist Hensyn til Bitingene, hver paa sit Sted, behandles Bitingene parallelt og omtrent ligesaa vidtløftig som Hovedsagen, — hvad der i Behandlingen af hine er for meget, bliver i denne for lidet. I Udviklingen af Epistlen, 4de Søndag efter Helligtrekonger, f. Ex. taber Kjærlighedsbudet sig i en empirisk Detaille; den dybe Tanke, Kjærligheden som Lovens Fylde, udvikles egentlig slet ikke. Beviset for at vi have Kjærlighed, at vi elske Gud, er, at vi holde de enkelte Bud, derom drejer Udviklingen sig, og «Tænker paa, hvor gjerne I ville hjælpes, hvor gjerne I ville vederfares Medlidenhed» ere de praktiske Krykker, der sættes under Budet for at hjælpe det frem. I hans Paaskeprædiken indskærpes kortere end alt det foregaaende Nødvendigheden af Christi Opstandelse som Besegling paa Christendommens Sandhed, som Pant paa vor Opstandelse, men derfra gaas over til en Betragtning af Kvindernes Gang til Graven med Salven, hvilken udtydes som en Mangel af Tro paa Jesu Ord om Opstandelsen, og nu afhandles «om ikke at ville gaa efter

Jesu Ord», «om hvor vanskeligt det er at tro paa Opstandelsen», «om den daarlige Bekymring at komme med Salve, da Christus jo ikke skulde se Forraadnelsen». At Englen ved Graven kaldes «en ung Person», giver Anledning til Udvikling af, at «der ingen Aar og Alder bider paa de hellige Engle». Englen siges at sidde, ikke at staa, Meningen deraf udlægges at være: «Sejrvindingen tilkjendegives derved at være forhvervet, saa at baade de hellige Engle og troende Mennesker kunne nu sidde med Hvile og Ro, som man plejer at gjøre, naar Slag og Slagting er overstanden, og her er nu ikke mere Frygt og Fare paa Færde for Fjenden». Englen sidder paa høire Side og ikke paa venstre for «at vise, hvis Grave de hellige Engle tage vare paa, nemlig deres, om hvilke der staa skrevet i Evangeliet Matth. 21, 31—33». «Englen har hvide Klæder paa» staa der for at betegne, «af hvad Aand han er, hellig og ren, Apok. 20, 11, og for at give tilkjende, at han og hans lige udsendes dem til Trøst og Tjeneste, om hvilke der formeldes i Aabenbaringen 19, 8». Saaledes presses hvert enkelt Ord i Opstandelsens rige Evangelium. Ligesaa gaar det med Pintsetexten. Der udvikles, at Aanden forretter det samme hos os, som Jesus forrettede, da han var paa Jorden. «Da Pintsedage vare fuldkomne», udlægges, at Tiden trækker ud, inden Løftet opfyldes, og dog vente Apostlene det. «Aanden gives paa Pintsedagen», thi paa den Dag blev Loven given paa Sinai; hvo der vil bekomme den Hellig Aand til Trøst, han skal tilforn af den strenge og forfærdelige Lov være bedrøvet til Døden for af denne Hellig Aand at trøstes til Livet». — «Vil Du have den Hellig Aand, da gjør, som Apostlene gjorde — «vær endrægtelig tilsammen med andre sande og salige Guds Børn at bruge det hellige og højværdige Sakrament». — «Hvorfra skal den Hellig Aand ventes? — Fra Himlen, der hvor Christus er. Bekymre Dig intet om, hvor denne Himmel er. Hvor Jesus med sin Naade, med sin Trøst, med sit Ord, med sin Velsignelse er, der er

den Himmel, fra hvilken vi have den Hellig Aand at forvente. De, som intet vide uden Christus til Salighed, om-bære i deres Hjerter den Himmel, af hvilken den Hellig Aand skal sendes». — «Hvorfor kommer dens Udsendelse som et vældigt Vejr? Saafremt Du vil have Guds Aand, skal Du den have formedelst Ordets lydelige Prædiken».

En Fordel ved denne Gaaen i det enkelte med hvert Træk er det dog, at mange smukke Smaatræk tages med og faa en Betydning, som ellers ganske vilde overses. — Hvad der derimod end mere hindrer en fyldig Udvikling af Indholdet og gjør Fremgangen tung og slæbende, er den overvættets hyppige Citeren af Skriftsteder; hver Betragtning er som gjennemvævet af Skriftsteder og Exempler hentede fra Skriften. Ofte bliver Udviklingen kun en Parafrase meget ordrig og fuld af Gjentagelser, udvidet med en Række af Parallelsteder. De hyppige Citater afbryde for det meste Tanken mere end de oplyse den, mange ere egentlig slet ikke Vidnesbyrd om det, der tales om¹⁾; de citeres nemlig altid omstændelig og i den hele Fuldstændighed; lette Antydninger og Optagelser af Skriftens Tanke og Ordlyd i egne Ord, den indirekte Citeren kjender Brochmand ikke, dertil var hans Ærbødighed for Ordenes Lydelse vel for stor. Enkelte Skriftsteder vende idelig og idelig tilbage, f. Ex. Ps. 2, 2—4, Ps. 103, navnlig 13de og 14de Vers; Es. 1, 3, Jerem. 13, 23; «den gjældbundne Tjener» anvendes jævnlig, og hvert Øieblik afbrydes Udviklingen ved et «se mig til David»! — «se mig til Job»! — de to bibelske Exempler, der hyppigst komme igjen.

Maa de her berørte Punkter anses som Svagheder ved Brochmands Postil, der følge af dens store Biblicitet, ville

¹⁾ Pontoppidan finder allerede (Collegium pastorale, S. 186) «at man paa Brochmands Tid heftede altfor mange Sprog tilsammen, exegeserede dem ikke noksom og udhentedede ikke den rette nervum probationis deraf». J. Møller stødes mindre deraf, men siger dog, at han ødsler med Bibelsprog, et Offer til Tidens smagløse Maner.

vi paa den anden Side finde, at den netop har sin store Styrke i Bibliciteten. Den lærde Dogmatiker prunker aldrig med sin Lærdom, han holder sig til det simple Bibelorð. «Man er ikke ordineret, fordi man er Doctor Theologiæ», siger han selv i den Anledning i Systema unv. theol. (2, 30. cas. consc.). «Man maa ikke i Prædiken bruge Citater af Fædre eller Profanskribenter, ikke latinske, græske eller hebraiske Ord; naar Paulus citerer Klassikerne, er det kun overfor Hedningene». Disse sine egne Regler overholder han trolig, i samme Grad som en følgende Tid syndede derimod. Sammesteds udtaler han sig imod menneskelige Allegorier i Prædikener, og vi finde heller ikke saadanne i Postillen. Selv i den fra gammel Tid til Allegorisering saa fristende Lignelse om den barmhjertige Samaritan udlægger han aldeles lige efter Ordene. Ligeledes er hans trolige Følgen i Biblens Spor ham et Værn mod al Pralen med mysteriøse Ting, mod alt Pikant ved Indblik i det, der ligger udenfor Naturens, udenfor Aabenbaringsens Kreds. Selv naar han taler om de fantastiske Inddelinger af Himlen (Ep. paa Sexages.), hvad vel en Mand, der levede circa 100 Aar før Skolemesteren i «Julestuen», ikke kunde undlade, holder han sig dog ved Jorden, til den praktisk opbyggelige Side af Sagen, til det aabenbarede. «Hvad den tredje Himmel er», siger han saaledes, «vil ikke af Fornuften men af Guds eget Ord læres, nemlig at efter dette Livs Elendighed er en tredje Himmel beredt for Guds udvalgte Børn, som langt overgaar den skabte Luftens Himmel, under hvilken Fuglene svæve, og den Himmel, paa hvilken Stjernerne ved Guds almægtige Haand ere satte». Den beskrives dernæst med Skriftens Ord som «Herrens Glæde», «et Rige, som de udvalgte er beredt fra Verdens Begyndelse», «Retfærdighed, Fred og Glæde i den Hellig Aand», «Glæden, som intet Øre har hørt, intet Øje set, intet Hjerte kan fatte», «en uforkrænkkelig Arvedel» osv.

Den historiske, ligefremme Udlægning og Fremstilling af Textens Indhold er Brochmands Regel. De bibelhistoriske Kjendsgjerninger fremsættes i simpel Fortælling og anvendes som opmuntrende eller advarende Exempler. Saaledes Adventsøndag: Christus gaar til sine Fjender, til Bethanien, hvor de vare vrede paa ham for Lazarus's Opvækkelse, til Oliebjerget, til Jerusalem. Vi skulle deraf lære at holde os nær til dem, som hade os, efter Matth. 5, 44. Der mindes om, hvorledes han ikke bruger sin Ret som den, der havde skabt alt og derfor ejede alt, men sender Disciplene med Anmodning om Æslet. «Hvert Guds Barn skal gaa frem og sige: Se, jeg er den utæmmede Fole, jeg er den uspægede Asenindes Unge. Jeg giver mig med Hu og Kræfter under min Konge, den Herre Jesu». — Paa 3dje Søndag i Adv. opstilles Johannes som Exempel paa Bekjendelsen af Jesus, endog i sit Fængsel sørger han for, at Disciplene kunne lære Frelseren at kjende og sender dem derfor til ham. Johannes fremstilles som skuende tilbage paa sit Liv og sluttende saaledes: «Om faa Dage skal den letfærdige Herodias's Datters Dands saaledes befalde Kong Herodes, at jeg i dette Fængsel skal blive halshugget, og mit Hoved skal Pigen blive overantvordet, og mine Disciple, naar de det høre, skulle de komme og tage mit Legeme og begrave det». Johannes er os et Exempel, at vi ogsaa skulle sende Bud til Jesus «ved Bønner, ved Hjertets Suk og modige Taarer». Paa Søndag mellem Nytaar og Helligtrek.: «Gud skal sende sin frelsende Engel til os som efter Herodes's Død til Jesu Forældre. Der er Trøst for os, selv om vi maa forlade vort Fædreland. Aabenbarer Gud mig ikke Frelsen i en Drøm, saa har jeg den dog i al Fald i hans Ord, der anviser mig Bønnen og dens Bønhørelse. Men vi maa føje os efter Guds Vilje, som Jesu Forældre, der stod op og toge Barnet og gik. Selv de gudfrygtige ere skrøbelige, Josef frygter for Archelaus, ligesom Gud ikke var mægtig at frelse Jesus fra ham, men Gud er god og

mild og følger sig faderlig efter hans Skrøbelighed. Og det sker til Guds Ære, at det skulde opfyldes, at han skulde kaldes Nazarenus». Helligtrek. - Sønd. endelig ligeledes: «Vi skulle søge Jesum som de vise af Østerland, der dog havde langt sværere derved end vi. Søge vi ikke Jesum, ligne vi Præsterne i Jerusalem; de have Skrifterne, hvoraf de vide, at Jesus skal fødes i Bethlehem, og dog søge de ham ikke. Vi have ogsaa Skrifterne, men hvor flittig læse vi dem, hvor skikkelig leve vi efter dem»? — Hovedpunkterne i Jesu Liv skildres os ofte med kjernefuld Klarhed, de forskjellige Fornedrelsens Forhold saaledes ved Evangeliet om Brylluppet i Cana. — Udlægningen er, som det allerede vil ses af de anførte Exempler, i Reglen baade god og smuk. Der kan som Beviser for disse dens Egenskaber endnu henvises til Steder som 2den Sønd. i Adv.: den skønne Naturbetragtning, Beskuelsen af Solen, Maanen og Stjernerne, af Solens og Maanens Formørkelser som Typer paa hvad der skal ske ved Christi Gjenkomst; 3dje Sønd. i Adv.: Udlægningen om Bønnens Kraft og Opfyldelse af Ordene blinde se, halte gaa —: «hvis det er gavnligt, skal det legemlige Syn gives, skal den halte gaa her i Verden — men er dette ikke til Guds Ære og vor Salighed, da skal dog Hjertets Øjne aabnes som Stefanus's i hans Dødsstund, da skal den halte dog vandre med Christus i hvide Klæder (Aab. 3, 4—5)». — Mange Exempler kunne anføres paa en sund, oplysende Fortolkning, 1ste Sønd. i Adv. saaledes: «Natten er fremgangen, Dagen er kommen nær» betegner det ny Testamentes Tid i Modsætning til det gamles, men ogsaa Haabet om Christi snare Gjenkomst; «en Pæl i Kjødet» 2 Kor. 11 betegner den Skrøbelighed, at Paulus ikke kan i denne Dødelighed tjene Gud, som han ved, at han bør tjenes. — At nogen Smaalighed kommer ind i Udlægningen, er alt vist; at al Smagløshed ikke er undgaaet af en Prædikant i det 17de Aarhundrede vil ikke forundre nogen, og dog er det kun hist og her, at den gode Smag stødes hos Broch-

mand, som naar han udbryder: «Du Æsel, Du gamle Adam»! naar han gaar i det enkelte med Væmmeligheden med Herodes's Død. Ligeledes er det Undtagelser at træffe kunstlede Fortolkninger som: «Zachæus, den gjerrige og uretfærdige Mand» (Ep. p. 3dje Juled.) — «Christus forvandler Vand til Vin af de Stenkar, som vare satte efter Jødernes Renselsesskik», skal vise at «det, som plejer at vanbruges, det omvender Jesus til god og gudelig Brug»; — «Kvindens Sæd, staar der, ikke Mandens Sæd, skal knuse Slangens Hoved, hvilket viser, at den, der skal tilintetgjøre Djævlens Gjerninger, er en, der er født af en Jomfru uden Mand, paa overnaturlig Vis» (Mariæ Bebud.).

Men vi have dernæst bestemt den brochmandske Prædiken som den lutherske Orthodoxis Prædiken, hvilket for Brochmand imidlertid var enstydigt med den bibelske Prædiken, ligesom hans Dogmatik var luthersk for ham, fordi den var bibelsk. Meningen er naturligvis ikke, at hans Prædikener ere Afhandlinger over lutherske Dogmer, det følger allerede af det, som i det foregaaende er udviklet om dem. Dogmerne haves kun in mente ved Udviklingen, de skinne kun igjennem for den theologisk dannede, han ser, hvorledes alt i Udviklingen passer nøje til dem. Heller ikke maa der i disse Prædikener søges ligefrem Polemik mod anderledes troende; Brochmand var langt fra — som hans Efterfølgere paa Prædikestolen — at tordne løs mod Modstandere og forkjætre med Navns Nævnelse. Kun lejlighedsvis, som i forbigaaende, faa enkelte Steder et polemisk Anstrøg, f. Ex. i Evgl. p. 2den Sønd. i Faste, hvor Ordene: «Jeg er ikke kommen uden til de fortabte Faar af Israels Hus», tages som Udgangspunkt for en Beskrivelse af Guds Naades Universalitet, af Christi Fortjeneste «som henhørende til Alle», — ved Udviklingen af Nadveren, hvor Ordene: «Jeg annammede det af Herren, som jeg har givet Eder» bruges til en Formaning om «intet at lægge til eller tage fra det, der er skrevet». — Meningen bliver altsaa, at Brochmands Prædiken i eet og alt hviler

paa den lutherske Dogmatik som Grundvold og giver en praktisk, en folkelig Udvikling af denne. Det, som det da først og fremmest maa komme ham an paa at indskærpe Tilhørere og Læsere, er, at Mennesket ikke retfærdiggjøres af egne Gjerninger, men ved Troen alene; at vor Frelse er af Guds Naade for Jesu Skyld uden vor Fortjeneste. Dette er en Grundakkord, der klinger gennem den hele store Række Prædikener. Som en Hovedprædiken om denne Lære, en Prædiken, hvori den udtales ligefrem og som saadan gjøres til Gjenstand for Betragtningen, ville vi fremhæve Søndag efter Jul, Epistlen af Gal. 4, 1 f., en ægte luthersk Fremstilling af den Sætning, «at Mennesket ikke retfærdiggjøres af Gjerninger, eller af Gjerninger og Tro tilsammen», men at «det eneste rette Middel til Salighed er at forsage alle Ting og hænge og holde alene ved Jesus Christus og i ham søge Retfærdighed». — Men ved Siden gaar og maatte gaa Indskærpelsen af Troens Frugt, et helligt Levnet, Bekæmpelse af Retfærdiggjorelselærens Misforstaaelse. Dette er det overvejende asketiske Moment i Brochmands Prædiken, der inderligt har forenet sig med hint dogmatiske. Dette fremtræder allerede i den første Prædiken i Samlingen: «At rose sig af Troen og dog leve i al Usikkerlighed, det er den Lampe uden Olie, hvilken de daarlige Jomfruer havde» — «Lad din Tro fremskinne med hellige, gode og gudelige Gjerninger, saa est Du vis paa, at hvilken Tid Brudgommen kommer, da est Du færdig at tage imod hannem». — 2den Sønd. i Adv. Ep. hedder det om den rette Læsning af Guds Ord: «Du Guds Barn, som læser den hellige Skrift, vid, at Christus foresættes Dig udi Skriften ikke alene som en Frelser, som Dig med sit Blod har løst af Syndens, Dødens og Djævlens Magt, men at han endogsaa Dig deri foreholdes som en Kjærlighedsregel, efter hvilken Du skal vandre». 3dje Juledags Ep.: «Det er alle Profeters og Apostles Klagemaal, at naar de have efter Guds milde Befaling prædikeret, at Gud er saa god, at han uden nogen

vores Gjerning af blotte Naade for Jesu Christi Fortjenestes Skyld alene gjør os retfærdige og skjænker os det evige Liv, da have Menneskene deraf taget Anledning at leve et ryggesløst og uskikkeligt Levnet». «Hvo der ikke lægger sig efter gode Gjerninger med største Flid, han hører ikke Christus til». 1ste Sønd. eft. Helligtrek.: efter en aldeles lignende Beskrivelse af Klagemaal, en Fremstilling af Jesu blodige Offer som det, der skal give os Kraft at »ofre Gud ikke alene vore Sjæle, men ogsaa vore Lemmer — en fornumstig Gudstjeneste, som bestaar i, at Legemet i al Hellighed og Retfærdighed er et levende og velbehageligt Offer«. 3dje S. eft. Helligtrek. opstilles Paulus som Lærer i hvad Gjerninger vi skulle øve; 2den S. i Fasten Ep. tales om det forgyæves i »at vente Trøst og Husvælelse af Guds Ord enten i Liv eller Død, med mindre man derpaa arbejder at skaa og skikke Liv og Levnet efter Ordet« — og saaledes helt igjennem. Denne Indskærpelse af Gjerninger specificeres, Brochmand gaar i det enkelte og taler om de enkelte Dyder, der skulle efterstræbes, de Laster, der skulle flyes. Hertil kommer den gjentagne Indskærpelse af Bøn, den delvise Anbefaling af Faste, endelig den hyppige Fremdragelse af Lidelsens Betydning, af Christi Efterfølgelse.

Det var altsaa Brochmand klart, hvad der var den evangeliske Prædikens Hovedopgave: en Fremstilling af det i Skriften givne, af Kirken fortolkede Trosindhold, og en Frugtbyggelse af dette Indhold i Anvendelsen paa Livet. Men i den første Henseende er Brochmand langt stærkere end i den anden. Derfor bliver i Reglen hans Prædiken over Evangeliet at foretrække for den over Epistlen. Hans Prædiken giver Lys, ofte klart og herligt Lys, men den Varme, der visselig ligger til Grund for hans Prædiken, kunne vi sjældnere føle, vi trættes oftere af et tørt morale. Hans Formaninger have ingen egentlig psykologisk Betydning. Det er først et Aarhundrede senere, ved Indflydelse af Pietismen, taget i god Forstand, at Prædiken tager Hensyn til det menneskelige Hjertes mangfoldige

Trang, til de utallige, individuelle Stemninger, Livsforhold og Begivenheder. Brochmands Formaninger sigte ikke paa det enkelte, de skyde ud i det store blaa, lad dem saa ramme den, der har Brug derfor. Der er Specialiteter nok blandt dem, men de mangle den egentlige subjektive Fylde. Hovedfejlen i denne Henseende maa søges i, at der mangler et udfyldende Mellemlid mellem det ideale, det objektive Skriftord og den praktiske Anvendelse. Den kommer umiddelbar, gjenemgaar ingen Reflexion. Derfor bliver den noget udvortes tilsat, noget mekanisk tildannet, ikke noget, der med Nødvendighed udfolder sig som Led i en Organisme. Saaledes naar han i Evgl. 4de S. eft. Hellig-trek. tager Anledning af Ordene »gaa ombord« til at af-handle, »hvilke Tanker en Sømand bør nære, naar han triner inden Skibsborde«, saaledes naar han i »Leviten og Samaritanen« af Ordene: »Jesus vendte sig til sine Disciple og sagde i Besynderlighed«, udvikler, hvilken Glæde det er, at Gud ud af sit Ord og sin Aand vil tale i Særdeleshed til et Menneske. Det er disse isolerede Anvendelser noksaameget som den før nævnte overvældende Masse af Skriftsteder, der gjøre Brochmands Prædiken trættende; saa meget kjernefuldt den indeholder, er den dog for lang, for bred. Saaledes var Mesteren, hvorledes da Disciplene! Brochmand maatte 1645 for at forebygge den store Uskikkelighed, som med Søvn i Kirken begaas, tilforordne Folk, som med lange Kjepper skulde slaa dem paa Hovedet, som sov under Prædikenen! — Dog stod Postillen sin Prøve. Trods alle Mangler, der kunne paavises i den, var den i 2 Aarhundreder, og er endnu mangt et Sted, Folkets kjære Opbyggelsesbog.

7. Et populært Skrift maatte tages med i Rækken af de theologiske og polemiske, for sit Indholds Skyld, saaledes maa atter her behandles et lærd theologisk Arbejde af Brochmand blandt hans Opbyggelsesskrifter, for dets Indholds Skyld. Det er den lille Afhandling: »Manus domini, hoc est de peste e verbo divino pia institutio, qua expli-

catur: 1. Quid Spiritus divini judicio sit pestis. 2. Quæ sint pestis causæ et quibus pharmacis tuto expugnandæ. 3. Quibus consolationibus homo duro et difficili pestis tempore se sustentabit«, 1625, oversat paa Dansk af Engelbrecht Jørgensen, Præst i Bergen, 1630. Han kalder det selv i Dedikationen til Christian Thomesen til Tanderup »et faa Dages, men mange Taarers Skrift«, affattet i en Tid, som han maa kalde »corruptissimum ævum«, »senescentis mundi ætas«. Titlen angiver allerede Indholdet. For at lære Pestens Natur at kjende undersøger han de Navne, hvormed den Hellig Aand betegner den, det er, hvorledes den kaldes i Skriften. Af רָבָר, af קָשָׁב, af רָשָׁה anfører han vidtløftige Fortolkninger og Derivationer. Grundene til Pestens Komme anføres, og parallelt med hver af disse det dertil svarende Lægemiddel. Det er en alt andet end medicinsk Undersøgelse, der bydes, som man maaske kunde slutte af Overskriften; de anførte Grunde ere af en hel anden Art end de, en Læge vilde fremføre. Prima et princeps causa er Foragt for Gud og hans Bud; det ses af Faraos, af Jødernes Exempel; Midlet derimod er Syndsbekjendelse, Aflæggelse af Trods, Bønner. Af samme Art ere de følgende Grunde: Øvrighedens Uretfærdighed, Kongernes og Fyrsternes Stolthed, Undersaatternes Oprør, onde Lyster, især de, som det 6te Bud er sat imod, Misbrug af Herrens Bord (efter 1 Kor. 11, 27 f.). Trøsten endelig mod Pestens Plage skal søges i Tanken om, hvem der har sendt den og i hvad Hensigt den er sendt os, nemlig for at bringe os til Syndsbekjendelse, for at prøve os, om vi ogsaa i onde Dage ville høre Gud til, for at gjøre os lige med Christus, der ogsaa led. Beviserne for det anførte ere Skriftsteder og bibelske Exempler, som i Brochmands andre Skrifter tilstede i stort Antal. Vi ville atter se hen til dette lille Skrift i Fremstillingen af Brochmands Naturanskuelse, til hvis Opfattelse det frembyder gode Momenter.

Et andet Opbyggelsesskrift, ligeledes affattet i det latinske Sprog, har Brochmand efterladt i »Adhortatio

ad resipiscentiam, desumpta ex Esaïæ Capite I a versu 2 usque ad versum 21«. 1644. Det er en lille Afhandling ganske i Smag med Postillen, en jævntflydende Strøm, der tager Alting med fra Vers til Vers, med Anvendelse paa »danske og norske«. Det er et af de Yndlingssteder, som Brochmand i Postillen hyppig vender tilbage til for at citere, der her er valgt til Text og givet en rigere Udvikling. Som Indledning oplyses først af Jerem. 18, 6. 7. 8., hvorledes Gud har Magten at opbygge og ødelægge Riger, at det er Synden, der bringer Gud til at hærje Rigerne med Krig, Hunger, Pest o. desl., og endelig at Redningsmidlet alene er Syndens aabne Bekjendelse, alvorlig Omvendelse. Men disse 3 Stykker ere atter Hovedpunkterne i den esaïanske Text. Dens 1ste Vers beskriver Guds Almagt. Naar Gud kalder paa Himmel og Jord, Bjerge og Høje, minder han netop om denne sin Magt, idet alt endog det livløse adlyder hans Vilje, — viser han Menneskets Utaknemmelighed, (det livløse adlyder ham, hvor meget mere burde da ikke den ypperste Skabning); — samt Sandheden og Billigheden af sin Dom, idet han fremfører disse Vidner, der have været tilstede ved alle vore Synder. V. 2 — 15 fremstiller os de Synder, som udæske Guds Vrede og fremkalde Straffen over hans Folk, efterat først de Velgjerninger ere viste, hvormed Gud med rund Haand har benaadet Menneskene: Udkaarelse, Opdragelse, Ophøjelse. V. 16 og til Slutningen endelig indeholder Frelsens Midler: Aftvættelse, men til den fordres Taarer, der flyde Nat og Dag over begangne Synder, og fremfor alt Jesu Blod som Syndens sande Aftvætningsmiddel — Renselse, men den bør søges i Syndens Tilgivelse af Naaden alene, Omvendelse, Iver for gode Gjerninger. En særlig træffende Udvikling er Fortolkningen af V. 9—10: Fremstillingen af en blot udvortes Gudsdyrkelse, hvor Troen, Kjærligheden og et helligt Levnet savnes.

8. Et Opbyggelsesskrift, der er samtidigt med den første Del af Brochmands polemiske Forfattervirksomhed og

selv indeholder en Del polemiske Elementer er: »Et christen Menneskes aandelige Kamp, det er: hvorledes ethvert retsindigt Guds Barn skal gudeligen stride, først imod Synden, at han den kan overvinde, dernæst imod Sjælens og Samvittighedens Banghed og Mistvivl, som Synden, Guds Vrede, Døden og Dommen paafører, at han af dem ikke skal overvindes, udi tvende Bøger til enfoldige Guds Børns salige Undervisning kortelig forfattet af Casp. Erasm. Brochmand», 1627. Det er skrevet i en Trængselstid baade for Landet og Troen, deraf dets mørke, alvorlige Tone; det meddeler den eneste Trøst, der altid er tilstede i de største Prøvelser, det opfordrer til Standhaftighed i Kampen mod alle Djævlens Angreb. Dets Motto er Skriftsteder, der udtale Jesu Forsoningsoffer og Forpligtelsen til Christi Efterfølgelse, dette er ogsaa Grundvolden for og Hovedsummen af alle Betragtningerne. 1ste Bog lærer, »hvorledes ethvert Guds Barn saaledes kan og skal stride imod Synden, at han den ved Guds og Christi Hjælp kan overvinde«. Der angives fire Raad og Midler til Sejrvindingen: Syndens alvorlige og inderlige Bekjendelse for Gud, vor Herres Jesu Christi formædelige Korsens og hellige Saars gudelige Anskuelse, vor Herres Jesu Christi Livs og Levnets christelige Betragtelse og endelig idelig Betænkelse paa det overvættede gode, som de have sig at formode, som afstaa Synden og udi al Guds frygt og Hellighed deres Liv og Levnet fremdrage. Den 2den Bog lærer, hvorledes et Guds Barn skal stride imod Sjælens og Samvittighedens Banghed og Mistvivl. Først nedslaas Egenretfærdighedens Tanker, at vi ikke behøve at lave os til Kamp mod Samvittighedens Banghed, at vi af ganske Hu og Hjerte skulde have tjent Gud, thi selv de hellige have lidt under en saadan Banghed, som kan ses af Jobs, Davids, Paulus's, Ezechias's (Es. 38, 13 f.) Sjælekvide. Dernæst anføres Raad og Middel mod denne Banghed og Mistvivl, hvilket er at holde sig til Gud og inderlig indfalde til Jesus Christus ved Troen. Jesu Lidelse og Død er vor Trøst. Men naar vi have søgt denne Trøst, er det

»at Djævlén lægger alle Aarer omborde at berøve os den«. Da kommer Anfægtelserne, »de rette Djævelens gloende Pile«, og nu udvikles en Række af »Anstød« mod den grebne Hjælp. Det første er, at det skulde ikke være Guds Vilje, at alle Mennesker skulle blive salige, — hvilket gjen- drives af Skriftsteder, der hævde Universalismen. — Men ere vi blevne overbeviste, at Guds Naade er for alle, da griber Djævlén an paa en anden Maade: vore Synder ere dog for store til at kunne tilgives. Djævlén minder os om Kain, om Saul, Achitofel og Judas. Da skulle vi visselig bekjende os at være saa store Syndere som disse, men derfor skulle vi ej tvivle om Guds Naade, Peter fik Tilgivelse for sin Fornægtelse; jo mere Gud tilgiver os, jo mere maa vi som Maria Magdalena prise hans Barmhertighed, »hvor Synden er bleven overflødig, der er Guds Naade bleven desmere overflødig« (Rom. 5, 20). Men saa tager Djævlén atter fat og minder om, at der dog ingen Naade er for dem, som have syndet mod den Hellig Aand. Men vi skulle vise Djævlén, at vi ikke have begaaet denne Synd, thi det have kun »de, som erkjende Jesus for Vejen, Sandheden og Livet, og dog mod deres Samvittigheds Vidnesbyrd drive Spot med den Herre Christus, hvilke sige, at Jesus er den enbaarne Guds Søn og dog imod deres egen Samvittigheds Vidnesbyrd foragte Jesus, hvilke vide, at Jesus ikke mere kan dø og dog have inderlig Lyst til paany at korsfæste ham«. Djævlén begynder da paany og minder om, at mange ere kaldede, men faa udvalgte. Men Tvivlen om at være i disses Tal kunne vi nedslaa, naar vi føle hos os selv, at vi elske Jesus og forlade os paa ham, at vi af Hjertet elske vor Næste. »Hvis Du skal være vis paa din Udvælgelse, da se til, om Du hver Dag staar af fra Synden, retter dit Liv og Levnet og i det gode Dig forbedrer«. Men andre Tvivl opstaa endnu: om Bestandighed i Troen til Enden, om man ikke til evig Tid er forskudt, fordi man finder sig paa sit Legeme og Sjæl saa afmægtig, at man ikke kan bringe den mindste gode og gudelige

Tanke end sige Gjerning til Veje, eller fordi man af Sot og Sygdom og andre udvortes Plager idelig paa det haardeste trænges og ikke paa dennem bekommer nogen Forlindring, uanset man derom i Christi Navn uafsladelig anholder, eller fordi man imod al sin Vilje overfaldes udi sit Hjerte af onde, slemme, syndige, forføngelige og bespottelige Tanker, eller man forstyrres og forskrækkes, naar man tænker paa den bitre og grumme Døds sidste Kamp eller paa den yderste Dags strenge Dom. Hoved-Trøst og Middel mod alle disse Ængstelser er med Iver at holde Guds Bud, stræbe efter et helligt Levnet — ad mange Veje vender Brochmand stadig tilbage dertil — dernæst ogsaa Bøn og Paakaldelse, Nydelse af Nadverens Sakrament, den opretholdende Tanke om Guds Naade. — Dette Skrift, i sin Helhed en ægte luthersk Parænese, Hævdelsen af al Egenretsfærdigheds Opgivelse og Paaskyndelsen af et helligt Levnet, anbefales med Rette af N. M. Petersen til Sammenligning med Mynsters Betragtninger, det 17de og det 19de Aarhundredes religiøse Trang og dennes Tilfredsstillelse ses i disse to Værker.

Nærværende Brochmands Skrift minder i meget om Postillen, mange Udtryk og Vendinger ere fælles, her have det samme store Apparat af Bibelsteder og Exempler af den bibelske Historie som i Postillen; men her er en fast Udviklingsgang af en bestemt Tanke helt igjennem, vel med Paralleler og Digressioner, men uden Spring og derfor meget forskjellig fra den aforistiske Behandling i Postillens Prædikener. Ligeledes minde mange Steder om Dogmatikens *casus conscientiae*: »*quomodo erigendi sint, qui*« — hedder det hist, her: »hvorledes de skulle undervises og trøstes, som« —, og de anførte Trøstegrunde ere hinanden meget lige. Højhed i Tanken og Inderlighed i Følelsen, trods den simple Indklædning, savnes ikke. Vi ville i den Henseende henvise til Udviklingen af Forgjængelighedstanken: »I, mine Lemmer skulle aflægge disse elendige Klæder og Klude, I smykke Eder med, den Dag vil komme, førend I det vide, at I skulle udgaa af denne Verden og efterlade al

Eders Herlighed og indsvøbes i et ringe Linklæde og siden indelukkes i nogle faa Fjæle og omsider nedlægges i den sorte Jord« — den dybe Syndsbevidsthed, der lader ham udraabe: »Jeg er kjed af dette Liv, og ingen Ting kunde være mig kjærere end at aflægge dette dødelige Legeme, i hvilket jeg fortørner Dig (Gud)!« — og Modsætningen dertil: den frejdige Udtalelse af Naadesbevidstheden.

9. En Række af Brochmands Skrifter viser os, hvorledes han vil, en Præst skal prædike for sin Menighed. Theoretisk er det udviklet i hans »Formaning til Geistligheden udi Sielands Stict, Es. 1, 19. 20« 1644. Provsterne opfordres til med christelig Iver og Flid at tilholde Præsterne at agte paafølgende Stykker i deres Prædikener især paa de sædvanlige Bededage. Først skulle de formane Tilhørerne til at takke Gud for hans Ord, raade dem til at komme i Herrens Hus, saasnart Tjenesten begynder, love Herren i Psalmerne, give nøje Agt paa Prædikenen, overvære Daab og Nadvere med gudelig Agtsomhed og ikke gaa før Vel-signelsen. Præsterne skulle dernæst overhøre de unge og forfære, hvad de af Prædikenen have lært og beholdt, lære dem, hvad de skulle bede, naar de komme i Kirken og gaa ud af den. Som Exempler paa saadanne Bønner skriver han de to, der endnu den Dag idag bruges ved vor Guds-tjenestes Begyndelse og Slutning. Dernæst skulle de formane Tilhørerne, at Straffen for Overtrædelsen af Guds Ord bliver desto større, jo klarere de have det, jo længere de det udi fredelig og rolig Velstand have beholdt og nydet. Han maa da selv foregaa med Exempel i Liv og Levnet; endvidere indprente Christi Efterfølgelse, betage Menneskene den store Sikkerhed, udi hvilken de udi denne Verdens sidste Tid ere nedsjunkne, hvilket sker ved ikke alene at tale om Krig og Blodstyrtning, om Pestilents og Braddød, om Hunger og dyr Tid o. desl., men især om Guds Nærværelse til Beskjærmelse over de gode, til Straf over de onde, om Døden, Jesu blodige Sved og Saar, Dommedag, Helvede, Himmerig. Dernæst skulle de til-

raade Bøn ikke blot i Kirken, men ogsaa i Husene; atter her anføres som Exempler korte inderlige Bønner. Men endvidere skulle Præsterne give Agt paa deres Tilhøreres Liv og Levnet. Det er ikke nok, at en Guds Tjener udi Almindelighed lærer af Prædikestolen, men hans Embed fornemmelig er hver af Tilhørerne om sin Brøstfældighee udi Skriftestolen at advare. Endelig skulle Præsterne indskærpe, at i Nøds Tid hjælper ingen Magt, hvor stor den end er, uden Gud vil, og hvor ringe en Magt endog er, den er dog nok til Hjælp, naar Gud vil — et Trøstens Ord paa en Tid, der netop særlig var en Nøds Tid — og sluttelig idelig raabe af Hjertet i Troen til Gud, at han vil være kraftig ved Ordet i Tilhørernes Hjerte.

Praktisk giver Brochmand direkte Anvisning til, hvorledes Præsterne skulle prædike, ved at følge den almindelige Skik for Biskoppen, naar der anordnedes nye Bededage eller anden fra den almindelige afvigende Gudstjeneste, at udgive en Anvisning for Landsbypræsterne til Forkyndelsen paa disse Dage. Denne Skik har opbevaret os nogle af Brochmands Prædikener og gudelige Betragtninger. 1639 forordnedes det, at man nøjagtigere skulde iagttage de fastsatte Bedage og desuden holde Gudstjeneste hver Onsdag i Fasten. I den Anledning udgav Brochmand: »Gudelig Undervisning om Vor Herres og Frelsers Død og Pine«, 1639. Den kan betragtes som en udvidet Fremstilling af det, der kortelig er paaapeget i Postillens Langfredagsprædiken, hvorefter meget endog helt er optaget. Han udvikler først, »hvad der fornemmelig bør at eragtes, at vi kan faa salig Gavn af Jesu Christi Død og Pine«. Den skal »bevæge til inderlig og brændende Kjærlighed til Gud Fader og til Gud Søn og til Gud værdig Hellig Aand», vise, hvad der alene giver Syndsforladelse, bevæge til at aflægge Synder, til Medlidenhed med alle dem, som lide og behøve vor Hjælp endog de arrigste Fjender, lære os Taalmodighed, og hvor der alene er at søge Lindring for Fristelse, Sorg og Bedrøvelse. Det er 5 korte Anvisninger

til ret at prædike over Jesu Død. Derefter følger den egentlige Undervisning om Jesu blodige Kamp i Urtegaarden, om hvad han har udstaaet baade for gejstlig og verdslig Ret og endelig lidt paa Korset. Det bibelske Stof benyttes til at uddrage Trøst af for os i vor Lidelse og Opfordring til at modstaa og overvinde Synden. Hvert enkelt Træk gives Anvendelse, efter den fra Postillen bekjendte Methode, mere sindrigt end smagfuldt.

Lignende Arbejder ere Brochmands Forklaringer af Lektierne paa Bededagene med tilføjede Bønner. 1644, 45, 48 og 50 bleve tre saadanne »efter vor allernaadigste Herres og Konges christelige Befaling forordnede at holdes udi Herrens Menighed til Guds Ære og til Bod og Bedring og (efter Omstændighederne) til den blodige Krigs og andre Landeplagers naadige Afbedelse«. Bededagstexterne 1645 har Brochmand forklaret i et Skrift med Titel: »*Lectiones sacræ, quæ juvante Jesu Christo tribus publicarum deprecationum diebus indictis ab aug. Daniæ et Norvegiæ rege etc. Christiano IV ad diem Julii 23, 24, 25 in domo dei proponuntur, succincto commentario illustratæ*«. Det er en Bællering om Bønnen, særlig hvad dens Indhold angaar. Han siger, at Jakobs Ord (5, 16) give en Anvisning, hvorledes vi skulle bede Gud til Behag. Dertil udfordres to Ting: den, der beder, maa være retfærdig, ikke formedelst egen Værdighed og Hellighed, men ved Christi Retfærdighed, hvilken dog ingen kan besidde, som ikke lægger Vind paa gode Gjerninger — og Bønnen maa være brændende og vedholdende. Hvad vi skulle bede om, udvikles saa af de 3 Texter paa de 3 Bededage, 3 latinske Prædikener, ganske i samme Aand som de oftere karakteriserede danske.

Bededagstexterne 1650 har Brochmand udviklet i Skriftet: »De hellige Lectier af Guds Ord, som paa de tvende almindelige Bede- og Bedningsdage, paabudne af vor allernaadigste Herre og Konge, Konning Frederik den 3die, at holdes over Danmark og Norge og underliggende Lande, den 28de, 29de og 30te Oktober 1550, udi Herrens

Menighed skulle fremsættes, korteligen forklarede af C. E. B». Lektien paa den 1ste Bededag er »Figentræet«, Luk. 13, 6 f. Vingaarden er det Himmerige, som er paa Jorden, nemlig den hellige almindelige christelige Kirke; hvad dennes Væsen er, udvikles. Gud planter os i denne Vingaard, endnu medens vi ere smaa Børn ved den hellige Daab, og naar vi komme til Aar og Alder, og Synden tiltager, begynder han igjen at plante paa os, paa det Figentræet, som lader til at miste baade Frugt og Blade og Grønhed, ikke skal visne og gaa ud. Dette gjør han gjennem Ordet og Nadveren. Det sker, for at vi skulle bære ham god og behagelig Frugt; især tre Frugter leder han efter: Kjærlighed til Gud, Næsten og os selv, hvilken sidste bestaar i med Legeme og Sjæl at ofre sig til Gud. Men han har til alle Tider sjælden fundet Frugten. I tre Aar kommer han at søge: i Barndommen, Ungdommen og Alderdommen. Vingaardsmanden, der beder for Træet, at det ikke skal hugges om, er Jesus. Han arbejder paa, at alle ufrugtbare Træer kunne blive frugtbare, det staar ikke i deres egen Magt. Det er især to Midler, han bruger i Skaanselens Aar: »han graver om det«, idet han rører vore Hjerter med den strenge Lovens Forbandelse, han sender Lidelser, Ulykker, Forvildelse, Samvittighedens Banghed, Dødens bitre Smerte, og »han møger om det«, idet han gjør det fortørrede og forvisnede Hjerter frugtbart med søde og salige Forjættelser om Syndens naadige Forladelse. Anvendelse gjøres heraf paa disse Landes Indvaanere. »Har han ikke gravet om Eder, idet han har ladet Eder angribe nu af een Fjende, nu af en anden, som har baade til Lands og til Vands gjort Eder Skade og fortæret og fordærvet Landene og forarmet Undersaatterne og en Del af Landene til sig draget. Har han ikke gravet, idet han paa kort Tid fratog Eder Eders gode gamle Konge og Eders udvalgte Prinds og Herre, gravet med Hunger og Dyrtid, hidsig Sygdom, og har han ikke møget, idet han hver Dag lader sige til Eder: Kommer hid til mig, alle I som lide og ere besværede«. —

Vi have anført denne Udvikling som en sindrig og skjøn Udtydning af Lignelsen, der let og naturligt fremkalder Anvendelsens opbyggelige Momenter. Som de andre Prædikener er ogsaa denne gjennemvævet med Skriftsteder og bibelske Exempler (især Manasse), og hvert enkelt Sted i den oplæste Text taget med i Betragtningen. — Lektien paa den 2den Bededag er den 130te Ps., af hvilken udvikles, hvad der udkræves til en sand og salig Omvendelse; paa den 3dje Bededag den 91de Ps., af hvilken udvikles den Fred med Gud, som den af Troen retfærdiggjorte har, Prædikener ganske i samme Stil som de alt omtalte. — Endnu nogle Taler fremkomne ved lignende Anledninger passe efter deres Indhold bedre til at betragtes i det følgende Afsnit.

Det er bemærket, at flere Bønner ere fremstillede i disse Arbejder som Exempler. Af Brochmands Bønner foruden de ovennævnte kunde endnu mærkes: »Kollekt og Bøn i Fasten og paa Langfredag», samt Bønnen: »Vi takke Dig Gud Fader, at Du har gjort os« — 3dje Juledags Bøn var ligeledes af ham. — Tre Psalmer har Brochmand forfattet: »O store Gud og Herre, som og retfærdelig« — (Cassubens Psb. 1661), »Guds hellig Engel lejre sig« — og »O naadigste Gud og Herre blid« — (begge i »Trende Kirke- Skole- og Huus Bønner i denne farlige, sørgelige oc besverlige Krigs-Tid«, Kbhn. 1644¹⁾) — se Brandt og Helveg den danske Psalmedigtning. I, 322 f.

10. Endnu ville vi til Brochmands Opbyggelsesskrifter føje hans Lejlighedstaler. I en enkelt Henseende ville de fremstille Brochmand for os fra en ny Side. — Brochmand har ikke behandlet Theologien fra et nationalt Synspunkt. Der er saare lidet Hensyn i hans theologiske Skrifter til nordiske, til danske Forhold. Hans Overspringen af Hemmingsen have vi alt omtalt. Kun i forbigaaende dvæler han paa given Anledning ved det, der særlig vedkommer Danmark. Vi have saaledes set hans Forsvar for Frederik den 2dens Rettroenhed i »Konfutationen«. Ligeledes i for-

¹⁾ Har ikke været at finde paa Bibliothekerne.

bigaaende citerer han i *Systema univ. theol.* Petrus Palladius, »de ecclesiis Danicis præclare meritis«, som Bekæmper af Antinomismen i hans *Catalogus hæresium*; roser »sere-nissimi regis nostri edicta«, der sætte Dødsstraf paa Blasfemi, der opretholde Kirketugten i fuld Kraft tiltrods for Socinianeres og Anabaptisters Beskyldninger for det modsatte, der viselig behandle de excommunicerede, — nævner Frederik den 2dens »constitutiones matrimoniales« som de, der fastsætte tre Skilsmissegrunde: adulterium, desertio, inhabilitas, afgjør Spørgsmaalet, om det er tilladt at begrave de døde i Byen og i Kirkerne ved Hensynet til indenlandske Forhold: »der er ingen Fare for pestagtige Uddunstninger, naar kun Graven er dyb, der er Jord nok, og en tæt Sten over. Det kan vort Fædreland bevise, i hvilket hædrede Mænd begraves i Kirkerne, uden at der har været nogen Fare deraf«. Føjes dertil, at han 2 Gange omtaler den hellige Birgitte 1) i Systemet: som et Vidne, Papisterne ikke gjerne skulde beraabe sig paa (i Læren om Mariæ Usyndighed), da hun har sagt, at »Paven er afskyeligere end Jøderne, grusommere end Judas, uretfærdigere end Pilatus, værre end Lucifer«, og 2) i »Confutatio speculi« ved Siden af Huss som et Sandhedsvidne mod Paven før Reformationen — have vi samlet alt, hvad i hans theologiske Skrifter særlig omhandler nordiske Forhold. Ikke anderledes er Forholdet i de alt betragtede Oplyggelsesskrifter, kun lejlighedsvis en Tak til Gud for Landets christelige Tilstand, som i Postillens Pintseprædiken: »Falder nu ned paa Eders Ansigt, I nordiske Folk, og takker Eders Gud og Herre, som ogsaa har ladet det hellige Evangelium forkynde Eder. Tjener og takker Gud, at der nu ikke er noget Folk under Himlen, som har Guds Ord saa rent og purt som I. Ser til de Folk, som i vor Text opregnes, hvilke hørte de hellige Apostle prædike om Jesus, hvorledes de nu næsten alle ere faldne fra den hellige, evangeliske Tro, og en stor Del af dem sidde nu i største Mørke og Trængsel under Tyrken. Bruger Guds Naade vel, at saadan Straf ikke ogsaa Eder skal overkomme!« —

en Anvendelse som den af »Gravningen og Møgningen om Figentræet«, der er anført i forrige Afsnit, eller som i »Formaningen til Gejstligheden« en Indskærpelse af Bønnen »for Freden, at Gud vil udsende sine hellige Engle, som kunne lejre sig om vort kjære Fædreland og afværge vore Fjenders listige Anslag« — eller for Kongen: »Præsterne skulle foreholde Tilhørerne, hvad for en høj Herrens Vel-signelse det monne være at have en Konge, som med Iver og Alvor holder over den rene og rette Religion og skaffer hver udi Landet Lov og Ret.«

Fandt Griffenfeldts og Svanes Fosterfader saaledes i sine større Værker ingen Lejlighed til fuldkommen at aabenbare sit fædrelandskjærlige Hjerte, er han i disse omtrent som en Kosmopolit, bliver Forholdet et andet, naar vi vende os til hans Lejlighedstaler. I Ligprædikenerne over den berømmelige danske Adels Mænd og Kvinder mærke vi alt den varme Fædrelandsven og end mere i hans Taler ved de indtrædende vigtige Begivenheder, de to Fredsslutninger, den udvalgte Konge Christian d. 5tes Død, Kong Christian d. 4des Død, Frederik d. 3djes Kroning. Brochmand leyer i Ligprædikenernes Glandstid. Han har selv leveret en anselig Række af dem. Hver af dem er et ikke saa ganske lille Værk med særegen Titel, f. Ex. »Den evige Bolig i Himlen« (over Axel Skeel), »Herrens Klagemaal, at den retvise og retfærdige bortrykkes og ingen lægger det paa Hjertet« (over Otthe Skeel), »Guds Børns Længsel efter de evige Boliger i Himlen« (over Birgitte Rud), »Guds Vilje ske« (over Jørgen Vind) osv. Foruden Dedikationen til den afdødes efterladte, opbyggelig affattet, bestaa de af tre Dele: 1) »Indgangen og Fortalen«, en mindre Prædiken for sig, 2) den afdødes »adelige Herkomst, hans christelige Liv og Levnet og hans salige Afsked fra Verden«, en ret anseelig Biografi »efter den gamle og lovlige Skik og Brug her udi Danmark, dennem til Trøst og exemplarisk Eftersyn, som igjen lever, saa og de salige døde til en hæderlig Amindelse og en christelig Eftersagn, som gudfrygtelig, tugtig

og oprigtig have fremdraget og fuldkommet deres Liv og Levnet», som det hedder i Talen over Birgitte Rud, — og endelig 3) den egentlige Prædiken, der er meget vidtløftig. Indholdet er som i de andre Opbyggelsesskrifter; Mængden af Skriftsteder maaske endnu mere overvældende, de bibelske Exempler (idelig og altid komme David og Job igjen) i rig Masse, Udviklingen en minutøs Gaaen i det enkelte med hvert Punkt i Texten, belyst fra de forskjelligste Sider og i Forhold til alle opkommende Spørgsmaal. Vi faa altsaa en Prædiken først og en Prædiken sidst, der, om den end undertiden handler om hvad der angaar Døden og det evige Liv, ogsaa kunde være holdt ved en anden kirkelig Lejlighed, f. Ex. »om Kjendemærkerne paa at et Menneske elsker Gud over alle Ting». Det personlige er for det meste ganske henvist til den mellemliggende Levnetsbeskrivelse. Undertiden sker ved Slutningen af hele Talen eller af Underafdelingerne en Anvendelse af det sagte paa den afdøde, f. Ex. i Talen over Birgitte Rud: den 84 Ps. er valgt til Text, »fordi hun jævnlig læste denne Psalme, til et Vidnesbyrd om hendes Længsel efter Guds Hus og fornemmelig efter den evige Glædes Bolig udi Himmerige«, — og en tilbagevendende kort Bemærkning som: »Saadant haver denne salige Frue af Barndommen gudelig betænkt» — »hvilket denne salige velbyrdige Mand som en ret Christi Efterfølger ogsaa gjorde»¹⁾).

Af Talerne ved fædrelandske Begivenheder ville vi dvæle ved følgende som de vigtigste: »Pro pace præter spem mirabiliter restituta ad Deum patrem, pacis conditorem potentissimum, Deum filium, pacis impetratorem benignissi-

¹⁾ »Currus et equites Israelis, hoc est vita et mors Casp. Bartholini (Universitetstale den 25de Juli 1629) hører ikke til Brochmands theologisk-asketiske Skrifter. Det er en Lovtale over hans Ven, hans Kollega, hans Ligemand i Lærdom — uden særlig Udgang fra det religiøse, men vel med religiøse Tilknytningspunkter, der dog ikke ere betydelige nok til at vise vor Forfatter fra nogen ny Side.

mum, Deum spiritum sanctum, pacis obsignatorem certissimum, gratiarum actio», erholdt paa Universitetet, forenet med offentlig Disputation, d. 10de Juni 1629. Passende er dens Motto valgt af Ps. 124: «Dersom Gud ikke havde været med os». — Det, er som Titlen angiver, en Taksigelse. »Cimbri» og »Holsati« opfordres stadig i Forening til at aflægge denne. To Aar har deres Land været besat af Fjenden; det er ikke af Fejghed, ikke fordi man er vanslægtet fra vore Forfædres Tapperhed, man ikke har gjort Modstand, Overmagten var for stor (smlgn. Es. 10, 15). De skulle takke for at være blevne skaanede for Blodbadets Rædsler, for at Slægt og Venner ere bevarede, men langt mere for at Fjenden i de to Aar, i hvilke han har holdt en stor Del besat af vort elskede Fædreland (desideratissima patria, dulcis patria), ikke har faaet nogen Magt over Sjælene, over Religionen, at Fædrelandet er blevet ubesmittet af den falske Religions Pest, er ikke kommet under Antichristens Aag. Kraftig skildrer han dernæst det pludselige i Freden, en Frelse fra den yderste Fare for Fædrelandets Undergang, der stilles lige med Jerusalems Befrielse fra Sancherib, Jødernes Tilbagevenden fra Fangenskabet.

Ogsaa for den anden, den sørgelige Fred takker Brochmand i sin Tale: »Pro pace recuperata gratiarum actio e. Ps. XLVI succincta commentatione illustrata, d. 31 Decbr. 1645». Kongen skal takke Gud for sit Livs Bevarelse, Rigsraaderne, fordi Gud har ladet deres Bestræbelser for Freden lykkes. Krigen var sørgelig, thi Fjenden var jo vor Nabo, dyrkede den samme Gud som vi, døbt med den samme Daab som vi, drak af det samme Christi Blod, havde samme Tanker som vi om de guddommelige Ting — »hvilken Ugudelighed, at de rase imod hinanden som vilde Dyr, hvem det samme Religionsbaand har inderlig sammenknyttet«. Af Psalmens Text skal man lære, hvorledes man værdig skal takke: 1) erkjende Gud som Tilflugt, Styrke og Hjælp, 2) stole paa ham endog i de mest fortvivlede Omstændigheder, 3) betragte sørgelige Krige og en glad Fred med

opmærksomt Sind som Guds Gjerninger, der ske for at hans Navn kan prises paa hele Jorden. Der tilføjes Bønner og Lektier til den almindelige Taksigelsesdag.

Inderlig Følelse og et dybt bevæget fædrelandskjærligt Sind udtaler sig stærkere end i nogen af de danske Taler, Brochmand har efterladt os, i hans latinske Sørgetale over Kong Christian d. 4de. Mærkelig er denne (saavel som den i Anlæg og Udvikling lignende over den udvalgte Konge Christian d. 5te) ogsaa deri, at særdeles faa Bibelsteder anføres, saa den næsten ser profan ud ved Siden af de andre Ligtaler. Den bibelske Text, 1 Tim. 1, 7, der bruges til at udvikle Modsætningen mellem den evige og den timelige Konge, forlades umærkelig, og Kongens egen Personlighed, hans mange glimrende Egenskaber, bliver den egentlige Text, der udvikles. Istedenfor de velbekjendte bibelske Exempler hentes ogsaa her (og i Talen over Christian d. 5te) mod Sædvane og i rig Masse Exempler af den klassiske Literatur og af den nyere Historie. Christian d. 4des Fromhed viste sig i hans Omhu for Kirken, Troens Renhed, Skoler og Gymnasier, Kirkebygninger. Hans Kjærlighed til Undersaatterne skildres smukt som Forholdet mellem Fader og Børn. »Naar han traadte frem, adsplittedes ikke Undersaatterne, som var et ondt og skadeligt Dyr brudt op af sit Leje — hvilket hændtes Nero, Caligula, Domitian, der aldrig traadte offentlig frem uden at frembringe Tomhed om sig — nej, de ikke saameget løb, som kappevis fløj ligesom mod en klar og velgjørende Stjerne«. — »I ere ikke uvidende om, at da han begyndte at blive syg og der gjordes offentlige Bønner for ham, vare Kirkerne fulde, ikke af Suk, men af Hyl«. Naar han skildrer hans Tapperhed, siger han: »Lad Romerne kun rose deres Marcellus, Fabius Maximus, Scipio, Cæsar, Grækerne deres Alexander, Karthaginienserne deres Hannibal, Jøderne deres David, deres Makkabæer, jeg sætter min Konge lig alle disse Helte i Tapperhed og uovervindeligt Mod«. Men Tidens Strengthed afspejler sig ogsaa her,

naar han i Skildringen af Kongens Retfærdighed roser ham for den hyppige Anvendelse af Dødsstraffen, »at ikke det uhelbredelige Saar skulde gribe om sig i Rigets sunde Dele«. Som Modsætning dertil skildres dog Kongens Mildhed; det var kun med bedrøvet Sind, han udgjød Blod; naar det var nødvendigt, at det maatte udgydes. Hans Klogskab prises blandt andet, fordi han omgav sig med indfødte Raadgivere: »thi endskjönt vi ikke aldeles ville fjerne Udlændinge og fremmede fra Fyrsterne, især de ved Tro og Geni udmærkede, er det dog af Erfaringen bekjendt, at fremmede Raad i Reglen ere uheldige. Undersaatterne blive ved dem fremmede for deres Konge. Sød er Fødelandets Jord, Hustru, Børn og Slægt, den, som vil rive Dig bort derfra, vil rane Dig Livet«.

Brochmand har givet os en udførlig Beskrivelse af Frederik den 3djes og Sofie Amalies Kroning, hele det pompøse Ceremoniel ligefra »Æreporten paa Amager-torv« til »Fyrværket inden udi Slotspladsen ved Midnatstid«. Hans Taler udgjøre Hoveddelen af dette lille Skrift. Der er en paa Latin og en paa Dansk. I den første jubler han over Danmarks og Norges Lykke at have bibeholdt den oldenborgske Kongestamme, der saa længe havde regjeret saa mildelig og indført den gamle, fra Profeter og Apostle overleverede Religion i deres Lande. Han fryder sig derover, som over en guddommelig Styrelse, for hvilken han ogsaa anser det da gjorte Kongevalg. Han kjendte jo Frederik den 3dje fra sin egen Bispegaard, »Danmarks sidste lærde Konge«. Brochmands Fjende fra Christine Munks Skilsmissesag, den almægtige »Svigersøn«, havde dog ikke sejret ved at udelukke Bispen fra Kongevalget; Brochmand saa ham selv bære Kronen op til Alteret for at indvies til Kroningen — det var personlige Stemninger, der maatte røre sig hos Taleren ved denne højtidelige Anledning. — »Kongernes Konge« siger han i den danske Tale over 4 Msb. 17 og 1 Kgb. 2, »som opledte sig selv David til en Konge over sit Folk, har ogsaa af uudsigelig Naade opledt

og fundet en Konge efter sit eget Hjerte, som han vil tilbetro disse Kongeriger og udi Dag ved sine hellige Engle lade hannem udi dette hellige Hus indføre«. Der er et Kongevalg, der er en Vederstyggelighed for Herren¹⁾, naar det sker efter hedensk Vis, det er, naar man ser hen til det udvortes alene, til Persons Anseelse, Blod, Byrd og fyrstelig Stamme, naar Kongens Hjerte ikke er dannet efter Guds eget Hjerte — men omvendt er Kongevalget af Herren og den kongelige Stand Landenes Velsignelse, naar Kongen kjender sig for Kongernes Konges Tjener, naar hans Hjerte hænger ved Herren osv²⁾. «Du skal sætte en af dine Brødre til Konge over Dig», hedder det hos Moses, og Brochmand takker Gud, at Frederik d. 3dje er født og af Barndommen opdragen hos det danske Folk, er vant til Landsens Lov, kjender Landsens Indbyggere. Forresten udledes alt, hvad en Konge skal gjøre og lade, af den dobbelte bibelske Text og godtgjøres med Exempler af den jødiske Historie. — Med en saadan Tale indviede Brochmand passende den, der skulde blive Danmarks første enevældige Konge.

II. Det følger af sig selv, at en Mand som Brochmand ofte maatte komme til at udtale sig om andre Forfatteres Skrifter i Fortaler og Censurer. Exempelvis kunne følgende af deslige Udtalelser anføres her. 1) En Fortale til Niels Mikkelsen Aalborgs »Chronologia sacra, det ny Testamentes Tidsregister over Verdens Ende« (et Uddrag af Philip Nicolais 2den Bog om Christi Rige) 1628. Brochmand tillægger ham Ros for sindrig Sammendragning og Uddragning, tro Oversættelse; men om selve Indholdet vil han ingen Dom fælde, thi han er ikke af deres Tal, som

¹⁾ Dette Thema behandles ogsaa i Talen over Christian d. 4de.

²⁾ I Talen over Christian d. 4de hedder det parallelt hermed: »Kongemagten er god, thi Gud havde lovet Abraham, at Konger skulde fremgaa af hans Afkom, han havde ved Moses givet en Kongelov. Kun Maaden, hvorpaa Jøderne bade Samuel om en Konge, var forkastelig. I og for sig var det godt at have en Konge.«

med Held kan dømme om eller fastsætte χρόνους ἢ καιροὺς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ (Apg. 1, 7.)« — atter et Bevis for Brochmands ædruelige Standpunkt i alt, hvad der overskrider Aabenbaringen. — 2) Foran »Libra Dei, Det er Guds Vect med sine Veyskaale, aff Anders Jacobsen Langebech, Skolemester vdi Slagelse«, en Censur i et Brev til Forf., hvis Skrift roses, fordi det netop i disse Tider, da Djævlén arbejder paa at styrte Folk i Fortvivelse, forkynder den Lære, at ingen er saa stor en Synder, at Vejen til Naaden er ham lukket — underskrevet Maj 1629. — 3) Fortale til »Geistlicher Rosengarten oder Erklärung des 45 Psal. (Bryllupstale til den udvalgte Christian V, holdt paa Kjøbenhavns Slot Oktb. 1634) durch Christianum Matthiam (Professor i Sorø), Kopenhagen 1637«. Han roser den som Mønster paa Nøjagtighed, Omhu og Lethed i at behandle den hellige Text. Hvis Chr. Matthiæ paa samme Maade vilde udlægge de øvrige Davidiske Psalmer, vilde han skabe et Værk, der var evig Hukommelse værdigt; — 4) til Randulfs »Tuba Danica«, 1644, 3: en Beskrivelse og Udtydning af Tegnene paa det Guldhorn, som en jydsk Pige 1639 fandt ved Møgeltønder. Det er en Ros over Forfatteren især for hans Udtydning af disse Hieroglyfer som indeholdende en Fremstilling af »den Ulykke, i hvilken vi ulykkelig ere styrtede ved de første Forældres Fald, Naturens medfødte Ondskab, den Vej og Maade, der er beredt os til med Sikkerhed at kæmpe os ud af saa store Onder og Ulykker«. Denne Udtydning siges at være foretaget med Fromhed, Kyndighed i Skriften og saadan Sindrigheid, at man neppe kan tvivle, at Forfatteren er kommen Indskriftens Tanke saa nær som mulig — et Vidnesbyrd om, hvorledes Brochmand overalt i denne Verdens Ting finder den christelige Lære om Synd og Naade bekræftet; — 5) til Joachim Moltkens Oversættelse af Vilhelm Alardus, »Sjælens aandelige Apothek«, 1645. Han viser af de allerhelligste Mænds Exempel i Skriften, at de gode og gudfrygtige have med Fristelser at kæmpe. Det er derfor

nødvendigt for et Guds Barn at ruste sig mod saadanne Angreb, og en Bog, der har »en ønskelig og salig Trøst imod alle Slags Fristelser«, er Sjælens Apothek af Alardus, Præst i Krempe. Oversættelsen anbefales og ønskes Held til at blive en Trøst for Guds Børn i Liv og Død. — Bag i den lille Katechismus skrev Brochmand »Sententzer af Guds Ord til Troens Bestyrkelse«, om hvilke Zwergius siger, at »de ere til saa stor Opbyggelse for de enfoldige, at det synes ikke Melancthonis Sententzer, som Resenius har tilsat i sin Instructione executionis catecheticæ, kan saa vidt staa i Parallel dermed«.

Pontoppidan og Zwergius nævne endelig et utrykt dansk Skrift af Brochmand, »om Guds Rige«, og en stor Mængde andre nu forsvundne Manuskripter.

II.

Spørges om en Udvikling af Jesper Brochmands theologiske og asketiske Standpunkt, da findes denne allerede tildels i den alt givne Oversigt over hans samtlige Værker. Med disse er han egentlig allerede skildret som theologisk og asketisk Forfatter. Men en Del staar dog paa den anden Side tilbage. Hvert Værk er blevet betragtet for sig, vi have kun set ham som den Forfatter, der fremlyste af hvert enkelt Værk; de enkelte Momenter, der findes helt igjennem alle hans Værker og konstruere det fuldkomne Begreb, ere ikke samlede og ordnede til Helheder, og omvendt har Oversigten gjort det umuligt at gaa saa meget i det enkelte af hvert Punkt, som ønskeligt var. Det er dette, der endnu staar tilbage, det, hvortil det foregaaende har banet Vejen, har givet den nødvendige Grundvold at bygge paa, hvortil stadig alt kan føres tilbage, saa de følgende systematiske Udviklinger ikke komme til at svæve i Luften eller at være forudsætningsløse.

I. »Theologien er en Lære, øst af den i den hellige Skrift indeholdte Aabenbaring, ved hvilken vi saaledes undervises om det, der er nødvendigt at erkjende til Frelse, om Gud og de guddommelige Ting, at tro og gjøre, at vi omdannede til Guds Billede erholde evigt Liv«, saaledes definerer Brochmand Theologien. Den er det højeste af alle Lærefag, thi dens Gjenstand er det højeste, Gud selv i sin Aabenbaring. Den er en praktisk Disciplin, idet dens Maal er det ovenfor angivne, men den er ogsaa en theoretisk Disciplin, den er Videnskab. Naar nogle have paastaet, at dette Navn ikke tilkommer Theologien, fordi Videnskaben bør gaa ud fra nogle forud af alle anerkjendte Principer, men Theologien gaar ud fra Mysteriet, fordi Christendommens Hoveddyd er Kjærlighed, ikke Kundskab, »Ordets Gjørere blive salige, men ej dets Hørere«, — svarer Brochmand, at Theologien, »: den methodiske og kompendiøse Behandling af den guddommelige Lære, ikke er nogen ny Ting, men af guddommelig Oprindelse og fortsat af de bedste Fædre og de dem følgende Skribenter. 1 Mos. 3, 15 indeholder saaledes en Sum af den christne Lære, som Gud selv strax efter Faldet har meddelt, og den er gjentaget i Forjættelserne til Fædrene; Loven i de to Tavler er et beundringsværdigt Kompendium; Christus, Johannes den Døber og Apostlene have sammenfattet Læren i Ordene: »Omvender Eder og tror Evangelium«; den ældste Kirke i det apostoliske Symbolum osv. Theologiens eneste Kilde er »Aabenbaringen i Skriften«. Dette fører os, naar vi skulle give en Fremstilling af Dr. Jesper Brochmands theologiske Standpunkt, til først og fremmest at udvikle hans Forhold til det, der for enhver evangelisk Theolog alene er judex, norma et regula, den hellige Skrift. Hvorledes Brochmand i sin Praxis bliver dette Protestantismens Princip tro, er allerede vist i det foregaaende; Bibliciteten af hans System, af hans polemiske Arbejder og af hans Postil er udviklet i Beskrivelsen af disse Værker. Den var det principale i dem, derfor maatte den afhandles rigeligst; der staar endnu kun tilbage nøjere at

bestemme dette hans bibelske Standpunkt i dets enkelte Led, som det er givet os i Brochmands Lære om den hellige Skrift.

»Den hellige Skrift er Guds Ord, trofast meddelt i Skrifter af Profeter og Apostle, Mænd, der umiddelbart vare ledede af Guds Aand, for at vi kunne undervises om Guds Væsen, Vilje og rette Dyrkelse og saaledes sikkert lære den sande Maade at opnaa det evige Liv«; saaledes lyder i den brochmandske Definition, den fuldttonende Bekjendelse af Skriften som et Værk af guddommeligt Udspring og med guddommelige Virkninger. Den er »*verbum Dei*«, den er affattet af Profeter og Apostle »*peculiari Spiritus Sancti ductu, instructu et impulsu*«. Det er urimeligt at ville føre et Bevis derfor, Skriften vidner selv indlysende derom ved Steder som 2 Tim. 3, 16. 2 Petr. 1, 21. 1 Petr. 1, 10—11 o. fl. Det gjælder det gamle Testamente saavel som det ny. Forbindelsen mellem disse hævdes i den Grad, at den relative Modsætning overses. »Den christne Religion indeholdes i det gamle Testamente«, udtales bestemt mod Fotinianere og Calvinister. Den christne Religion er ikke begyndt med Christi Prædiken, den var ikke ukjendt for de jødiske Fædre. De kjendte nemlig Frelsen ved Christus af Forjættelserne, af Spaadommene, af Typerne; Evangeliets Lære, o: Forkyndelsen om Christus og Syndernes naadige Forladelse formedelst ham, hævdedes ikke mindre paa Profeternes end paa Apostlenes Tid. Ligesom vi frelses ved Christus, der er gaaet bort fra Verden, saaledes frelstes Fædrene ved Christus, der engang skulde komme til Verden, i begge Tilfælde af Guds Naade, uden Gjæringer. («Vi frelses paa samme Maade som de» hedder det jo i Apg. 15, 11, og Abel, Enok, Noah retfærdiggjøres jo af Troen efter Hebr. 11 og 2 Petr. 2, 5.) Ved Siden af Mose Embede, der var bygget paa Lovens Gjæringer, bestod Evangeliets Embede o: Forkyndelsen af Syndernes naadige Forladelse, der skulde ske formedelst den velsignede Sæd, der var lovet Abraham. Det ny Testamente indholder

ikke Bud, som det gamle ikke har. Arminianerne paastaa det og anføre som Exempler paa saadanne Bud: Selvfor-nægtelse, Kors, Christi Efterfølgelse. Men ogsaa det gamle Testamente byder at elske Gud af ganske Hjerter, hvorpaa Abraham og David ere Exempler. »For Dig dø vi daglig« hedder det jo Ps. 44, 23, og Matth. 23, 35 og Hebr. 11, 25. 26 yder os Exempler derpaa af det gamle Testamente. »Jeg er Herren, Eders Gud, værder hellige, fordi jeg er hellig« siger Loven (Lev. 11, 44), og Efterligning af Gud og Christus er jo det samme (Eph. 5, 12). Det gamle Testamente har sine to Sakramenter saavel som det ny, Omskjærelsen og Paaskelammet, de fremstillede Christi Lidelse og Død, gav de troende den evangeliske Naade. Konsekvensen heraf er, at Steder af Moses og Profeterne passende kunne citeres til at bevise christne Dogmer. Saaledes have Christus og Apostlene gjort, siger Brochmand, som kan ses af Luk. 4, 17. 18. 24, 17. 44. Apg. 26, 22, og saaledes følger han dem efter; det gamle Testaments Steder gjælde gennem alle hans Værker for lige saa gode Beviser som det nys. (Se ovenfor Side 722, hvor aldeles nytestamentlige Læresætninger udvikles af det gl. Test.). Mod Schwenkfeldianere og Weigelianere er Paastanden udtalt, at det gamle Testamente ikke er antikveret, at dets Bøger have den samme Myndighed, Troværdighed og Vished som det ny Testaments. Brochmand anfører endog det gamle Testaments Forfattere som ligefrem talende og handlende om Jesus: »Guds salige Naade beskrives hos Esaias, hvor Jesus saa taler«, siger han i Postillen ¹⁾ i Anledning af Es. 55, 1 — »for Job var Jesus sat en Frelser i alt det onde« ²⁾ — »det er Jobs Trøst, at han kjender Jesum« ³⁾.

En Forskjel opstilles dog mellem den gamle og den ny Pagt, den gamle og den ny Pagts Bøger. Den gamle Pagt er nemlig underordnet den ny i Henseende til

¹⁾ Tredje Juledags Epistel.

²⁾ Postillen, Nytaarsdags Evgl.

³⁾ Et christen Menneskes aandelige Kamp. 2, 2.

Midlerens forskjellige Rang og de forskjellige Forjættelser, hvormed de sluttedes. — Men til Skriften som det urokkelige Guds Ord hører ikke de apokryfiske Skrifter. Et Skrift er kanonisk (et Ord som Brochmand udleder af קר Ps. 19, 5), ikke fordi Kirken har sanktioneret det, men fordi det er indblæst af Gud til Norm for den sande Tro, Regel for den rette Handlen. Jødernes Vidnesbyrd tages som gyldigt til at bestemme, hvilke Skrifter der ere kanoniske i det gamle Testamente, sideordnet med det Vidnesbyrd, som ligger i Christi og Apostlenes Citeren af disse Skrifter. Apokryferne forkastes, fordi de mangle disse to Vidnesbyrd, fordi de i meget stride mod de kanoniske Bøger og ej ere forfattede af Profeter. — Det ny Testaments Antilegomena anerkjendes paa Grund af den gamle Kirkes Vidnesbyrd, og fordi de intet indeholde mod analogia fidei. Dybere gaar Brochmand ikke ind paa disse Spørgsmaal. Den hele Bibel staar fast og urokkelig for ham som Guds Ord — men dette gjælder ikke blot for den som Helhed, det gjælder alle Enkelthederne i den, alt i Biblen til den mindste Tøddel er sikkert og fastslaaet. Det erklæres for en sociniansk Vildfarelse at mene, at Apostlene undertiden have taget fejl i Smaating, husket fejl, citeret fejl.

Men ikke blot Tankerne ere inspirerede, ogsaa den Form, hvori de fremtræde, selve Texten er inspireret. Matth. 5, 18 urgeres i den Anledning og den guddommelige Forsynsstyrelse med Hensyn til Skriften, som visselig enhver Protestant fastholder, udvides til ogsaa at have sikret Texten mod enhver Korruption. Det ny Testaments Text er da uforfalsket kommen til os, i sin fuldstændige Integritet. Vel har man tvivlet om, at enkelte Steder i Skriften ere ægte, men denne Tvivl er ugrundet, hvilket græske Kodices og Komplutenseren viser. Saaledes Joh. 8, 3. og 1 Joh. 5, 7. Det sidste Sted volder dog Brochmand en Del Ulejlighed. Han anser det vel for ægte ifølge »den gamle græske Kodex i England, som Beza og Erasmus

rose«, men Luther udelod det. Han antager da, at Arianerne her have forvansket Skriften og affærdiger sin Differens fra Luther saaledes: »Da Luther altid ivrig har forsvaret Trøenighedenslæren mod Arianerne, og det er vist, at de fleste græske Haandskrifter ikke have dette Sted, maa man slutte, at Luther ikke har udeladt dette Sted af anden Grund, end den at Tidens Slethed har ladet ham savne de korrekte Exemplarer«. En vis Textkritik efter Tidens Lejlighed var ham altsaa dog ikke fremmed, trods den strenge Inspirationstheori (smlg. S. 687). — Ikke anderledes forholder det sig med det gamle Testaments Text. Den hebraiske Bibel er ikke gaaet under ved Jerusalems første Ødelæggelse og Fangenskab. Der fortælles nemlig intet derom, medens alt andet, der er gaaet under, trolig anføres, og dernæst taler Daniel (9, 2) om, at han af Bøgerne har set, naar Jøderne skulde befries fra Babylon, og disse Bøger maa da være Loven og Profeterne. Den hebraiske Text er ikke bleven korrumpet. Det kunde være sket ved Afskrivningsfejl, men derimod staar Troen paa Forsynets Styrelse med Hensyn til Skriften og Jødernes minutiøse, næsten overtroiske, Omhu for Afskrivningens Korrekthed, — eller foraarsaget af Jødernes Had til de christne, men en Korruption af af denne Grund maatte have ramt de messianske Steder, men disse læses i Jødernes Bibler ligesaa hele og holdne som i vore. Det gamle Testamente er dernæst skrevet med den samme Skrift (Kvadratskriften) nu, som dengang »Gud skrev Loven«, og Profeterne forfattede deres Skrifter. Punktationen er oprindelig og ikke et Værk af Masoretherne, Skriften vilde ellers ikke være klar og tydelig, lettilgængelig og kun indeholdende en sikker Mening. »De, som hævde Punktationens Tilsætning, erklære Gud selv Krig, thi han har lovet, at den himmelske Lære skulde indeholdes i Skriften baade som en let og ligefrem Lærenorm for Mennesker af ethvert Køn og enhver Alder og som et tydeligt Vidnesbyrd til at overbevise Jøderne om Oprør, Trods og

Afgudsdyrkelse«. Det er en Fabel, at Jøderne i Fangenskab skulde have glemt det hebraiske Sprog — de havde jo ikke glemt det i Ægypten og ikke senere i Landflygtighedens Aarhundreder. Slutningen bliver da, at Skriften er udgaaet fra Profeterne ikke blot i Henseende til Meningen, men ogsaa i Henseende til Ordene, ja til Vokalerne (uden hvilke intet Ord er til) og Skilletegnene (uden hvilke Meningen forstyrres) — saaledes som vi have den. Det egentlige Bevis derfor hentes fra 2 Tim. 3, 16: den ganske Skrift er indblæst — en historisk Argumentation forsøges vel ogsaa, men den er meget luftig.

Den saaledes fastsatte Kanon med den fuldstændige, uforfalskede Text tillægges auctoritas: den uomstødelige Sandhedsmeddelelse og det ubetinget bydende, hvilket bevises af testimonium spiritus sancti og den hele Christenheds enstemmige Antagelse; — perfectio: den indeholder alt, hvad der er nødvendigt til Salighed, ellers maatte Gud jo ikke have aabenbaret sig fuldkomment eller Profeterne og Apostlene ikke have nedskrevet den modtagne Aabenbaring fuldkomment; eller det havde ikke været Guds Vilje, at Aabenbaringen skulde overgives fuldstændig i skriftlig Form til Efterverden, men mod alt dette lader sig anføre vægtige Skriftsteder — og heller ikke kan man beraabe sig paa, at nogle kanoniske Skrifter ere tabte (Bellarmin), thi hvorledes kan man beskyldte vor Tro for Mangler, naar man ikke ved, hvad disse tabte Skrifter indeholdt; — perspicuitas: den ligefremme og tydelige Meddelelse af alt, hvad der er nødvendigt til Salighed. Der forstaas ikke derved, at alt i Skriften skulde være let at fatte, at man ikke hindrede Forstaaelsen ved Skjødelseshed, Forsømmelse af Bøn, ved Synder, onde Lidenskaber osv. Den fremgaar af en Betragtning over, hvem der er Ophav til Skriften, hvorfor den er skreven og til hvem (Matth. 11, 25).

Hertil slutter sig Læren om Skriftens Fortolkning. Denne er af dobbelt Art: en, der er fælles for hellig og

profan Skrift, og en, der er ejendommelig for den hellige Skrift. Den første bestaar i Sammenligning af det følgende med det foregaaende, Iagttagelse af Stil og Fraser, Parallelisering af forskellige Steder. Den anden fordrer først og fremmest nødvendigvis den Hellig Aands Bistand. Dernæst maa den ske efter Troens Analogi, ikke efter den menneskelige Fornuft, højere Aabenbaringer, Pavens Autoritet. En sikker Fortolkning kan og bør kun søges ud af Skriften selv. Der fordres endelig Agtsomhed paa den forskellige Bemærkelse, hvori Ordene bruges i den hellige Skrift og i den almindelig menneskelige eller filosofiske Talebrug. Man maa holde sig til den bogstavelige, ligefremme Mening, der ligger i Ordene, vogte sig for al Allegorisering, den er *κρυφαῖα ἀνθρώπων* Eph. 4, 14. Vi have allerede haft rig Lejlighed til at se disse Fortolkningstheorier praktisk gennemførte saavel i Brochmands egentlig exegetiske Værker som rundt omkring i de øvrige ved Anvendelsen og Udlægningen af de der anførte Steder. At en aandelig Opfattelse langt fra er udelukket, fordi en bogstavelig hævdes som Princip, vil fremgaa af et Tilbageblik paa mangan af de alt anførte brochmandske Fortolkninger. Men Skriftens Fortolkning er ikke forbeholdt en særegen Kaste, enhver har selv Lov til at læse sin Bibel. Det har Gud befalet mange Steder, siger han, alle skulle jo søge det evige Liv, alle trænge til Trøst, alle have Kamp mod Djævlén — altsaa byder selve Skriftens Øjemed alle at læse Biblen. Christus siger ikke, at Ordet skal forkyndes Præsterne, men alle Mennesker, — det er ikke Præsterne alene, men alle, der skulle høre Moses og Profeterne; Paulus hilser i sine Breve alle hellige, til dem skriver han, ligesom Johannes.

Derfor bør den hellige Skrift oversættes paa Modersmaalet, at enhver Lægmand kan læse den. Træffende afviser Brochmand alle katholske Indvendinger herimod. Naar Katholikerne anføre Jøderne for at bevise, at disse ikke have faaet Befaling at oversætte deres hebraiske Bibel paa Syrisk, svarer han, at Grunden dertil var, at de alle jo kunde

Hebraisk. Naar de anføre, at Paulus skrev til Romerne paa Græsk, Lukas i Rom Apostlenes Gjerninger paa Græsk, siger han, at det netop skete for at forstaas af alle, Græsk var Universalsproget. Naar det paastaas, at Bibelen før Augustins Tid ikke fandtes paa andre Sprog end Hebraisk, Græsk og Latin, at Hæretikeren Ulfilas var den første, der oversatte en Bibel paa Folkesproget, — vises den historiske Usandhed heri; der var før Aar 400 en chaldaisk, en syrisk, en arabisk, en ægyptisk, en æthiopisk Oversættelse. Naar Skriftens mange vanskelige Steder siges at blive de ulærde til Fordærvelse, spørges: om ikke ogsaa de lærde? og erindres, at man ikke skal give Skriften Skyld for sine egne Fejl; de, der læse Biblen i Grundsproget, kunne ligesaa let forfalde til Hæresi, som de, der læse den i Oversættelse. Naar det siges, at mange ikke kunne taale fast Føde (Skriftens Læsning) men kun Mælk (mundtlig Undervisning), svares, at det visselig gjælder til en Tid, men ikke alle Lægfolk, og at man netop bør arbejde sig ud over et saadant Standpunkt; den Hellig Aand vil opdrage fra Barn-dom til Modenhed ved selve Læsningen.

Trods deene Hævdelse af Oversættelsernes Berettigelse og Nødvendighed, er det dog ene og alene Grundtexten, Fuldkommenhedsbegrebet tilkommer; dette ses af Brochmands Bedømmelser af de forskjellige Oversættelser, saavel af dem, han stiller sig i venligt som i fjendtligt Forhold til. Septuaginta sætter han højt som brugt af Christus selv, Apostlene og de ældste Fædre, men beviser, at den dog ingenlunde bør stilles lige med den hebraiske Text, som nogle Katholiker mene. Endnu mindre vil han indrømme Vulgata en saadan Plads: den er ikke besørget af nogen Apostel eller Profet eller ved umiddelbar guddommelig Foranstaltning, men samlet af Hieronimus og andre; dens Sprog er daarligt, den er fuld af Fejl, hvilket lærde Katholiker selv indrømme, og hvorfor Paverne Sixtus den 5te og Clemens den 8de have leveret klassiske Beviser, idet de foranstaltede reviderede Udgaver af den Text, der allerede paa det triden-

tinske Koncilium var erklæret for autentisk. — Brochmand er omhyggelig i sin Gjendrivelse af Katholikernes Paastand, at Lutheranerne bruge en forvansket Bibeloversættelse, men at de selv have en autentisk, o: han fører et Forsvar for Luthers Oversættelse. Hans Udtalelser i Anledning af denne oplyse tilfulde hans Standpunkt overfor Bibeloversættelser: »Der har ingen Oversættelse været og skal ingen komme, som kan eller bør regnes for autentisk. Hvilken Oversætter skulde turde paastaa, at Aanden havde dikteret ham Ordene og gjort ham til mindste Punkt ufejlbar? Men deraf følger ikke, at de, som ikke kunne Hebraisk og Græsk, maa svæve i Uvished, om en Oversættelse virkelig giver dem Guds Ord. Der har aldrig været en saa fordærvet Bibeloversættelse, at man jo af den kunde lære, hvad der var nødvendigt til Frelse». Hvad Luthers Oversættelse angaar, da indrømmer dens Forfatter selv, at han ikke har troet at oversætte ufejlbart. Det har været hans Hensigt »ikke at oversætte ordret, men at udtrykke den Hellig Aands Mening saa nær som muligt paa godt Tydsk, og vi holde os forvissede om, at han ikke kan svækket end sige tilintetgjort nogen christelig Trosartikel».

Er Skriften nu anerkjendt som *una norma fidei* efter Mose Ord (Deut. 31, 11 f.), Josva Ord (3, 6), Esaias's (8, 19), Christi Ord, (Joh. 5, 39 og Luk. 16, 29), Pauli Ord (Apg. 26, 22), Peters Ord (2 Petr. 1, 19), osv. — har Brochmand dermed afvist enhver anden Autoritet for Lære og Liv. Ingenksomhelst mundtlig Tradition er at stille lige med Skriften. Beviset derfor søger han i, at Christus selv ivrer mod Traditioner (Matth. 15, 2), og Apostlene aldrig dokumentere deres Lære udaf saadanne, men laste endog dem, der gjøre det. Enhver Tradition, der strider mod Skriften, er selvfølgelig fordømmelig; — der gives vel nogle, der ikke stride mod den, mange Ord og Gjerninger af Christus og Apostlene, som ikke ere overleverede os i Skriften; men han kan ingen tænke sig, uden den enten kan uddrages af Skriften eller er af tvivlsom Paalidelighed

eller unødvendig til Salighed. Lutheranerne blive hverken Arianere, Macedonianere, Eutychianere eller Pelagianere, som Katholikerne paastaa, fordi de ikke stille uskrevne Traditioner lige med Skriften. — Men ligesaa lidt indrømmer han andre og senere Aabenbaringer en saadan Ligestilling. Derfor anfører han atter Ordene: »de have Moses og Propheterne«, lad dem læse dem og ikke vente en, der kommer igjen fra den anden Verden — »ikke en Engel fra Himlen engang kan prædike os et andet Evangelium end det, Apostlene have prædiket« — »Gud har talet til os i de sidste Tider« (Hebr. 1, 1), er sagt med Hensyn til Aabenbaringen, der kommer ingen senere end den ved Sønnen. Dette udvikler han mod Schwenkfeldianere og Weigelianere. — Skriftens Virksomhed endelig sætter han, ligeledes i Modsætning til disse, i dens Kraft til at omvende. Den er intet dødt Ord, ingen ringe Børnelærdom, dens Læsning og Meditation er et Salighedsmiddel. »Visselig gjenfødes ingen ved Blæk og Bogstaver paa et Papir; saalænge den hellige Skrift kun er indskrevet paa Papiret alene, er den ikke istand til at omvende Menneskets Sjæl og rense hans Vilje, men den Hellig Aand indskraver den i Hjerterne, lader den optages in succum et sanguinem — og saa frelser den«.

2. Hensynet til Aabenbaringens Kildeskrift, det gamle og det ny Testamente, er imidlertid saalidt for Brochmand som for nogen Theolog det eneste, om end det første og fornemste, der maa tages for at konstruere et theologisk System. Om end Christendommens (og for Brochmand i uadskillelig Forbindelse dermed Jødedommens) Absoluthed overfor al anden Tro, dens Nyhed som Brud paa Naturreligionernes almindelige Udvikling, urgeres nok saa stærkt, bliver dog et Hensyn at tage til denne Udvikling, om end kun for at fremhæve den ufordragelige Modsætning. Og atter, gaar den evangeliske Theolog i sit Systems Dannelse end nok saa oprindelig tilværks, søger han end først og sidst tilbage til Skriften, han bliver dog ikke uafhængig af Aar-

hundredernes mellemliggende Udvikling, han fremstiller dog det originale under Paavirkning af en vis Retning i selve denne Udvikling. Dette fører os til en Betragtning af det Forhold, hvori Brochmand som theologisk Skribent stiller sig til Verden udenfor Aabenbaringen, til Hedenskabet, og til Kirkens Udvikling af den christelige Tro, til de forskellige Konfessioner.

Til den første Betragtning findes kun faa Momenter hos Brochmand. Han stiller sig, som man a priori kan slutte, i et direkte Modsætningsforhold til Hedenskabet — Christendom og Hedenskab forholde sig for ham til hinanden som Lys til Mørke. Kun lejlighedsvis og egentlig i polemisk Interesse føres han til noget nærmere at udvikle dette Forhold og, om end for en ringe Del, at angive Modifikationer derved. Hedningenes Salighed ved Opfyldelse af Naturloven var bleven hævdet af nogle Skolastikere, efter Clemens's Exempel, for Sokrates's, Platos, Heraklits, Ciceros og andre retfærdige Hedninges Vedkommende, af Zwingli for Herakles's, Theseus's, Aristides's. Herimod ivrer Brochmand: en saadan Lære er selv rent Hedenskab, den strider lige mod Skriftens Ord. I Læren om de ugjenfødtes moralske Kraft kommer han, polemiserende mod Bellarmin og andre Katholiker, til at erklære sig om Hedningenes Dyder. I og for sig, ifølge Gjerningens Substants, ere de gode Ting, men ikke i den Betydning som Mose Lov eller Evangeliet fordrer gode og retfærdige Gjerninger. De ere gode og retfærdige ifølge Naturloven, men selv om man paa det nøjeste holder sig denne efterrettelig, kan man dog ikke faa Ros eller bestaa for Guds Domstol. Hedningenes Retfærdighed er modsat Retfærdighed for Gud. — Endelig ved Hævdelsen af Naadens universelle Forkyndelse kommer han i sin Polemik mod Calvinisterne til at opstille en Evangeliets Forkyndelse ogsaa i den forchristelige Verden. Gud har tre Gange aabenbaret Frelsen i Christus for den hele Menneskehed: 1) til Slægtens første Forældre, 2) til dens anden Stammefader Noah, og 3) ved Apostlene (Mtth. 28, 19. Apg. 1, 8. Rom. 10, 18.

Kol. 1, 6. 28). De to første Forkyndelser angaa altsaa den forchristelige Verden. Det er ikke Gud, der er Skyld i, at ikke alle kjende Evangeliet, Hedningene have forsømt Rygtet om den sande Religion, der var udspreidt hist og her. I Modsætning til den andensteds og i anden Sammenhæng udtalte Fordømmelse over Hedningenes ypperste, som er anført ovenfor, hævder han her, at dette hist og her adspredte Evangelium fandtes hos Plato, »kun den, der ikke har læst Plato, kan tvivle om, at Plato har læst de hellige Bøger«, hos Aristoteles, »der kjender Jødernes hellige Skikke«, hos Cicero, Virgil og i de sibyllinske Spaadomme.

Selvfølgelig frembyde Brochmands Skrifter langt rigere Stoff til at klare hans Forhold til den kirkelige Udvikling. Vi have alt ved Skildringen af Hovedværket for Bedømmelsen af Brochmand som theologisk Forfatter, Systema universæ theologiæ, fremstillet ham som en ægte evangelisk luthersk Theolog. Det er kun den strenge Lutherdoms Repræsentanter, han har fulgt ved Systemets Affattelse, han nævner ikke engang Melanctons Navn blandt disse. Orthodox luthersk have vi fundet hans Lære om Skriften, og ikke mindre tilkommer dette Prædikat hans Udvikling af de andre Hoveddogmer. Saaledes Bestemmelsen af Guds billedet: *imago* og *similitudo* kan ikke adskilles, det er et almindeligt hebraisk *éν δια δυνάμιν*, naar det hedder: *בְּצַלְמֵ בְּרַמְיָהוּ*; Retfærdighed, Hellighed, Visdom er ikke *donum supernaturale*, men givet med i selve Guds billedet ved Aandens Indblæsning; Udødeligheden er for det første Menneske *naturalis*, ikke *supernaturalis*, og han er skabt uden *concupiscentia*; men Guds billedet er ikke selve *substantia hominis*, ellers maatte jo Mennesket ved Faldet ophøre at være Menneske. Saaledes Læren om den fri Vilje, »*liberum arbitrium*, et Ord, som mange fromme Mænd ønske ikke var kommet ind i Kirken, da det er uheldigt i sit Begreb, tautologisk og misbrugt«. Efter Faldet er den levnet Mennesket i den naturlige, borgerlige og moralske Sfære, men brudt og svag, ligesom ogsaa i de udvortes hellige Ting (at høre

Ordet, overveje det o. s. v.); men i rent aandelige Ting (at omvendes til Gud af sit ganske Hjerte, fuldkommen tro paa Christus o. s. v.), er den aldeles blind, aldeles tabt, den hader, hvad der er godt og Gud velbehageligt, elsker og tragter efter det onde. Ved Omvendelsen bidrager Mennesket selv ikke det ringeste hverken til at begynde eller fuldføre Omvendelsen. Den ugjensfødte Vilje er *servum arbitrium*. — Saaledes i Læren om ufrivillig Synd, om det første Menneskes Synd som havende sin Grund i Vantro, Arvesynden som en arvelig Naturens Forvendthed, indført ved Adams Fald, ved hvilken Menneskene fødes uden den oprindelige Retfærdighed og Hellighed, med hvilken de første Forældre vare skabte, men tvertimod tilbøjelige og hengivne til alt ondt og derfor underkastede Guds Vrede og den evige Død. *Concupiscentia* er selv hos de gjenfødte virkelig Synd, Arvesynden ikke blot *privatio*, men *positiva qualitas* (*errores, mendacia, vanitas, inimicitiae contra Deum*), ikke *nuda privatio justitiae originalis*, sed *totius naturae relictæ penitissima corruptio*. Saaledes Læren om Naaden som *præveniens, operans, cooperans* og *perseverans*, som *sufficiens, efficax, universalis ad omnes et ad singulos, resistibilis*. Saaledes *prædestinatio* stillet i Modsætning til *reprobatio* og tillige kaldet *electio*, grundet paa *divinæ voluntatis decretum evangelicum non legale*: Gud er Grunden til Udvælgelsen, Mennesket til Forskydelsen, skjøndt Gud ikke er en ledig Tilskuer ved denne, men straffer den, der modsætter sig Evangelium, fordømmer de vantro. — Saaledes i Læren om Christus. Allerede i Definitionen paa *incarnatio* er optaget *communicatio idiomatum* som væsenlig integrerende Del (se foran S. 676); — Nedfarten til Helvede er Opstandelsens første Moment under Jordskjælvet Paaskemorgen, hørende til *status exaltationis et triumphi*. Saaledes Omvendelsens Momenter bestemte til *contritio et fides*, hvortil som dens Frugt kommer *nova obedientia*; *fides justificans* som *notitia, assensus* og *fiducia*. — Saaledes Kirken som *visibilis* og *invisibilis*, — og helt igjennem i det væsenlige og i de mindste

Stykker. »Det er let at vise», siger Brochmand, »at den lutherske Kirke med Rette tilkommer Navnet af den sande Kirke, thi intet Ord gjælder her som Regel for Tro og Sæder uden det profetiske og apostoliske, ingen Frelsens Grundvold anerkjendes uden Jesus Christus, ikke andre Sakramenter end de, Christus selv har indstiftet, ingen anerkjendes som frelst uden af Guds Naade alene, og dog læres, at man bør lægge Vind paa gode Gjæringer, ikke saadanne, som Menneskene have udtænkt, men som Gud har foreskrevet« — en Sætning, som har fundet sin rige Udvikling fra de forskjelligste Sider i hans polemisk Virksomhed.

I Forbindelse med dette Brochmands rent lutherske Standpunkt staar hans dybe Ærbødighed for Luther selv, Luthers Meninger og hele personlige Liv. Han har Lejlighed til ofte navnlig imod Katholikerne at føre et Forsvar herfor, hvilket han gør med Kjærlighedens Nidkjærhed. Hans Apologi for Luthers Bibeloversættelse er allerede omtalt. Forklaringerne i hans Katechismus anser han for saa fortrinlige, at Præsterne bør gjentage dem saa tit for Tilhørerne, indtil de kunne dem nøjagtig udenad. Naar Katholikerne angribe Luthers Kaldelse af Gud selv til Reformationsværket, fordi han manglede den ordinære *vocatio* og *missio*, svarer han, at en saadan ikke behøves, naar alt er forvirret og fordærvet i Kirken, som det ses af Apg. 8. Han havde tvertimod en *vocatio extraordinaria*, hvilket Forudsigelserne om ham tilkjendegive, nemlig i Aabenbaringen 11, 3 og 18, 2 og 4, og af Huss, Savonarola og Hieronimus Pragensis. Et andet Vidnesbyrd om hans Sendelses Sandhed er, at han intet andet lærte end Skriftens Lære; Mirakler ere ikke Tegn paa guddommelig Kaldelse, men Lærens Overensstemmelse med Guds Ord 2 (Thess. 2, 9. Johannes Døberen gjorde ingen Mirakler). Og dog — er det ikke Mirakler, at en stakkels Munk reformerer hele Pavevæsenet, at hans Lære uden Vold imod den største Vold med Held udbreder sig, at han selv lever og dør i Ro for sine Fjenders List og Vold. Det vises at være en falsk Paastand af Katho-

likerne, at Luther forgjæves skulde have forsøgt paa at gjøre Mirakler. Hans Charismer, navnlig hans Skriftudlægning, paaberaabes dernæst som Beviser for hans Kaldelse af Gud. Naar de beskyldte ham for Ubestandighed, f. Ex. at han snart forkastede, snart billigede Ordet Sakramente, viser han, at Luther tvertimod var urokkelig i Trossager, og gjendriver den gjorte Paastand af selve det til dens Bestyrkelse anførte Skrift: om det babyloniske Fangenskab. Naar de sige, han er Macedonianer eller Arianer, thi han forkaster Hebræerbrevet, Alog og Theodosianer, thi han dadler Apokalypsen, Valentianer, thi han sætter alene Pris paa Johannesevangeliet — viser Brochmand, at slige Paastande kun ere Fordrejelser af nogle i deres Sammenhæng berettigede Udtalelser. Endelig hævder han Renheden af Luthers Levnet overfor Beskyldninger som, at han skulde have æret og elsket Tyrken, have brugt Djævlens som Lærer, have været henfalden til Epikuræisme, til Utugt, fordi han brød Munkeløftet o. s. v. Dog, Brochmands Beundring for Luther forleder ham ikke til slavisk Afhængighed, ubetinget Hylden af alt, hvad den store Kirkelærer har sagt. I Anledning af Luthers fri Udtalelser om enkelte af det ny Testaments Skrifter, som Katholikerne toge sig til Indtægt, siger han, at Luther aldrig har villet, at hver enkelt Ting, som han sagde og lærte især i Begyndelsen af hans Omvendelse skulde være edicta prætorie endsige *θεοπνευστα*. Vidtløftig gjendriver saaledes Brochmand Luthers Betragtning af Jakobs Brev som et Straabrev, skjøndt hans Bevæggrunde dertil undskyldes.

Idet Brochmand erklærer den lutherske Kirke for den sande Kirke, dens Lære for det sande Udtryk af Christendommen, maa han stille sig i Modsætning til enhver anden kirkelig Bekjendelse. Hans Theologis stærkt polemiske Side er allerede udviklet, her ville vi se den i de enkelte deraf resulterende Forhold. Overfor Katholicismen bliver hans Stilling en dobbelt: en mindre fremtrædende Anerkjendelse af dens ældre Tider, ældre Lærere, og en langt mere frem-

trædende Fordømmelse af den egentlige Papisme baade i dens tidligere Former og den daværende Jesuitisme. Anerkjendende udtaler Brochmand sig saaledes om enkelte Lærere og citerer deres Meninger, Augustin f. Ex., hvis Formler om Naaden han benytter, Hieronimus, Ambrosius, Origenes, Thomas o. fl., mer eller mindre betinget bliver Rosen, eftersom deres Sætninger stemme med Guds Ord eller ikke, men han vægrer sig dog bestemt mod at ville have Lærens Sandhed prøvet efter dens Overensstemmelse med Fædrene. Han har en lang Række af Vidner i den katholske Kirke for Sandheden af den lutherske Lære, «Bekjendere af vor Tro», ligesom det 1ste Aarhundrede opad til det 14de. Men overfor denne staar en anden Liste, en Fortegnelse over vildfarende Fædre, stillet imod den katholske Paastand, at de kunne være Dommere i tvivlsomme Trosspørgsmaal, der ligeledes tager sin Begyndelse fra det 1ste Aarhundrede og voxer, jo længere den rykker frem, selv de berømteste Fædre, de for mest orthodox ansete, have haft deres Vildfarelser. Ublandet er derimod Forholdet til Papismen. Han udvikler, at det ikke er nødvendigt, at der foruden Christus er noget synligt højeste Overhoved i Kirken. Af Pauli Breve og Apostlenes Gjerninger godtgjøres, at Peter aldrig har været i Rom, endsige været Biskop der i 25 Aar og lidt Martyrdøden der. Paven er altsaa ingeniunde Peters Efterfølger, Paverækken er usikker og varierende, Paven er Antichrist. Brochmands Udvikling heraf er i Korthed følgende: Skriften bruger Ordet Antichrist dels om enhver, der modstaar Christus, 1 Joh. 2, 18, dels om en enkelt fremtrædende Modstander, 2 Thes. 2, 3. 4. I sidste Betydning gjælder Ordet Paven. Hans første Argument herfor er Antichristens Sæde, hvilket »vore Theologer« enstemmig og stadig fortolke om Rom, ikke det hedenske (som Bellarmin mener), men det til den sande Guds Dyrkelse omvendte. Aab. 17 er en geografisk Beskrivelse af Byen Rom, navnlig V. 9. Det andet Argument er Skriftens Beskrivelse af Antichristen som den, der hæver sig over alt, hvad der kaldes Gud og

Gudsdyrkelse, indbilder sig selv at være Gud, 2 Thes. 2, 4. Dette passer paa Paven, rigtignok ikke saameget paa hans Ord som paa hans Gjerninger; men der siges heller ikke i Skriften, at han aabent skal kalde sig Gud, der tales tvertimod om *μυστήριον τῆς ἀνομίας*. Dernæst siges Antichristen Dan. 11, 38 at skulle dyrke Guden Mahuzim, men det er Pluralis majestatis af Maoz, paa Latin robur eller valentia, paa Græsk *ῥωμη*, og Rom kaldtes i Begyndelsen af Latinerne Valentia, af ankomne Grækere blev den kaldet Rom. Guden Mahuzim er altsaa Byen Roms og Pavernes Gud, Petrus. Naar det hedder, at Antichristen skal hæve sig over *πᾶν σέβασμα*, menes ikke blot over Gud i Himlen, men ogsaa over Kejsere, Konger, Fyrster og Øvrigheder, som Gud har givet Magt. Han skal udgive sine Befalinger for Guds Befalinger og straffe Overtrædere deraf som Overtrædere af Guds Befalinger. Antichristen beskrives dernæst som den, der skal forbyde visse Spiser og Ægteskabet, skjøndt det er guddommelig indstiftet (1 Tim. 4, 1—4), hvilket jo fortræffelig passer paa Paven. Endelig som den, der skal forføre Menneskene med Skin af særegen Hellighed, falske Mirakler og Lykke i verdslige Ting (1 Tim. 4, 2. Kol. 2, 18. 2 Thess. 2, 9. Aab. 13, 11, 17, 1—2), ligeledes meget passende anvendt paa Paven, med grundig og træffende, tildels meget spottende Kritik af de katholske Mirakler. — Imod Pavens Ufejlbarhed i Trossager opstilles Arons Exempel, der skjøndt ogsaa summus pontifex indstiftede Kalvedyrkelsen — Urias's Exempel 2 Kgb. 16, 15, der skjøndt Ypperstepræst, oprejste et lovstridigt Alter for Herren, — Kaifas. Forjættelsen i Luk. 22, 23 gjælder alle Apostle og christne, og hvad Peter angaar, fejlede han jo dog efter denne. Hans virkelige Forret gaar ikke i Arv til Paverne. Brochmand ved at anføre et Register over Paver, der vare alt andet end ufejlbare, ja aabenbare Kjættere; Gregor d. 7de kalder han saaledes Troldmand og pessimi hominis exactum exemplar. — Imod Pavens verdslige Magt hævdes Christi eget og Apostlenes Exempel samt Stederne, der tale om Lydighed

mod Øvrigheden. — Konsekvensen af dette Standpunkt er den haarde Fordømmelse og Indregistrering i »Vildfarelser» af den hele papistiske Theologi. Et Guds Barn kan ikke uden sin Sjæls største Skade og Saligheds Fordærvelse antage den papistiske Religion.

Men ikke mindre strengt, ikke mindre eksklusivt er Standpunktet overfor den med den lutherske Reformation og Theologi paralleltløbende reformerte. Polemiken mod de reformerte er endog langt bitrere og mere hadefuld end mod selve Papisterne. Brochmand opkaster i Læren om Kirken Spørgsmaalet, om Lutheraner og Calvinister kunde og burde samles til en Menighed. Han udvikler som Indledning til Besvarelsen heraf, at der gives en dobbelt Fred, en udvortes, politisk, der kan bevares mellem Folk af forskjellig Religion (Salomon og Hiram, — Rom. 12, 18. Hebr. 12, 14) og en kirkelig, aandelig, mystisk, der ikke kan sluttet med Modstandere af Gud og Sandheden (Matth. 7, 15. 2 Kor. 6, 24); man maa ikke for Fredens Skyld slaa, om end nok saa lidt, af paa Sandheden eller akkommodere sig efter Modstanderne (Matth. 10, 32—37); Grundvolden for Fred og Kirkesamfund er kun Overensstemmelse i Tros-læren, men uden den indgaas Kirkesamfund imod Guds Vilje og med hans Vrede. Af disse Grunde kunne Lutheraner og Calvinister ingenlunde samles til een Kirke, saa lidt som Ild og Vand, Lys og Mørke kunne forenes, thi Calvinisterne afvige fra Lutheranerne i højeste Grad i selve Troens Grundvold. Dette beviser han saaledes: de anerkjende ikke Skriften som øverste Rettesnor for Troen. Det sker vel i Theorien, men ikke i Praxis, thi de anerkjende ikke *communicatio idiomatum*, der følger af *unio personalis*, ikke Christi substantielle Nærværelse i Nadveren osv., fordi dette strider mod Naturens Love, mod den menneskelige Fornuft, hvilke de altsaa sætte højere end Skriften, der indeholder disse Lærdomme. De fejle dernæst i Læren om Gud, thi de lægge Baand paa hans Almagt, naar de sige, at han umulig kan lade Christi Legeme paa en Gang være i Himlen og i

Sakramentet, endsige efter sin menneskelige Natur være tilstede i alt. De nægte Guds Sanddrthed i Læren om Naadevalget, hans Godhed og Naade i Læren om Forudbestemmelsen til det onde. De fejle endvidere i Læren om Christus, naar de paastaa, at han som Menneske ikke har Del i de guddommelige Egenskaber, og nægte, at han er kommen for at frelse alle. De sætte dernæst ikke den rette Pris paa Guds Ords Prædiken og Sakramenterne, naar de sige, at Ordet prædikkes uden Virkning for dem, der ikke ere udvalgte; at Daaben kun er Vand; at i Nadveren uddeles ikke Christi Legems og Blods Substants. De yde endelig ingen Trøst mod Fortvivelse i et Menneskes aandelige Kamp, naar de lære, at Guds Naade er indskrænket til enkelte. Saaledes udvikler Brochmand af de to Modsætningspunkter i den lutherske og reformerte Skoletheologi — Læren om Christi Legemes Forhold til hans guddommelige Natur og Prædestinationen — et helt System af grundige, alt Kirkesamfund opløsende Uoverensstemmelser. I haarde Ord tager han til Gjenmæle mod de kalvinske Vildfarelser. Han taler om *pudenda emblemata scholæ Calvinianæ*, paa-
staar, at de have lært, at Gud er Aarsag i Synden, at Gud vil, at Menneskene skulle falde, alt efter Udsagn hos Calvin som: *«cecidit homo providentia Dei sic ordinante»*, *«lapsus est homo, quia Deus ita expedire censuerat; cur censuerit, nos latet»* — hvilke han tager i deres hele Strengthed mod Paræus's formildende Tydninger. Han siger, at Kalvinisternes Distinction mellem *gratia interna* og *externa* (d: at Guds Kald til nogle er en blot udvortes Kaldelse) gjør Gud til *«hypocrita et miseræ humanæ illusor»*; hvilket er en *«splendidum mendacium»*. Han kalder deres Lære om *reprobatio* *«horridum decretum»*, *«crude propositum»* osv.

Med lignende Strengthed hævdes naturligvis det lutherske Standpunkt overfor de kjætterske Partier i den protestantiske Kirke. Vi have alt bemærket, hvor fuldelig Brochmand omfatter dem alle. Mest behandler han Socinianerne. Deres Samfund maa man fly og hade, siger han, thi det

rokker fuldkommen Christendommens Grundvold — og skaanselsløst blotter og gjendriver han deres halvt fantastiske halvt rationalistiske Vranglærdomme om Mennesket og Christus i al deres Detaille. Imod deres stadige Stræben efter at forringe Christi Herlighed stiller Brochmand den modsatte, f. E. Christus er opstanden sua virtute, ikke blot ved Faderens Kald, Christus erholdt strax ved Opstandelsen det forherligede Legeme, ikke først ved Himmelfarten; Christus er staaet op gennem den lukkede Grav, Englen tog først Stenen bort bag efter, for at Kvinderne kunde gaa ind i Graven og se den tom. Naar det ikke forklarede Legeme kunde gaa paa Vandet, hvormeget mere da ikke det forklarede gennem Stenen? — Socinianernes Anskuelse om den retfærdiggjørende Tro ere »pestilentes errores».

3. Men et tredje Standpunkt staar endnu tilbage for Betragtningen af Brochmands theologiske Forfattervirksomhed. Efter Skildringen af hans Forhold til Skriften og Christendommens historiske Udvikling bliver Spørgsmaalet, hvorledes han da stiller denne Objektivitet til sin Subjektivitet, i hvad Forhold han lader det menneskelige træde til hint guddommelige, et Spørgsmaal af overvejende Betydning for Trosindholdets Udvikling til en systematisk Theologi. Med andre Ord Spørgsmaalet bliver om hvorledes han stiller sig til den gamle Strid mellem Tro og Viden, mellem Fornuft og Aabenbaring, mellem Theologi og Filosofi. I sin Praxis have vi set ham alt andet end opstille en absolut Modsætning mellem Tro og Viden. Theologiens Berettigelse som Videnskab, Troens Udformning til et systematisk Kompendium ansaa han jo i den Grad for sikker, at han tillagde den guddommelige Oprindelse. Men vi have tillige set, hvorledes han stiller Fornuften som en Tjener for Aabenbaringen, der i intet Punkt tør forandre eller gaa ud over dens Bud; vi have set hans Afsky for al Spekulation. Derfor dadler han ogsaa den skolastiske Theologi hos Katholikerne, hvor han fandt en Filosofiens Mestren af Aabenbaringen. Han afviser med

Foragt mange af deres spidsfindige Spørgsmaal, som de have stridt og skrevet vidtløftig om, han bebrejder Bellarmin, at han benytter »distinctiunculæ non e limpidis Israelis fontibus, sed ex impuris Lombardi lacunis haustæ«. Vi have endvidere set ham bebrejde Calvinister og Socinianere deres Overvurdering af den menneskelige Fornuft.

Lige saa strengt og i god Overensstemmelse med denne Praxis høre vi den lutherske Skolastiker ivre theoretisk mod Fornuftens Misbrug i Theologien, mod Filosofiens uberettigede Indblanding, forsaavidt han lejlighedsvis kommer ind paa disse Spørgsmaal. I Systemets Artikel 1 «om Theologien» indlader han sig paa at angive Forskjellen mellem Theologi og Filosofi: denne slutter fra Sandserne og Fornuften, hin fra den guddommelige Aabenbaring til det, der ligger ud over Sandserne og Fornuften; Filosofiens Princip er Fornuften, Theologiens Aabenbaringen. Filosofien beskæftiger sig med det, der er bekjendt af Naturen, Theologien med det, der er Mennesket i højeste Grad ubekjendt; Filosofien kan derfor ogsaa læres ved menneskelig Flid, Theologien læres kun ved Guds Naades Lys. Saaledes er ogsaa deres Maal et forskjelligt: verdslig Lykke Filosofiens, evig Salighed Theologiens. Imod Socinianere og Calvinister hævder han Troens Mysterier som ikke blot supra rationem, men contra rationem. Fornuften er vel en Guds Gave, men den er fordunklet ved Synden, den kan efter Faldet ikke fatte Troens Mysterier. En vis Brug med Hensyn til Skriften kan indrømmes den, men kun en indskrænket; dens egentlige Væsen er at være et Lys til at fatte verdslig Visdom, ikke aandelig. En anseelig Række af Skriftsteder er Beviset for denne Betragtningens Rigtighed. — En mere udviklet Theori om Brugen og Misbrugen af Fornuften giver han i Skriftet »Vera de hæresi doctrina«, hvor han opkaster det Spørgsmaal, om og i hvilken Betydning Filosofien er Aarsag til Hæresi. Han erklærer selv, at han sejler mellem Skylla og Charybdis. Dersom vi ville sige, at Fornuftens Virksomhed og Brug slet ikke fordreder til at afhandle de guddommelige Mysterier,

vilde vi fejle i højeste Grad. Den, der vilde fordømme de almindelige Tanker, der med Guds Finger ere indskrevne i Menneskets Hjerter og Sind, vilde fordømme Gud selv (Rom. 1, 19). Christus, Apostlene og Profeterne bruge selv Sætninger rettelig opstillede efter den naturlige Erkjendelses og Filosofiens Principer — f. Ex. Rom. 1. og 2. Es. 44, 9 f. — og ligeledes Sætninger udledede af Skriften ved Tænkningens rette Konsekvens (Mtth. 22, 31). Filosofiens Misbrug i Theologien fremkommer derimod, naar paa Grund af Betegnelsernes Lighed, paa Grund af de samme Ords Brug, det, der gjælder de guddommelige Mysterier, sammenblandes med det, der gjælder Tingene i denne Verden (Joh. 3, 4); naar Fornuftens Principer og Filosofiens Sætninger modsættes de guddommelige Mysterier, saaledes at Intet skulde være at antage, som Fornuften ikke fatter og erklærer for sandt og stemmende med Naturens sædvanlige Orden (Mtth. 22, 29). Det er denne Fornuftens Misbrug, han lægger Calvinister og Socinianere til Last. Resultatet, han kommer til, er da, at den rette Fornuft og den sande Filosofi, naar de holde sig indenfor det Omraade, der tilkommer dem, ikke stride mod de guddommelige Mysterier, »thi Sandhed kan ikke stride mod Sandhed«.

Naar man altsaa ved at gennemgaa Brochmands Værker træffer mange bitre og haarde Udtryk om Filosofien og Fornuften, gjælde de ikke Filosofien og Fornuften som saadanne, men deres Misbrug. Saaledes naar han mod Indvendingen, at Treenighedslæren strider mod Fornuften, siger: »Fornuften høre vi ikke angaaende guddommelige Mysterier«. Et lignende afvisende Ræsonnement gjøres gjældende til Besvarelsen af Spørgsmaalet, hvad man skal sige til dem, der ikke tro det, Skriften fortæller om de første Menneskers Skabelse, fordi det strider mod Fornuften. Saaledes ogsaa, naar han i sine polemiske Skrifter dadler, at man i religiøse Stridigheder henter Vaaben ikke blot fra de guddommelige Skrifter, men ogsaa fra Fornuftens og Oldtidsskribenternes Skatkammer. »Thi endskjøndt vi sætte den Pris paa den

menneskelige Fornuft, der tilkommer den, og indrømme den en ikke ringe Hæder med Hensyn til Forstaaelsen af Fædrenes Skrifter, er det dog sikrest i Religionsstridigheder kun at høre disse (Fornuften og Fædrene), forsaavidt de nøjagtig stemme med de guddommelige Skrifter«. Saaledes endelig, men langt skarpere, i Postillen, naar det hedder om Christi Riden paa Æslet ved Indtoget i Jerusalem, at «det kommer Fornuften underligt og latterligt for, men det hjælper intet, det var alt saa tilforn spaaet at skulle ske. Gak efter Ordet og ikke efter Fornuften og det udvortes Syn; thi alt det, som Ordet byder om Christus og din Salighed, er Fornuften en Daarlighed. Hvad kan være daarligere for Fornuften end alting af intet at være skabt? Hvad er sælsommere for verdslig vise end Gud at være bleven Menneske? Hvad er latterligere for kjødelig Forstand end Guds Søn at være bleven en Forbandelse, paa det Du maatte blive velsignet? Hvad kan falde underligere for Menneskets Øjne, end at de døde skulle opstaa og al Verden omsider at forgaa?» — og ved Helligtrekonger: «Forgjæves søges Christus efter eget Hoved og Hjerne. Hvem kan sige, hvorledes en Stjerne kan vise Vej, hvem kan forstaa, hvorledes en Stjerne kan sætte sig især og i Synderlighed over et Hus? Bekymre dig intet med saadanne forfængelige Tanker, men sig med St. Povel: Gud kan gjøre flux over alle Ting, som vi bede og forstaa«.

Altsaa, Skriften og atter Skriften hævdet overfor al menneskelig Forstand og Tænkning Frugt, hævdet her som den eneste ufejlbare Dommer ligesom overfor al kirkelig Tradition, al konfessionel Udvikling. Betragtningen af Jesper Brochmands theologiske Standpunkt vil ikke kunne andet end fuldstændig indrømme ham i hele sin Theologi at have holdt, hvad han lover i Udviklingen af Læren om Gud Fader: «Med Forbigaaelse af Spidsfindigheder, der ikke have Støtte i Skriftens Vidnesbyrd, ville vi anføre Grundene med faa Ord og det Christi og Paulus's. Inden disse Skranker holder jeg mig, at jeg ikke i et saa stort Mysterium skal sige eller

lære noget, som ikke er klart overleveret i de hellige Skrifter».

4. Til Skildringen af Jesper Brochmand som asketisk Skribent foreligger ikke et systematisk ordnet Apparat hos selve Forfatteren, hvoraf man kan udtage og blot ligefrem referere de nødvendige Hovedpunkter, saaledes som Tilfældet var, naar der spurgtes om ham som theologisk Skribent. Hans egentlig asketiske Skrifter ere Opbyggelsesskrifter, der ifølge deres Natur og Væsen, og som de alt ere blevne skildrede, langt fra frembyde noget asketisk System. Men ikke blot i disse fremtræder Brochmand som asketisk Forfatter, gennem hele hans theologiske Forfattervirksomhed drager sig betydelige asketiske Momenter, hans casus conscientiae i Systema universae theologiae ere jo væsenlig rent asketiske. Læren og Livet holdes altid i inderlig Forbindelse, Dogmatiken og Moralen vandre Haand i Haand. Overskues det hele, store asketiske Stof i Brochmands Værker, falder det fra hinanden i lutter individuelle Regler, en Række Besvarelser af hvad der i indtrædende Tilfælde er at gjøre eller lade, saa minutiøse ofte, at et Spørgsmaal kan komme med som dette: »skal det anses for Mord, at en drukken Mand falder ned af en Stige og slaar en forbigaaende Dreng ihjel?» — en Række, der kunde være fortsat eller afkortet uden at forandres i anden Henseende end den kvantitative. Det er en evangelisk-luthersk Kasuistik, der frembyder sig for os. De givne Regler ere Skriftens eller Konsekventser af Skriftens, de appellere til den sædelige Virksomhed med den bestandige Forudsætning, at Mennesket intet formaar af sig selv til Salighed, at alt er Naadens Værk. Men bag denne brogede empiriske Mangfoldighed, der som Helhed kun lader sig skildre ved faa almindelige Betegnelser, som de nys fremsatte, da hver enkelt Regel, Anvisning, Formaning, Opfordring, eller hvad man nu vil kalde den, er noget afsluttet for sig, og hver for sig lader sig rose for et sundt Blik paa Livet i den Tid, praktisk Anvendelighed efter de foreliggende Forhold, — bag alle disse

Enkeltheder ligger en asketisk Livsanskuelse, hvoraf de alle udvælde, en bestemt Opfattelse, af hvad der fordres til et gudvelbehageligt, sædeligt Liv i denne Verden. Det er til denne Livs-, denne Verdensanskuelse, Betragtningen søger tilbage for at fremstille Brochmand som asketisk Skribent.

Det er Grundretningen i enhver christelig Verdensanskuelse at se Verden dels som den, der ligger i det onde, dels som den ved Guds Naadesforanstaltning frelste Verden. Den forskellige Vægt, der lægges paa det ene eller det andet Punkt heri, bestemmer den forskellige Anskuelse, helt kan intet af dem overses, naar Navnet christelig skal føres med Rette. Den evangeliske Kirke var i Luther prædestineret til at lægge Vægten paa det sidste Punkt, Verden som Guds Verden; den lyse og frejdige Anskuelse maatte ogsaa allerede efter Navnet «evangelisk» synes at tilkomme vor Kirke. Men som Luthers Aand i meget veg fra hans Kirke, saaledes svandt ogsaa indenfor det 17de Aarhundredes Kreds den evangeliske Glæde og Fred for en strengere, mere asketisk Betragtning af Livet, for en Anskuelse af Verden som Djævlens Verden. Luther var vel ogsaa stærk i Talen om Djæveln og hans Aander, men hans Efterfølgere bragte denne Lære saaledes i System, at der indførtes en formelig Dualisme, et Djævlens og et Guds Regimente, af hvilke det førstes Grændser vare langt videre, omfattende alt ikke umiddelbart religiøst. Jesper Brochmand er netop en af denne Tids Repræsentanter, han betoner stærkere Verden som den syndige end Verden som den frelste, men dog lader hans danske Hjerte ham mindre end manges anden af samme Anskuelse forbigaa den af ham ringere betonedede Side. »Jeg hader Verden, og af ganske Hjerte træt af dens Forfængelighed og min egen Elendighed sukker jeg til Gud, at jeg endelig engang maa blive befriet fra dette Dødens Legeme» — skriver han til sin i slige Udbrud vistnok lettelig samstemmende Ven, Holger Rosenkrands, i et Brev fuldt af Klager over den slette sædelige

Tilstand hos dem, som dog have Guds Ords Lys. Men Brochmand skildres os dog paa den anden Side (i Universitetets Sørgeprogram) som «den, der ved Maaltidet plejede at spøge og være munter, dog mest at tale om Himlen, sjældent uden Taarer, men som flød af Glæde».

Hin mørke Betragtning af Verden fremtræder navnlig i Brochmands Anskuelse om Djævlens Magt og Virksomhed, og dog ville vi finde ham heri langt mere frisindet end Samtiden og en lang Eftertid, hvilket har skaffet ham følgende Vidnesbyrd af Nyerup (Rahbeks Læsning i blandede Æmner): »Brochmand taler i sit System om Djævlens kjæreste Opholdssteder, men hans Kundskab synes tarvelig og ufuldstændig« — i Modsætning nemlig til samtidige Værker, hvoraf »han kunde faaet detailleret Kundskab om, hvor hver Art af Djævelskab residerer«. — Djævlens Herredømme viser sig navnlig i Besættelsens Tilfælde. Af disse giver Brochmand vidtløftig Beskrivelse og anfører Midler derimod: Ikke enhver, som Djæveln plager, er besat. Kun den er besat, i hvem Djæveln gaar ind og ynkelig plager paa Legeme og Sjæl. Da mange lyve sig besatte for Fordels Skyld og andre indbilde sig at være det, maa man se sig om efter sikre Kjendetegn paa Besættelsen. Saadanne ere Indsigt i skjulte Ting, Færdighed i Sprog, man ikke har lært, Kyndighed i Skrivning uden foregaaende Undervisning, samt rædsomme Hyl, grueligt Udseende, forfærdelige Lidelser, overmenneskelig Styrke. — Grundene til en Besættelse ere forskjellige, enten Straf for Synden eller en Prøvelse for den fromme o. s. v. Hvad den besatte begaar, maa ikke tilregnes ham, med mindre han før Besættelsen har været ugudelig. Magten til Uddrivelse af onde Aander tilkommer ikke blot Christus, Apostlene og deres nærmeste Efterfølgere, men er given alle følgende Tider. Den, der skal uddrive den onde Aand, maa være en i Troen stærk Mand, brændende elske Gud og Næsten, ydmyg kun søge Guds Ære ved sin Gjerning, ivrig i

Bøn og Faste. Midlet til Uddrivelsen er at lade den besatte opløse Hovedstykkerne af Katechismus, tale for ham om Christi Blod og Daabens Kraft og af Skriften udvikle Christi Sejr over Djævlén. Endelig er hele Menighedens Bøn for den besatte af Betydning. Saadanne Midler ere de, Skriften anbefaler, siger han, og ikke Menneskepaafund, som Messer, Korsbetegnelser, Pilegrimsrejser, Relikvier o. s. v., hvilket Katholikerne tilraade. Men det endelige Udfald staar dog alene i Guds Haand. — Ligeledes erkjender han Djævlens Magt for at være stor til falske Aabenbaringer. Egentlige Mirakler kan han vel ikke gjøre, som at opvække døde, men han bruger at paatage sig de dodes Skikkelse for lettere at kunne forføre, end det er ham muligt i sin egen. Man maa derfor ogsaa vogte sig for at stræbe efter eller fæste Lid til Engleaabenbarelsér, skjøndt Gud efter Skriften ofte har brugt saadanne til de fromme; thi Djævlén benytter sig ofte af en Engels Skikkelse for at bedrage. Derfor er det heller ikke i vor Tid tilladt, siger han, at stole paa Drømme eller raadspørge Drømmetydere, skjøndt der efter Skriftens Ord gives somnia divina. Ved Djævlens Hjælp, ved Forskrivning til ham, udvikler han videre, kan Mennesket opnaa store Ting. Man kan faa sit Legeme gjort fast mod Skud og Stik, men det er en djævelsk Kunst, en Dyrkelse af Djævlén. Hexe kunne opvække Lyn, Torden, Uvej, Sygdomme, men det er dog en Trøst, at Djævlens og hans Tjeneres Kunster ikke kunne gaa videre, end Gud vil. Den kjender kun lidt til Djævlén, som ikke tror, at Hexe og Hexemestere kunne føres gennem Luften med vidunderlig Hurtighed til langt bortliggende Steder og der holde Selskab, dandse og andet deslige med Folk af samme Slags. Beviserne for Muligheden deraf finder han i Skriftens Fortællinger om, hvorledes Djævlén førte Christus fra Ørkenen til Tempeltinden, til et højt Bjerg, hvorledes Aanden bortrev Filip, saa Evnuchen ikke saa ham mere, men han blev funden i Asdod, endvidere i Analogien af Sjælen, der sætter Legemet i Bevægelse, og

endelig foreligge jo Hexenes egne Tilstaaelser derom. Skade, der er paaført ved Trolddom, er det ingenlunde tilladt at anvende Trolddomsmidler imod. Straffen, en Hex bør lide, er efter Guds klare Ord — Døden.

I Forbindelse med denne faste Overbevisning om Realiteten af Djævlbesættelser, om Hexes Magt, staar megen anden Overtro. »Den, der nægter, at der er Spøgelser til«, siger Brochmand, »fornægter saavel den hellige som den verdslige Historie«. Matth. 14, 25. 26, Luk. 24, 37 anfører han som Bevissteder herfor, ligesom og Fædre og Klassikere. Men Spøgelser anser han for intet andet end Djævlens selv, thi de afdødes Aander faa ikke Lov at vende tilbage, som man kan se af Luk. 16, 27. Han ved følgende om dem: de kunne plage paa alle Steder, men især dog i Ørkener, Sumpe, Huler, Bjerværker og Steder, hvor der har staaet blodige Slag eller er begaaet Mord, hvor falsk Tro hersker, men dog ogsaa netop hvor de frommeste bo. Spøgelser plage disse sidste, for at deres Tro kan blive synlig for Alverden, men langt hyppigere dog de onde, saasom gruelige Mordere, de fattiges Undertrykkere, de, der foragte deres Forældre, Gudsbespottere, de, der have forskrevet sig til den onde o. s. v. — De kunne fordrives, men ikke ved de katholske Paafund, vi ovenfor have nævnt i en lignende Sammenhæng. Derimod har Almisser og Faste deres Betydning i saa Henseende, efter Matth. 17, 20, ligesom ogsaa Besværgelse, naar den holdes inden de rette Grændser, det vil sige, naar vi i den erklære at ville finde os i Plagen, dersom det er Guds Vilje, at vi skulle hemsøges af Spøgelser. Den egentlige Hjælp søger Brochmand derimod i Forvisningen om at være frelst ved Kristus, at Gud er vor Hjælper og stærkere end Djævlens, i at bede til Gud og derpaa uforfærdet tiltale Spøgelset, idet man betyder det, at man er døbt, at man er hans Tjener, der har knust Djævlens Hoved.

Paa den anden Side maa man paaskjønne, at Brochmand midt i Overtroens Tidsalder i meget har stillet sig

imod den almindelige Mening, har forkastet meget som taabelig Overtro, hvad andre ansaa for uomstødelig Sandhed. Han forkaster saaledes ganske og aldeles Astrologien, ikke umærkeligt af en Mand, der levede Tycho Brahes Tid saa nær. Han anfører mod denne Kunst det gamle Testaments Advarsler mod Troldmænd, navnlig dem, der betragte Himlen. »Sker end engang imellem, hvad de have forudsagt, er det for at styrke de vantros Overtro (2 Thess. 2, 11) eller for at friste de fromme«. Han anser det endelig som stridende mod den Frihed, der er givet Mennesket, om han var afhængig af Stjernerne. — Ligeledes forkaster han det som Bevis i en Drabssag, at Liget i Morderens Nærværelse sveder Blod. Det bør ikke søges; thi det har hverken Støtte i Guds Ord eller Naturen. Han nævner mange, der have behandlet dette Spørgsmaal, og prøver og forkaster deres meget fantastiske Grunde derfor. Ligeledes erklærer han sig mod at udfinde en Tyv ved Hjælp af et Krystalkors og Paakaldelse af St. Helena, Constantins Moder, ved Vand, Oliegrene, Lys o. s. v. Man kan af Vidtløftigheden, hvormed han gjendriver saadanne Kunster, se, hvor indgroet slig Overtro maa have været i de Tider. Heller ikke mener han, man maa bruge »den hellige Adalberts Anathema« til »at vise igjen«, thi det lyser Fordømmelse over Tyven, og det paakalder ved Siden af Treenigheden: Jomfru Marie, Apostlene, alle Martyrer og hellige, ja Lucifer; »den, der bruger det, skader ikke saa meget Tyven som sig selv«.

5. Ejendommeligt for Brochmands Verdensanskuelse er det umiddelbare Forhold, han sætter mellem den styrende og det styrede, — baade Gud og Djævelen indvirker direkte, aldeles uden Mellembestemmelser. Djævlens Virksomhed ved Besættelser viser allerede dette. Modsætningen, Guds Forhold til Verden, fattes ligesaa umiddelbart. Charakteristiske Udtalelser i den Retning findes i det lille Skrift »om Pesten«. »Vogt Dig«, hedder

det, »for at blive hængende fast i Naturen, at slaa Dig til Ro ved causæ secundæ, at søge den første og fornemste Aarsag til saa stor en Ulykke i fordærvet Luft, Legemernes *δυσκρασία*, Planeternes farlige Stilling. Vend Dig til Gud, Pesten er hans strenge Tiltale«. I alle de Grunde, der anføres til Pestens Komme, overspringes, som det her er sagt med tydelige Ord, causæ secundæ. Gud griber umiddelbart ind paa ethvert Punkt, alt bliver Mirakel, Verden er fra først til sidst creatura, ikke natura. Charakteristisk nok ere de egentlig bevisende Steder for denne Anskuelses Rigtighed hentede fra det gamle Testamente, det er dettes Standpunkt overfor Naturen, der er Brochmands. For at lære en Pest at kjende i dens Væsen, Aarsager og Følger lukker han sig inde i sit Studerekammer og slaar op i sin Bibel og de hebraiske Glossers Fortolkere; »det er nødvendigt, at den, der nøjagtig vil kjende Pestens Natur, maa gaa ind i Guds Lønkammer«, siger han. Ud i Livet ser han ikke, han ser kun til det, der gjælder i sidste Forhold, og i sidste Forhold beholder han derfor ogsaa kun Ret. — Et helt Mellemrige bliver derved skudt tilside; alt, hvad vi kalde relative Goder, taber sin Betydning. Theoretisk hævder han vel et kristen Menneskes Frihed, men dennes praktiske Udfoldning i Livets rige Mangfoldighed er afskaaret. Det guddommelige og det menneskelige, det hellige og det naturlige staar stift og afmaalt overfor hinanden. Det guddommelige gennemtrænger ikke det menneskelige, medens dette dog endnu vedbliver at være menneskeligt; trods al den orthodox lutherske Lære om Christi guddommelige Naturs Forhold til den menneskelige, der indeholder en frodig Spire til den »romantiske« Anskuelse, naas en saadan aldrig, det hellige »syrer« ikke det naturlige. Forholdet bliver for Brochmand, at det guddommelige staar i Modsætning til det menneskelige, det hellige til det naturlige, hint fortrænger i sin Virksomhed dette. — En Konsekvents heraf er det, at gennemgaaende den hellige Historie, specielt

endog Jødefolkets Historie, bliver Brochmands Universalhistorie. Det er dennes Hovedpunkter, der stadig — paa en enkelt Undtagelse nær — umiddelbart benyttes som Exempler for al følgende Tid. Men Undtagelsen, vi sigte til, bringer os til at erindre en »rosværdig Inkonsekvens« i Standpunktet, en større Afvigelse fra den ellers gjældende Regel, nemlig Brochmands Stilling til det nationale, som den fremtræder i Lejlighedstalerne. Et menneskeligt, et naturligt Forhold er der altsaa dog, hvor den ellers saa strengt gjældende Adskillelse af det guddommelige og menneskelige ikke er gennemført, hvor der er en mild velgjørende Overgang af det ene i det andet: det nationale adles i Betragtningen fra et religiøst Standpunkt, hver Gang han i disse sine Taler dvæler ved Fædrelandets vigtigste Begivenheder i hans Tid.

Men fra Undtagelsen tilbage til Reglen. I Brochmands Stilling til Videnskab og Kunst fremtræder den tilfulde. Theologien er for ham, som for hans Tid, egentlig den eneste Videnskab, og den er af guddommelig Oprindelse. Biblen er hans Lærebog i Medicinen, som vi ovenfor have set ved hans Betragtninger over Pesten, — i Historien, — Mose Lov er hans juridiske Lærebog, dens Bestemmelser om Ægteskab i forbudte Slægtskabsgrader (her nævnes og udledes 23) lægger han til Grund for sin Udvikling af denne Sag, for blot at nævne et Exempel. Filologien dyrkede han selv ivrig, men for Biblens Skyld, for at lære dens Grundsprog nøjagtig at kjende. Filosofien, han beskæftiger sig med, er kun en Dialektik, brugelig til Udvikling af Biblens Lære, til dens Forsvar mod Modstandere. — Den verdslige Kunst ligger saa godt som ganske udenfor Brochmands Betragtning — og hvad var der vel ogsaa af den i Danmark for Brochmand at tage Hensyn til, naar undtages Christian den 4des Bygninger? — Musikens Anvendelse i Kirken misbilliger han ikke, men udtaler sig ganske kort om den: der skal synges i et Menigheden bekjendt Sprog, Latin kun, hvor de fleste forstaa det. An-

gaaende den bildende Kunsts Anvendelse i Kirkerne udtaler han sig ogsaa, men aldeles ikke fra et æsthetisk Standpunkt, han optager den kun som belærende Element. »Ikke Billedet, men Dyrkelsen af Billedet misbillige vi«, siger han. »Kalvinisterne have fornyet Ikonoklasternes gamle Vildfarelse. Ogsaa vi forkaste Billeder af essentia Dei, taabelige og farlige Billeder, men Spørgsmaalet bliver, om ikke hæderlige og passende Fremstillinger især af den hellige Historie bør og kunne taales i Kirkerne«. Svaret herpaa er bekræftende, thi saadanne Billeder brugtes i den jødiske Helligdom (Cherubim), Moses rejste en Kobberslange i Ørkenen. Gud viste Moses paa Sinai et Billede af Helligdommen, han viste Profeterne, Apostlene (Apg. 10, 17 f.) og navnlig Apokalyptikeren Billeder af det tilkommende. Profeter og Apostle bruge Billeder i Tale og Skrift, altsaa tør vi ogsaa bruge dem, fremstillede paa en Tavle. Indvendes det, at ingen jo ved, hvordan Christus saa ud, en maler ham paa een Maade, en paa en anden, er Svaret, at vi heller ikke ville forsøge at give et Portræt af ham, men et udvortes Tegn, der ved ofte at falde i Øjnene fornyer Erindringen om ham. Iudvendes det, at ingen kan male Gud og Menneske i samme Skikkelse, henvises til, at Guds Aand i Dan. 7,13 beskriver Guds Søn i menneskelig Skikkelse og Gud selv som en Mand, gammel af Dage, — og til Synet af Guds Søn som Menneskets Søn i Apok. 1, 13. — Netop disse Grunde, der hævde Billeders Brug, vise tilfulde, at hele den egentlige Kunstanskuelse er Brochmand noget aldeles fremmed. End tydeligere fremtræder dette i hans Dom om den dramatiske Kunst. Allerede Stedet, hvor han handler om den, er saare nedsættende; det er ved det 6te Bud, parallelt med Spørgsmaalet om Bordeller og Konkubiner. Han ved, at Skuespillernes Maal skal være levende at fremstille Dyder og Laster. Men jeg er vis paa, siger han, at ingen christen kan eller bør nævne hine Laster, som afmales paa Scenen, uden Afsky. Saameget mindre bør nogen christen paatage sig en Per-

son; i hvilken hine Lasters Billede fremlyser (Eph. 5, 3. 1 Thess. 5, 22). Det er bekjendt, siger han dernæst, at Komødier ikke kunne spilles til Folkets Bifald uden slette Menneskers taabelige og latterlige Taler levende fremstilles paa Theatret. Men Guds Aand tillader ikke en christen at gjøre dette (Eph. 5, 4. Kol. 3, 8). Det er endvidere bekjendt, at Komødierne medføre, at Mænd paatage sig Kvindeskikkelser, men det forbyder Herren i Deutr. 22, 5. Der er Fare for, at flere fordærvs ved Fremstillingen af Lasterne, end der forbedres derved, thi det onde hænger lettere ved, 1 Kor. 15, 33. Ingensteds foreskriver endelig Skriften denne hedenske Maade at rette Sæderne, den siger tvertimod: »Guds Ord er en Lygte for min Fod«, »de have Moses og Profeterne«, »Skriften er nyttig til Lærdom og Overbevisning«¹⁾.

Ligeledes i det 6te Bud afhandler Brochmand Til-ladeligheden af Dands — en lille Udvikling, der endvidere viser hans Strengthed overfor det naturlige Livs forskellige Udtryk. Han anfører Luthers og Brenz's liberale Udtalelser, men ytrer sig selv: »Omendskjønt Dands er en indifferent Ting, efter sin Natur hverken god eller ond, og ikke enhver Dands er lige farlig, men nogle anbefale sig ved deres Simpelhed, saa bør dog Dandse, i hvilke Mænd og Kvinder dandse sammen, da de intet bidrage til gavnlig Opbyggelse, sikrere undgaas end ivrig øves, dels fordi saadanne Dandse have deres Oprindelse fra Hedningene, dels fordi de sjælden udføres uden af Folk, der have spist og drukket godt, dels fordi Profeten Esaias's Advarsel (5, 11. 12) ikke lidet bør afskrække fra saadanne Dandse«. — Overfor Gjestebud stiller han sig derimod mere liberal, thi Skriften nævner jo saadanne uden Mis-

¹⁾ Et andet Sted (i »Exhortatio ad resipiscentiam«) siger han, at ikke blot de ere Afgudsdyrkere, der tilbede Sol og Maane, men ogsaa de, der ere hengivne til Overdaadighed og Vellyst, »tjene Scenen« o. s. v., thi de gjøre Bugen til deres Gud, idet de tragte efter de jordiske Ting.

billigelse: Josefs Gjæstebud og Brylluppet i Kana. Det er tilladt de christne, siger han, ikke blot for at stille Hunger og Tørst at spise og drikke, men ogsaa for from Munterheds og Fornøjelses Skyld. — Men ogsaa i dette Spørgsmaal gives altsaa Svaret udaf Skriften, efter dens Exempler, det naturlige Liv formes umiddelbart efter dennes Bud, det naturlige opsluges af det hellige.

6. Vejen til at realisere denne det guddommeliges Magt over det menneskelige, det helliges over det naturlige, gaar dels igjennem individuelle, personlige Dydens Befordringsmidler, dels gjennem de almene, objektivt fastslaaede Former, Familien, Staten, Kirken.

Vende vi os til den førstnævnte Art, da erkjendes forud af Brochmand, at disse kun have deres relative Fortjenstlighed, det er Gud, der har foreskrevet os dem, som det er Gud, der giver Kraften til deres Opfyldelse. Moral-loven er jo umulig at opfylde fuldkommen endog for den gjenfødte, den er afskaffet for alle med Hensyn til Virkning og Gavn i Retning af Retfærdiggjørelse, den bestaar kun quantum ad doctrinam et obedientiam, den er perpetua vivendi norma. Hvorledes Brochmand ivrigt drev paa et Levnet, der var virksomt i gode Gjerninger, og hvorledes han satte dette i Forhold til Retfærdiggjørelsen af Troen, er udviklet som et væsenlig integrerende Led i Beskrivelsen af hans asketiske Hovedværk, Postillen. Her ville vi yderligere se, hvordan han hævder de gode Gjerningers Nødvendighed og Gudvelbehagelighed. »Skjøndt vi retfærdiggjøres af Naade uden gode Gjerninger«, siger han, »bør man dog ifølge Guds udtrykkelige Befaling og Formaning lægge Vind paa gode Gjerninger for Guds, vor egen og Næstens Skyld. Spørges der, om de ere nødvendige, maa man tage sig iagt baade for at forringe deres Værd og for at tillægge dem for meget. Confessio Augustana og Apologien kalde dem nødvendige, men Spørgsmaalet bliver da, i hvilken Betydning. De ere det necessitate mandati, bonæ et tranquillæ conscientiæ, officii

et caritatis proximo præstandi. Men det er farligt at sige, at de ere nødvendige til Frelsen, thi dette er en falsk, uapostolisk Lære, hvorved Evangeliets sande Trøst fratages mange, i det mindste dem, der omvende sig paa det yderste. Medens endog de gjenfødtes mest roste Gjerninger ikke kunne fortjene Ros for Fuldkommenhed, ikke kunne erhverve det evige Liv, saa behage saadanne gode Gjerninger dog Gud, forsaavidt det er en med Gud forsonet, der øver dem, forsaavidt det er en i Christus indpodet, hvorfor en saadan Gjerning heller ikke betragtes i og for sig efter Lovens strenge Ret, men betragtes i Kristus, som ved sit Blod har aftøet alt Smuds af vore gode Gjerninger.

Da ingen kan opfylde Loven fuldkommen, bortfalder ogsaa alt, hvad Katholikerne kalde *opera supererogationis*, ligesom *evangelica consilia perfectionis*. Disse skulde være *castitas, obedientia, paupertas* — »*opera bona, a Christo nobis non imperata sed demonstrata, non mandata sed commendata*» (Bellarmin). Men Udtrykket *consilium* oplyser han at være en falsk Oversættelse af Skriftens *γνώμη*, thi dette betyder Befaling, i Modsætning til *ἐπιταγή*, en ikke absolut, men til visse Betingelser knyttet Befaling. Det farlige ved den katholske Betegnelse »*consilium*« er, at det derved siges, at det staar i vor egen Magt at fornægte os selv ganske og leve i ugift Stand, i Lydighed og Fattigdom. De tre Raad kritiserer han dernæst og finder, at de aldeles ikke ere fuldkomne Midler til at føre Mennesket til sand Fuldkommenhed, hvortil fordres andet mere, f. Ex. at elske sin Næste, endog sin Fjende; ja at de end ikke ere de mest passende Midler, thi Skriften anbefaler andre, saasom intet at ville uden Christus, afsværge vore onde Tilbøjeligheder, ved Christi Opstandelses Kraft Dag for Dag at gaa fremad; at det endvidere er falsk ved *castitas, ἐγκράτεια*, kun at forstaa ugift Stand, da det er enhver Begjærligheds Beherskelse, falsk ved *paupertas* at forstaa fuldkommen Ejendoms-Opgivelse (hvorom senere ved

Almisse), da den som Bud betragtet gjælder en glad Opgivelse af vor Ejendom, dersom vort Kald fordrer det, Rigdoms rette Brug overhovedet, — falsk ved obedientia endelig at forstaa Lydighed mod de Bud, Kirkens øverste udstede, istedenfor *ὑπακοή τῆς πίστεως*, da Skriften for-dømmer, at Menneskepaafund opstilles som Bud (Matth. 15, 9. 1 Kor. 7, 23). — Afvises altsaa disse Dydens Befordringsmidler som selvgjort Dyrkelse, ville vi i Brochmands Udvikling af Omvendelsen finde de egentlige Troens Udtryk i Gjerninger, som han anser for virksomme i Aandens Kamp mod Kjødet. Medens Bodens egentlige causæ instrumentales ere verbum Dei et baptismus, nævnes som causæ instrumentales accessoriæ: afflictiones et benedictiones, som Gud sender os, og, hvad det for os kommer an paa her, vigiliæ, jejunia, alteræque corporis castigationes. Som Exempel paa, hvorledes disse skulle øves, anføres Israeliterne (1 Sam. 7, 6), Niniviterne (Jon. 3, 4—6), David (2 Sam. 12, 16), Maria Magdalena, Peder, Paulus (1 Kor. 9, 27) — men atter her indskærpes, at om-endskjøndt det omvendte Menneske herved udfører hvad der i Sandhed er godt, og kan udføre det, er Mennesket dog aldrig Omvendelsens causa efficiens, men materialis. — Idet disse Handlinger mod Katholikerne erklæres for ikke at være Grunden til Forsoningen med Gud og Syndsforladelsen, siger han: »vi nægte ikke, at Gud bifalder Taarer, Faste og Almisse, de sædvanlige Tegn paa den indre Omvendelse, som ogsaa andre Øvelser, hvorved Kjødet tæmmes og Aandens Ivrighed opflammes¹⁾« — og atter: »vi skulle vogte os for, idet vi kæmpe for Ærens Krone, ikke at se hen til egne Gjerninger og egen Fortjeneste, men dog skal alligevel enhver holde sine Lemmer i tilbørlig Tvang, men tvinge dem ved Guds Aand og Jesu Blods Fortjeneste²⁾. Naar Katholikerne til Fasten føje »Sæk og

¹⁾ Syst. unv. theol., Artikel 21.

²⁾ Postillen, Septuages. Epist.

Aske«, da nævner Skriften visselig saadant som Sorgens Tegn, men det kan dog hverken af Christi eller Apostlenes eller de frommes Exempel i det ny Testamente bevises, at disse Bodens ydre Tegn endnu nødvendig bør anvendes. Katholikerne nævne endvidere flagellatio som et af Bodens opera laboriosa, men den er rent forkastelig, den er «Baal-litas», de fromme i det gamle og ny Testamente have ikke øvet den.

Faste, Bøn og Almisse staar altsaa egentlig kun tilbage for Brochmand efter denne kritiske Sigtning af de asketiske Midler, og selv om disse erklærer han, at de ikke ere tilstrækkelige til at tvinge Kjødet og afvende Straffen. Guds Aand fordrer langt større og vanskeligere Ting, f. Ex. urokket Tillid til Christi Fortjeneste, Forsagelse, Aflæggelse af Kjødets Begjærligheder. — Vi have allerede set ham angive disse tre Midler som ret virksomme at anvende til Besværgelsen af onde Aander, her ville vi nærmere undersøge det asketiske Værd, han tillægger dem. Faste er ikke nogen *ἐτελοθρησκεία*, men indstiftet af Gud og af blivende Betydning i Kirken. Den bestaar ikke i Maadehold og Tarvelighed, thi de bør altid finde Sted, ikke i Adskillelse og Valg af forskellige Spiser, thi det fordømmes 1 Tim. 4, 1—3, men i Afholdenhed ikke alene fra Spise og Drikke, men ogsaa fra alle sædvanlige Livsforhold, (Jakob sønderrev sin Kjortel). Dens Maal er at kue Kjødets Trods og Begjærlighed, at vise Gud vor Smerte, opflamme vor Iver for Bod og Bøn, gjøre os beredte til Betragtning over Guds Ord, Nadverens Nydelse og andre kirkelige Handlinger (Ordination f. Ex.), at mildne eller afvende truende eller nærværende Ulykker ved Sjælens Bedrøvelse i den rette Tro. Skriften bestemmer intet om, naar vi skulle faste, det maa ske hyppigere eller sjældnere efter Forholdenes Natur og Nødvendighed. Det gamle Testaments Faste var vel bunden til bestemte Tider og havde ogsaa bestemte Smertens ydre Tegn som Led-sagere, men det ny Testaments Faste er fri i disse Hen-

seender. Saavel Øvrigheden som den private kan tilsige Faste — den er enten publicum eller privatum. For at behage Gud maa den fremgaa af Tro, være paataget i et hæderligt og religiøst Øjemed og forbundet med Livets Bedring.

Almisse er for Brochmand af stor asketisk Betydning, den er Rigdoms rette Brug. Hans egen udstrakte Velgjørenhed, Bispeembedets Indtægters udelukkende Anvendelse til Velgjørenhed, kommenterer smukt hans Udtalelser om at give Almisse. Hans Udvikling af Rigdoms og Fattigdoms Forhold hører hjemme i denne Sammenhæng. Rigdom, lovlig erhvervet og rettelig anvendt, udelukker ikke fra Guds Rige, thi den er en Guds Gave, og der har jo været fromme Rigmænd som Abraham og Jakob; Apostlene, der havde forladt alt, havde dog Ejendom (Luk. 5, 29. Matth. 8, 14). Skriften fordrer altsaa ikke af de rige, at de totalt skulle skille sig ved deres Rigdom, men kun, at de ikke skulle være hovmodige, ikke sætte deres Lid til Rigdomme, men til Gud, blive rige i gode Gjerninger, velgjørende, samle sig Skatte til det evige Liv. Ikke enhver Opgivelse af Ejendom er derfor bedre end dens rette Brug. Den er endog skadelig, naar den sker uden tvingende Nødvendighed, især naar Forestillingen om en fortjenstfuld Gjerning kommer til. Tvingende Nødvendighed er f. Ex. altfor stor Kjærlighed til Rigdommen, som den, Ynglingen i Mth. 19, 21 nærede. — Uden en saadan tvingende Nødvendighed er den *ἐθελούγησκειά*. Tiggermunke ere derfor Brochmand en Afskyelighed, han minder om Ordene Deutr. 15, 4: «der skal ingen Tigger være hos Eder». — Praktisk forstandige Regler for Almissen giver han i sit System ved Slutningen af Artiklen om Loven.

Bønnen bestemmer Brochmand som en Samtale med Gud, nødvendig paa Grund af Guds Befaling og hans Løfte at høre vor Bøn, paa Grund af vor og vor Næstes Trang, de helliges og særlig Christi eget Exempel og som en Dyrkelse til Guds Ære. Den, vi skulle tilbede, er solus Deus,

personis trinus, essentia unus, altsaa hverken Engle eller Helgene eller Billeder eller hellige Ting, som Katholikerne mene, men vel tillige Christi menneskelige Natur, hvad Kalvinisterne fejlagtig forbyde. — Skriften byder os alene at tilbede Gud, og man kan jo kun med Nytte bede til den, som er alvidende, almægtig, allestedsnærværende og barmhjertig; ingen af de hellige i det gamle og ny Testamente have heller tilbedet andre end Gud. Men vi have en Midler behov til Bønnen, thi Gud bor i et Lys, hvortil ingen kan komme, og denne Midler er alene Kristus. Bønnen er dels den indvortes Bøn, hvortil først og fremmest fordres Tro, det er den faste Tillid til at blive bøn hørt i det, der er Gud til Ære og os til Gavn; dernæst en sand og ren Omvendelse fra Synden (Joh. 9, 31. Jak. 4, 3), sand Ydmyghed, Hjertets fulde Hensigt at ville bede, brændende Attraa efter en guddommelig Hjælp og en Vilje, der underordner sig Guds Vilje, samt endelig Udholdenhed og Standhaftighed i Bønnen. Dels er Bønnen den udvortes, der bestaar i Tale og Gestus. Den er vel ikke absolut nødvendig, men fordres dog ofte for at gjøre Bønnen fuldkommen, 1 Kor. 6, 20 byder jo at ære Gud i vort Legeme og Filip. 2, 11 at bekjende Christus med Tungen, Ef. 5, 19 at tale til hverandre med Psalmer, Lovsange og aandelige Viser, hvilket ogsaa Christi Exempel lærer os, Mith. 26, 30. Vort Hjerte er desuden saa svagt, at det ofte uden Stemmens Hjælp bliver adspredt under Bønnen. Det er en kalvinsk Vildfarelse, at man ikke skal blotte Hoved og bøje Knæ, naar Jesu Navn nævnes. Knæbøjning og Hænders Hævelse nævnes tvertimod hyppig i Skriften som Bønnen ledsagende Gestus. — Brochmand indrømmer Tilladeligheden af at bruge bestemte Formler til at bede; Kristus har jo givet os en saadan i »Fader vor«, det gamle Testamentes Præster brugte saadanne, ja Kristus bad selv paa Korset med en Bøn af David; mange vide desuden ikke, hvordan de skulle bede rettelig, dem maa man hjælpe dertil ved Formlerne. De fuldkomne ere ikke altid bundne

dertil. — Hvad Stedet, hvor Bønnen skal bedes, angaar, var den vel i den gamle Pagt ikke forbudt paa noget Sted, men dog særlig knyttet til de hellige Steder, i den ny Pagt er ethvert Sted passende til Bøn. I private Huse, mener han dog, bør vælges et afsides Sted for at undgaa Praleri og Forstyrrelse; i Menighedens Forsamling bør Bønnen fremfor alt ikke forsømmes. Han erklærer det for en katholsk Vildfarelse, at vore Bønner i Kirken skulde være virksommere end vore Bønner hjemme, for en kalvinsk Vildfarelse, at man ikke skulde kunne bede fromt i Kirker, der før havde været katholske. — Som ethvert Sted er enhver Tid passende til at bede; dog mener han, det er nyttigt hver Dag at fastsætte bestemte Tider dertil, medens alligevel de katholske horæ *canonicæ* ere en taabelig og unyttig Indretning. Skriften byder os at bede altid, Meningen deraf, siger han, er ikke at vi skulle tilsidesætte andre hellige Gjæringer eller vort jordiske Kalds Pligter for at bede, men det er en Opfordring til stadig at bede, til at henføre alt til Gud. — Han udvikler dernæst, at Bønnen bør ske i et Sprog, som vi selv og de, som høre os, forstaa (1 Kor. 14, 11 f.), det er en gruelig Vildfarelse, naar Katholikerne anbefale det fremmede latinske Sprog til Bønnen, som alvorligt, majestætisk og skikket til at skjule noget for Almuen; herimod anfører han Matth. 10, 27. — Hvad Forbønnen angaar, siger han, den skal omfatte alle, ogsaa vore Fjender, særlig de enkelte, Skriften nævner. For de ugudelige skulle vi bede, at Gud vil omvende dem; kun for dem, som synde mod den Hellig Aand eller til Døden, skulle vi ikke bede (1 Joh. 5, 16). — Gjenstanden for Bønnen endelig kan være alt, hvad der stemmer med Guds Ord og Vilje. Især skulle vi bede om aandelige Ting, som høre til Frelsen, her skal ingen Betingelse eller Undtagelse gjøres. Om jordiske Ting skulle vi derimod bede paa den Betingelse, at det saa er Guds Vilje, at det er til hans Ære, vort og Næstens Gavn.

Endnu et Middel til Dydens Øvelse anbefaler Brochmand betingelsesvis, det er Løftet. Han siger, det maa være frit og fremgaa af Tro, det maa angaa mulige Ting, som Gud har befaleet, eller som ere indifferente (i Modsætning til Jeftas Løfte). Dets Aflæggelse sker for at vise Gud vor Tak, for at erholde et gode (som Gen. 28, 20) eller for at tvinge Kjødet. Et Løfte maa alle Christne nødvendigvis aflægge, Daabsløftet, men det er ikke nødvendigt, at de paalægge sig et særligt Løfte om at fly denne eller hin Fejl, thi i Daaben have vi lovet at fly dem alle; det er heller ikke raadeligt, thi hvo er sikker paa ikke at blive overlistet af netop denne Fejl, og da straffes man haardere end ellers for den. For at et Løfte skal behage Gud, fordrer, at det alene aflægges til Gud, at det aflægges af et Menneske, som har Raadighed over sig selv og hører til de ved Troen retfærdiggjorte, at det aflægges angaaende tilladelige, hæderlige og mulige Ting, at det sigter til Guds Ære, vort og Næstens Gavn. — Ved disse Bestemmelser om Løftet har Brochmand brudt Staven over det katholske Løfte, særlig Munkeløftet. Dets Grundvold, de 3 evangeliske Raad, gode Gjerningers Fortjenstlighed, Ydelse af mer end Loven fordrer, have vi alt tidligere set ham kulkaste, det er *ἐθελοθρησκεία* damnatissima. Dog er det ikke hans Mening at dadle dem, der trække sig tilbage fra Menneskenes Omgang for at leve et strengere Liv i Bønner og hellige Øvelser, thi derpaa anfører Skriften os rosende Exempler som Naziræer, Rechabiter (Jerem. 35, 1—3) og Johannes Døberen. Dog erindrer han, at det var i Ørkenen, at Djævlens fristede Jesus, derfor er der paa den anden Side for dem, som befinde i deres Hjerter og Sjæle, at Djævlens er efter dem med sine Fristelser, en Opfordring til at sky Enrum og Ørk. Han forkaster Eremitlivet, naar det ikke er et individuelt Kald (Matth. 5, 15. 16). — Hvad Munkedragten angaar, siger han, at den har intet Værd som hellig; vi vide ikke, hvordan Apostlene gik klædt, og det kommer i det hele dog an paa det

indvortes Smykke (1 Petr. 3, 4). Tonsuren kan i sig selv være god nok (ifølge Num. 6, 5. Apg. 21. 4), men vi læse, at ogsaa Afgudspræster bar den. Det er bedre at undlade den, dog skal man i disse og lignende Ceremonier være føjelig. — Hvad Klædning forresten i Almindelighed angaar, erklærer han det for en anabaptistisk Vildfarelse og imod Skriften at ville afskaffe alslags pragtfuld Klædning, Guldsmykker og Prydelser, det er imod Rebekkas, Josefs, Salomons Exempel. »Men vil Du vide, hvad Du skal gjøre for ikke at synde i Henseende til Klæder, saa husk paa, at Syndefaldet var Skyld i Klæders Opkomst, at et Menneskes sande Prydelse ikke er en pragtfuld Klædning, men Sjælens Dyder. Klæder bør lempes efter vor Stand. Indfør ikke udenlandske Moder i dit Fædreland, ifør Dig aldrig dine Klæder uden at tænke paa at iføre Dig Christus«¹⁾.

Have alle disse Hjælpemidler deres mer eller mindre relative Betydning, er dog en absolut Vej anvist at vandre til Kjødets Betvingelse af Aanden — Christi Efterfølgelse. Vi have set, hvor hyppig Brochmand opstiller Exempler af Skriften, hvorledes det gamle og ny Testaments Mænd ere idelig gjenkommende Forbilleder og Mønstre, men alle kun delvis, kun i enkelte Stykker; eet algyldigt Forbillede er kun givet, Christus. Det er Kjærligheden til Christus, der fører os til hans Efterlignelse: »elsker Du ret alvorligen Christus, saa lever Du, som Christus levede«. Naar vi faa Lyst og Begjærighed til nogen Ting i Verden, da skulle vi gaa hen og beskue Jesu Liv og Levnet og se, om vor Begjæring stemmer overens med det Levnet, Jesus førte — dette er Hovedreglen, han giver for alle de enkelte Tilfælde, naar Verden, frister os. — Men denne Christi Efterfølgelsesvej er Korsets Vej. Lidelsen er for Brochmand intet tilfældigt. Han siger, at Gud sender den enten umiddelbart eller tillader Djævlens, Verdens og vort Kjød at plage os, — det gjælder

¹⁾ Syst. univ. theol. 18.

baade de udenfra kommende Trængsler og Hjertets Sørghed og Angst. Lidelsen er Straf for Synden, den er en Prøvelse, en Optugtelse, men den er endelig ogsaa sendt til Guds Ære. Dette er Lidelsens Evangelium, det er Christi Kors, der er lagt paa os. For vort naturlige jeg, der stræber efter Nydelse og gode Dage, er det en Forargelse, Guds Aand alene aabenbarer os, hvad Lidelsen er. »Det er Kjøds og Blods Art, nødig at ville lide«, siger han, »vi maa have Guds Hjælp dertil, selv Peter blev jo ført, hvorhen han nødig vilde«. »Talen om Korset er Kjød og Blod en besværlig Tale, men Korset fulgte Jesus fra hans Fødsel. Hvis vi ville være hans Disciple, da skulle vi efter hans Exempel af Barndommen op lide med ham«. Dette er Korsets Unndgaaelighed, som han hyppig indskærper: »Ingen, om han er nok saa hellig eller Gud kjær, skal tænke, at han kan leve uden Kors og Bedrøvelse« — det er dets Paradox: »Jo flittigere et Guds Barn holder sig til Gud og Guds Tjeneste, jo haardere gjør Djævelen, Verden og Gjenvordighed Anstød paa ham«. — »Guds Veje ere urandsagelige, thi de, som mest frygte Gud, og de, som allertrøsteligst tjene Gud, udstaa de største Fristelser og Forfølgelser«; — det er endelig Lidelsens Nødvendighed i den syndige Verden: »Grunden til at saamange ville, men ikke komme i Himmerige, er den, at Porten dertil er snever og Vejen trang. Det kommer deraf, at hvo der vil til Himmerige, han skal heller miste Gods og Liv og Alting, end han vil fortørne Gud og sin Frelser«¹⁾. — Lidelsen, Forsagelsen er Vejen til Himmerige. Derfor er Trøsten stor; hvad vil det sige at lide her den korte Tid for at erhverve den evige Salighed. Derfor skulle vi være glade midt i Lidelsen, naar Korset trykker mest. »Gud vil, at vi skulle være glade, juble i ham« (Luk. 2, 10. Kol. 3, 15) siger Brochmand til de sørgmodige²⁾, »melancholske Tanker have deres Oprindelse fra Djævelen«. Vi skulle bede

¹⁾ Samtlige Citater af Postillen.

²⁾ Syst. univ. theol. 41de Artikel.

Gud om Befrielse fra dem, men hjælper det ikke, da huske Ordet: »Salige ere de, som sørge«.

7. Vende vi os dernæst efter Betragtningen af disse den egentlige Askeses Hovedformer til de objektivt fastslaaede Former for et sædeligt Livs Førelse, da ere disse for Brochmand, om han end ikke opstiller dem ligefrem som saadanne, hvilket hidrører fra, at han intet asketisk System giver, de tre store Livssfærer, Familien, Staten og Kirken.

Skildringen af Brochmands Anskuelse og Fremstilling af Familien som sædelig Livsform maa søges i hans Udvikling af Ægteskabet. Den gamle Tids Strengthed og Formalitet afspejler sig her i meget. Forud gaar Trolovelsen, der maa ske recte atque ordine, med Forældres og Værgers Samtykke, ikke hemmelig, men med Præstens Velsignelse. Dens Ælde paaviser han af bibelske Exempler, som Lots Døtre, Jakob, Jomfru Maria. Dens Ophævelse er repudium, der ligeledes maa ske ifølge lovlig Grund saasom store Laster, uhelbredelig Sygdom o. s. v. — Selve Ægteskabet er indstiftet af Gud, det siger baade det gamle og det ny Testamente. Det er en Mands Forbindelse med en Kvinde til eet Kjød (Gen. 2, 24. Matth. 19, 4—6). Han undersøger vidtløftig, om Patriarchernes Polygami var retmæssigt, men vil i saa vanskeligt et Spørgsmaal helst ingen Dom fælde, dog helder han mest til at erklære det for syndigt. Det blev kun taalt hos Fædrene, men er os nægtet i den ny Pagt; det strider mod den guddommelige Indstiftelse. Derimod er polygamia successiva tilladt (Rom. 7, 2. 1 Kor. 7, 9). — Til et legitimt Ægteskab stiller han de Fordringer, at Parterne skulle have Forstandens fulde Brug, — dog er det afsindige, der have lyse Mellemlum, tilladt at gifte sig — at de have samme Religion, at de have Kraft til at opfylde den ægteskabelige Forpligtelse, at de ere i en passende Alder — heller dog for gamle end for unge, mener den forstandige Brochmand —, at de ikke ere spedalske, epileptiske eller befængte med andre smitsonne Sygdomme, at de ikke ere i forbudne Slægt-

skabsgrader, og endelig at det sker med Parternes fri Samtykke og Forældrenes Bifald. Uden det sidste er Ægteskabet ikke legitimt, men han paalægger dog Forældrene ikke at misbruge deres Ret til Tvang. Det personlige Velbehag, Kjærligheden, nævner han ikke med et Ord — en Følelse, der i Brochmands Skrifter ikke finder sit Udtryk. — Vielsen, *benedictio sacerdotalis*, er nødvendig til Ægteskabet, uden den er det plane nullum. Ægteskabets Formaal bestemmer han som Menneskeslægtsens Forplantelse, fælles Hjælps Erhvervelse, Utugts Undflyelse. Af de betydningsfulde Indstiftelsesord, »det er ikke godt, at Mennesket er alene«, har Brochmand en temmelig tarvelig Udtydning. Han siger, at Ordet ikke kan være sagt absolut, thi det andet Liv har ingen Plads for Ægteskab, og Paulus priser den ugifte Stand; Betydningen bliver for ham kun, at Mennesket ikke bør være alene, da han ikke mindre end Dyrene skal forplante og formere sin Slægt. Han ved alligevel at sætte Pris paa Ægtestanden, han kalder den en hellig Stand, »de, som ere i den, skulle glæde sig over, at Christus har Behag i den, thi han var med sin Moder og sine Disciple tilstede ved Brylluppet i Kana«. Han erindrer om, at Ægteskabet er indstiftet af Gud selv i Uskyldighedsstanden, at det ogsaa efter Faldet roses med store Lovtaler i Skriften (Ordsp. 19, 4. Eph. 5, 32).

Derfor siger han, at Cølibat ikke absolut er at foretrække for Ægteskab, som Katholikerne falskelig lære; det er ikke en Anbefaling til alle, men kun til nogle (Matth. 19, 12. 1 Kor. 7, 17). Hverken Ægtestand eller Cølibat gjør nogen behagelig for Gud; det kommer an paa den rette Brug af begge; i visse Tilfælde er Cølibat at foretrække, 1 Kor. 7, i andre Ægteskabet. Saaledes siger han, at det ikke er sikkert og gavnligt for Fyrster længe at leve alene og ugifte, thi der mangler ved Hofferne ikke slette Vejledere, som ved listige Kunster skamløst opflamme Fyrsternes Sind til al Urenhed. Ja, der er hos de største Fyrster den største Tilbøjelighed til dette søde, men dødbringende Onde, som

det kan ses af Davids, Salomons, Alexanders Exempel¹⁾. I dette Tilfælde træffer altsaa Brochmand den rigtige Afgjørelse, naar Spørgsmaalet er om et relativt gode: det kommer an paa Brugen, i og for sig hverken fordømmer eller frelser det. — Brochmand erklærer Ægteskabet efter dets Natur for en uopløselig Forbindelse; dog holder han i visse Tilfælde »divortium« for tilladelig, ja for Pligt. Først og fremmest da formedelst adulterium, dernæst formedelst malitiosa desertio, inhabilitas (Matth. 19, 12), error (enten error personæ, naar man har giftet sig med en i den Tanke, at det var en anden, eller error qualitatis, naar en har troet at ægte en Jomfru, og det ikke var Tilfældet (Matth. 5, 32. 19, 9), violentia, impietas, om hvilken sidstes Retmæssighed han dog tvivler ifølge 1 Kor. 7, 13. Imod Libertinere og Anabaptister hævder han, at Skilsmissen ikke kan overlades den private Vilkaarlighed, men at den skal ske for en Dommer. Dens Maal sætter han at være den uskyldige Parts Redning. — Strengt udvikler Brochmand Børnenes Pligter mod Forældrene. Selv uægte Børn bør lyde deres Forældre, siger han. Straffen for det 4de Buds Overtrædelse er timelige Ulykker og Døden. Denne sidste fastsætter Moselov, og det har endnu sin Gyldighed, thi det bydes allerede af selve Naturens Lov, og Christus har stadfæstet det (Matth. 15, 4. Rom. 1, 30. 32). Dog mener han, at Børn uden at overtræde det 4de Bud kunne angive Forældre, der ere Kjætttere, Fædrelandsforrædere o. desl. — Forholdet mellem Herskab og Tyende er for ham det patriarchalske. »Glemmer ikke, I Husbonder og Herrer! at have Omhyggelighed for Eders Tyende og Tjenere«, siger han i Udviklingen af Fortællingen om Høvidsmandens Tjener (i Postillen), et Billede paa det rette Forhold. Husandagt indskærper han, især Morgen og Aften.

Staten, magistratus politicus, erklærer Brochmand for indstiftet af Gud selv. Beviserne derfor ere Steder som

¹⁾ Af Talen over Christian d. 5te.

Dan. 2, 21. Rom. 13, 1. Joh. 19, 11 o. fl.; Øvrigheden kaldes Guder og Engle i Skriften, Gud befaler os at adlyde Øvrigheden og straffer dem, der ikke gjøre det — og endelig, fordi det er de falske Apostle, der foragte Øvrigheden, 1 Petr. 2, 16. Om Statens Magt ved han følgende: Gud har væbnet Staten med Sværdet, for at den skal være begge Tavlens Vogter, til Skræk for dem, der handle ondt, til Ros for dem, der handle godt. Statens Ret er at give Love, men de maa ikke indeholde noget uretfærdigt eller umuligt, noget, som ikke sigter til det private og offentlige bedste, ikke beforder sand Tro og Gudsdyrkelse. Øvrighedens Love forpligte Samvittigheden, saa de, der overtræde dem, synde mod Gud og deres Samvittighed. Øvrigheden har Ret til at føre Krig, hvilket Socinianere, Anabaptister o. fl. bestride. En retfærdig Krig strider ikke imod Naturens Lov eller Guds Lov i det gamle og ny Testamente, som det kan ses af Rom. 13, 4. Luk. 3, 14, af at Centurionen Cornelius og Sergius Paulus ikke opfordres til at nedlægge deres Krigsposter. En retfærdig Krig er den, som føres til nødvendigt Forsvar, eller imod en stor Uret, eller for at vinde det tilbage, som uretfærdig og voldelig er røvet. — Øvrigheden har Ret til at kræve Ed af Undersaatterne; Eden er tilladt, naar den sker vere, rite et juste — »hvad vore Theologer paastaa mod Essære og Manichære, Socinianere og Anabaptister«. — Øvrigheden har Ret til at straffe med Døden, hvilket han gjør gjældende mod de samme Sekter. Beviset derfor søger han i Skriftens Ord, Gen. 9, 6. Matth. 26, 52. Apok. 13, 10. Rom. 13, 4. Han viger ikke tilbage for Dødsstraffens meget hyppige Anvendelse. Vi have alt anført flere Tilfælde, hvori han fordrer den; endog for visse Arter af Tyveri vil han hævde den. Vi have endvidere hørt ham rose Christian d. 4de for dens rundelige Udøvelse. — Øvrighedens Pligt er paa den anden Side: Læsning i den hellige Skrift og et Liv derefter, Ydmyghed, Sparsommelighed (efter Deutr. 17, 16 f.), Kydskhed og Ædruelighed (Ordsp. 30, 4). Den skal

holde sine Løfter, selv dem, der ere givne til Fjender og Folk af en anden Tro, det byder baade den naturlige og guddommelige Lov.

Ligeledes bestemmer han Undersaatternes Pligter: de skulle yde Øvrigheden Ære og Hæder, Skat og enhver Art lovlige Lydighed, ikke alene for Vredens, men ogsaa for en god Samvittigheds og et stille og roligt Livs Skyld. Derfor skal Æren ydes den baade i Tanke og i Tale og Optræden, derfor skal man bede for den. Endog en haard, grusom og vantro Regjering skal man adlyde: Josef adlød jo Farao, Christus den hedenske Statsmagt. Men dog kun i alt, hvad der ikke strider mod Ære og Fromhed. Dersom Regjeringen med Vold vil paatvinge Undersaatterne en falsk Religion, da maa de vel ikke afryste Aaget med udvortes Magt (1 Petr. 2, 18), men redde sig ved Flugt (Matth. 5, 10. 10, 23. 18, 20). — En christen kan med frelst Samvittighed beklæde et offentligt Embede — hvilket Brochmand atter gjør gjældende mod de samme Kjættere, hvis Theorier han bestrider i hele sin Lære om Staten. Det ses af Moses's, af Davids, af Josafats Exempel, af at Christus og Apostlene ikke befale nogen, der gaar over til Christendommen at nedlægge sit Embede (Matth. 8, 11. Apg. 8, 38. 10, 2). Men vi maa ikke beskjæftige os saaledes med denne Verdens Ting, Kjøb og Salg osv., at vi derved forsømme at dyrke Gud og stræbe efter det evige Liv (Matth. 6, 33). Alt, hvad der angaar de borgerlige Forhold, er forgængeligt, vi maa derfor ikke sætte vor Lid dertil. Svig og Bedrag skal naturligvis undgaas; angaaende Aager erklærer han, at ikke enhver Rente er forbudt, ellers vilde den ikke være benyttet i Lignelsen, Matth. 25, 27. Enkelte Livsstillinger anser han for Gud ikke velbehagelige, saaledes Udøvelsen af artes ridiculi, joculariæ et scurriles; Gjæstgiveri, naar det befordrer Umaadelighed osv.

Sin Fuldendelse faar Brochmands Lære om Staten i hans Udvikling af dens Forhold til Kirken. Overensstemmelsen i Tro er ham den sikreste Grundvold for det

borgerlige Samfund. I Fortalen til Systema universæ theologiæ priser han Christian den 4des Virksomhed i denne Retning med følgende betegnende Ord. »Fra din første Regjeringstiltrædelse har Du arbejdet paa, at alle dine Undersaatter skulle tænke og tale ens om Gud og de guddommelige Ting. Og det har Du gjort med saadan Fremgang, at de, der afvege i religiøse Meninger, nu vandre om landflygtige, langt borte fra de Majestæten undergivne Riger og Lande. En saadan Lykke forstaa kun de ret at skønne paa, der af Erfaring have lært, hvilken bestandig Pest og Ødelæggelse for Riger en blandet Religion er, som væbner og opflammer Forældre mod Børn og Undersaatter mod Øvrighed«. En lignende Ros tildeler han Kongen i Ligtalen, og det hedder her videre: »Enhed i Tro er Rigernes Pryd, Beskyttelse og Forøgelse. Dersom dette Baand opløses, idet forskjellige Religioner indføres, opløses Sjælens Enhed; Menneskenes Liv vil opfyldes af Taabelighed, Forbrydelse, Ugudelighed, Grumhed; Undersaatterne vilde omkomme i indbyrdes Drab«. Ægyptens Tilstand, Julians Tolerance anfører han som advarende Exempler. I den Retning siger han endog, at Hedningene have været fromme: de domfældte Sokrates og Protagoras, anklagede Anaxagoras og Aristoteles for en ny Tro. »Turbata religione, turbati politiam«, er den tilgrundliggende Sætning.

Ifølge saadanne Udtalelser er det klart, at Brochmand giver Staten Herredømmet over Kirken, at han er en afgjort Fjende af Religionsfrihed, hvilket nærmere skal paavises i det enkelte. Han definerer Staten som *custos utriusque tabulæ*, deri ligger dens Ret over Kirken, som han hævder mod Katholikerne, navnlig Belarmin. Vistnok erklærer han det kirkelige og det politiske Herredømme for forskellige i Materie, Form og Maal: det kirkelige Herredømmes Materie og Objekt er indvortes og aandelige Goder, dets Form Prædiken, Sakramenters og Nøglers Forvaltning, dets Maal aandelig Retfærdighed, Sam-

vittighedens Fred og Sjælens Frelse; — det politiske Herredømmes Objekt er den udvortes Tugt, verdslige til dette Liv henhørende Goder, dets Form politiske Love og Sværdets rette Brug, dets Maal borgerlig Retfærdighed, timelig Fred og dette Livs Rolighed. Men dog er Forbindelsen mellem Stat og Kirke nødvendig; Omsorg for Religionen er i højeste Grad paalagt Øvrigheden. Det beviser han af det gamle Testamentes Ord og Exempler: dets Konger roses for at have hævdet Jehovas Dyrkelse, lastes for at have indført Afgudsdyrkelse, navnlig udhæver han den Ros, der tildeles Ezechias. Brochmand skjælnes da mellem *actiones fini regiminis ecclesiastici interius servientes* — Ordets Forkyndelse, Sakramenters og Nøglers Forvaltning, der alene tilkomme den kirkelige Øvrighed, — og *actiones exterius servientes*, nemlig Omhu for at alt i Guds Hus udføres efter Guds Ords Forskrift, at Ordets gode Tjenere belønnes, de lade straffes, Ulvene ved udvortes Magt, endog ved Sværdet, skilles fra Herrens Faar, og at alt, som paa nogen Maade kan skade Gudsdyrkelsen, med retfærdig Klogskab fjernes. I denne udvortes Styrelse tilkommer saa den øverste Plads Konger og Fyrster. De skulle sørge for, at den rene Tro udbredes i alle Rigets Provindser, og Kjætteri, saa vidt mulig, udryddes; de skulle indsætte Lærere, paa hvis Renhed i Lære og Liv man er sikker, vaage over, at Kirketugten hævdes saavel i Lære som i Liv, have Omhu for Kirker, Skoler og Kirkegods; de kunne paabyde Faste, men dog ikke paanøde Undersaatterne ny kirkelige Ceremonier eller med Vold afskaffe gamle, der ere hæderlige og smukke; dersom der opstaar Uenighed, kunne de udskrive og sammenkalde en Synode og sørge for, at Sagen der afgjøres under deres Præsidium efter Guds Ord. Den sidste Ret har dog kun en rettroende Statsmagt, — Apostelkonventet traadte jo sammen uden, ja imod den daværende Statsmagts Vilje. — Spørges, om Staten med Vold skal tvinge Undersaatterne til den sande Tro, da bliver Svaret, at dette vilde stride mod

Guds Ord (2 Kor. 10, 4) og den ældste Kirkes Praxis, det er endog et af Antichristens Kjendetegn (Matth. 23, 37. Joh. 16, 2. Luk. 9, 54. Apok. 17, 6). Troen kommer ved Hørelsen, ikke med Baal, Sværd og Fængsel; ikke engang Apostlene tiltog sig Herredømme over Samvittigheden. Men det egentlige Spørgsmaal for Brochmand bliver om en christen Fyrste kan tilstaa anderledes troende Religionsfrihed. En Blanding af forskellige Religioner i samme Stat finder han forbudt i Skriften, Deutr. 13, 1. Gal. 1, 8. 5, 12. Kun af Nød maa undertiden en Regjering taale den, som det kan ses af Davids, Nebukadnesars, Cyrus's Exempel, og han erindrer, at om end religiøs Samstemmen er i højeste Grad ønskelig, saa opnaas den dog aldrig i dette Liv (Matth. 13, 25). Ligeledes, da man ikke maa bruge Ild og Sværd mod Kjættene, maa Regjeringen taale en fremmed Religion, der før dens Tid er trængt ind i Riget, og har den lovet Religionsfrihed, maa den holde den. — Øvrigheden har derimod Forpligtelse til at affordre Undersaatterne Ed paa deres Tro; ligeledes kan den forholde de svage Læsningen af kjætterske Bøger. Afgudsdyrkere, der endnu ikke ere underviste om den sande Gud, maa den ikke straffe, men lade undervise; derimod skal den straffe dem med Døden, der forføre andre til Afgudsdyrkelse. Kjættene, der vel angribe Religionens Grundvold, men fejle af Svaghed og ikke ophidse Undersaatterne mod Øvrigheden, skal den ikke straffe med Døden, men med Exkommunikation og Landflygtighed. De derimod, som gjøre det af Trods og ophidse Undersaatterne og nægte at gaa i Landflygtighed, skulle straffes med Fængsel, og, hjælper dette ikke, med Døden. Saa omhyggelig er dog altsaa Brochmand, den strenge Hævder af Troens Enhed i Kongens Riger og Lande, i Overvejelsen af, naar den sidste store Straf bør indtræde; han anfører det selv som en af Katholikernes Vildfarelser at erklære simpelthen: Kjættene bør straffes med Døden. Naar Kongen og han imidlertid sætte Hr. Jørgen Fris i Bremerholms Jern, synes hans mildere

Theorier dog i Praxis at have antaget en temmelig streng Form. — Brochmands Nidkjærhed for Renheden af Statens Tro viser sig ogsaa deri, at han forbyder en Regjering for at forsvare den sande Tro, der er i Fare, at slutte Forbund med vantro og Kjættene, støttende sig paa Josafats advarende Exempel og 2 Kor. 6, 14. Kun et rent politisk Forbund maa den slutte med dem, som Abraham med Kananiterne. Det var et brændende Spørgsmaal i Trediveaarskrigen, Tydslands strenge Theologer forbød Forbund mellem Lutheraner og Calvinister i Kampen mod Papisterne. Brochmand erklærer ogsaa et saadant Forbund for urigtigt, da det derved ser ud, som Lutheraner og reformerte hørte til samme Menighed. — Værst viser Brochmand sin Intolerants overfor Jøderne. Han siger, at den almindelige lutherske Mening er, at de vel kunne taales i en christen Stat, men med Indskrænkninger, ingen fri Religionsovelse, ingen Omskjærelse og intet Polygami, ingen Embeder, ingen Aager, haard Straf for Blasfemi, Tilhold om at høre christne Prædikener, Forbud mod at gjøre Proselyter. Men endnu strengere end denne almindelige Mening udtaler han sin egen, støttende sig til et Citat af Luther: «det er bedre ganske at udelukke dem af Staten, thi man kan dog ikke hindre, at de privat begaa Blasfemi, og at berøve dem Aager, er at berøve dem Livet, de kunne saa lidt leve uden Luft som uden Aager».

Men er end baade Familien og Staten guddommelige Indstiftelser til at befordre et sædeligt og gudeligt Livs Førelse i denne Verden, træde de dog i saa Henseende fuldkommen i Skygge for det tredje store Livssamfund: Kirken. »Gud har i sin Naade«, siger Brochmand, »kaldet Menneskene til et udvortes og synligt Samfund udaf den ugudelige og urene Verdens Masse ved Ordets rene Prædiken og Sakramenternes rette Forvaltning, til Guds Ære ved den sande Tro indplantede under Hovedet Kristus, som levende Lemmer og indsatte til det evige Livs Arvinger«. Kun i dette Samfund skabes ved Ordet og Sa-

kramenterne et Liv, der i Sandhed behager Gud. Det er et synligt Samfund, siger han, forsaavidt det samles til Ordets Forkyndelse, Sakramenternes Forvaltning og andre kirkelige Handlinger, som falde i Øine, Øren og udvortes Sandser, men det er ogsaa et for Mennesker, ikke for Gud, usynligt Samfund, de helliges Samfund, de sande troendes, som frelses. Vi have set Brochmand stille Kirkesamfundet i nært Forhold til den borgerlige Øvrighed, set ham udvikle al Statskirkes Grundtanke. Dog hævder han, at det er saa langt fra, at Kirken skal gaa op i denne Verdens Riger, at den tvertimod efter sit Væsen er et Rige ikke af denne Verden. Det kirkelige Herredømme maa altsaa paa den anden Side bestemt adskilles fra det verdslige; Christus alene er Kirkens øverste og absolute Herre. Som i enhver Stat maa der i denne *respublica longe ordinatissima* findes dem, som byde, og dem, som lyde; men et synligt Overhoved gives ikke. Steder som 1 Kor. 12, 14. Apg. 20, 28. Hebr. 13, 17 lære ham, at Kirkens Styrelse vistnok ikke kan være ren demokratisk, men det christne Folk bør dog have nogen Del i Regjeringen. En saadan finder han hævdet i Matth. 18, 18. 1 Kor. 5, 4. 5. for Exkommunikationstilfælde, i Apg. 1, 15 f. 6, 35 til Udvælgelse af Embedsmænd eller Billigelse af Valget, i Apg. 15, 22 til Loves Antagelse og Strids Afgjørelse. Enhver christen, som er kyndig i den hellige Skrift og anerkjender den som Sandhedens eneste Rettesnor, indrømmer han derfor Ret til at give Møde paa en Kirkeforsamling og deltage i dens Forhandlinger. Men det maa ske saaledes, at god Orden bevares, hvilket iagttages, naar man først hører deres Mening, som ere kaldede til at være Kirkens Lærere og Styrere, dernæst de private og endelig de højeste Øvrigheder: *»suus est itaque populo Christiano in regimine ecclesiastico locus«*.

Midlerne til Kirkens rette Styrelse ere Guds Ords rene Prædiken, Sakramenters og Nøglers rette Forvaltning. Disse Midlers Øvelse er ved lovlig Kaldelse overdragen

dertil skikkede Folk; der er af Gud indstiftet et kirkeligt Embede til hans Ære og Menneskenes evige Salighed. Til det ordinære Embede kunne Kvinder ikke antages, det er udenfor den almindelige Orden, at Hulda, Deborah, Priscilla vare Profetinder og Medhjælpersker. — Den hele Menighed finder Brochmand i Skriften kaldet *κληρικός*, men de ordinerede ere Klerus i særegen Forstand. I Nødtilfælde vil han udelade *vocatio*, hvis Nødvendighed fremgaar for ham af Skriften og *Confessio Augustana*; enhver troende indrømmer han naturligvis, uafhængig af den, Lov til at lære sin Næste Sandheden. De forskellige Grader i det kirkelige Embede finder han begrundede baade i det gamle og ny Testamente, de ere ikke en ny menneskelig Opfindelse. De vare dog aldrig bestemt fastslaaede, men flere eller færre efter Kirkens Trang. Det maa saaledes være for god Ordens Skyld, formedelst Kirkernes Tiltagen og Gavernes Forskjellighed. — Paa Grund af Embedets Vigtighed erklærer han det i højeste Grad magtpaaliggende, hvilket Liv en Pastor fører: hans private Liv maa være saa rent og kydsk, at han bevarer Sjælen, Viljen og de udvortes Lemmer rene fra Syndens Besmittelse, forsaa vidt det kan ske i dette Liv. Midlerne dertil ere Betænkning af Guds Allestedsnærværelse, stadig Læsning i Skriften, Bøn, Flugt fra alt, hvad der kan ophidse til Synd, stadig Bod. For hans Familieliv gjælder 1 Tim. 3, 5 som Regel. Den, som Gud har givet Afholdenheds Gave, leve ugift; den, hvis Sind er til Ægteskab, tage efter forudgangen Bøn en hæderlig, uberygtet Kvinde. Han maa dernæst opdrage sine Børn i Gudsfrygt, behandle Tyendet godt, Morgen og Aften samle hele sin Husstand til Bøn. Hans Hus skal være et Exempel paa Fromhed. Med Hensyn til hans Optræden udadtil, skulle Ordene i Matth. 5, 13. 10, 6 være ham en Vejledning. Han maa tage Hensyn til, om han omgaas højere eller lavere; i det daglige Liv iagttage *τὸ πρεπόν* i Klæder, Lader og Ord; han maa saaledes ikke beruse sig, ikke dandse. Slige Regler har Brochmand vel

anset det for højst nødvendigt at opstille og begrunde i det enkelte, naar han tænkte paa den Forargelse, hans gode Ven, Biskoppen af Trondhjem Anders Arrebo, havde vakt hos Samtiden. — Imod Valdenseses og Anabaptisters Paastand, at Præsterne ikke maa tage imod Løn, stiller Brochmand bestemte Ord af Skriften som Matth. 10, 10. 1 Kor. 9, 7. 8 og Lovens Bud om at give Tiende; er endog Loven afskaffet, gjælder dog et tidligere Exempel som Regel: Abraham, der giver Melchisedek Tiende. Selv formuende Præster indrømmer han at tage imod Tiende, men de skulle være skaansomme mod de fattige og give desto mere Almisse. En Præst skal derimod saa lidt som mulig give sig af med at dyrke Jorden og opføde Kvæg (Syr. 38, 26. 27. 2 Tim. 2, 4). Præsten har Lov at flytte fra et Embede til et andet, men det skal ske sømmeligt og med Orden. Enhver skal passe sin egen Hjord, derfor bør ingen Præst bestige en andens Prædikestol uden hans Vilje og Vidende. Han maa ikke nedlægge Embedet, fordi Menigheden er vantro, utaknemmelig eller ond. Præstens Pligter med Hensyn til hvad han skal indskærpe i sin Prædiken og hvorledes han selv skal være Menigheden et Exempel, »faste, vaage, bede, være ædru«, samt den hele Sjælesorg udvikler han som alt anført i »Formaningen til Gejstligheden i Sjællands Stift» (se S. 718).

Til Hævdelsen af et rent Liv indenfor Kirken siger Brochmand, at *disciplina ecclesiastica* er af Herren indrømmet hans Menighed, han har givet den Nøglerne til at løse og binde: den løsende Nøgle forlader den angrende Synder, den bindende formener den, som formedelst falsk Lærdom eller urent Liv er til Forargelse og har foragtet private og offentlige Formaninger — efter Kirkestyrelsens Beslutning og med hele Menighedens Samtykke — Nydelsen af den hellige Nadvere (*excommunicatio minor*), og dersom han fremturer, det hele Kirkesamfund (*excommunicatio major*), hvorefter han betragtes som en Hedning og i Jesu Navn overgives til Satan, dog kun saalænge til han omvender sig. Herved

mener han, at Kirkens Renhed hævdes; den skal ikke høre ilde, som om den taalte Forbrydere i sig, Sakramenterne maa ikke vanhelliges og de andre Menighedsmedlemmer smittes. Exkommunikationen er til Synderens eget bedste, at han, beskjemmet og tugtet εἰς ὀλιγοτον carnis, kan omvende sig og løses. Den sker efter Guds Vilje, thi han udviste selv Adam og Eva af Paradis, udjog Kain af Landet, befalede dens Øvelse i Moselov. Den sker efter Jesu Ord, Matth. 18 og Joh. 20, og Apostlenes Exempel. Brochmand kalder den en spiritualis potestas ecclesiæ, thi den maa ikke øves med udvortes Vold, Ild og Sværd, kun ved aandelig Tvang. En hel Menigheds Exkommunikation, som Katholikerne have for Skik, misbilliger han, thi Gud vil ikke straffe de gode med de onde, Exkommunikationens Maal er Opbyggelse, ikke Nedrivelse; den christne Kirke er den Ager, i hvilken der findes baade Hvede og Klinte, den er Vandet, af hvilket baade gode og slette Fisk opdrages, en Have, i hvilken der er baade frugtbare og ufrugtbare Træer, Bryllupshuset, i hvilket der findes Folk baade med og uden Bryllupsklæder paa.

Gjennem saadanne Livets Former er det, at et christent Menneskes Lyksalighed tilstræbes. Her i Livet kan den kun delvis naas. »Naar I høre med tilbørlig Andagt Guds Ord og det annamme og bevare i et godt Hjerte, da ere I i Himmeriges Rige«, siger Brochmand i sin Postil; »naar Samvittigheden er rolig, og man glædes i Hjertet ved den Hellig Aand, lader Gud os smage en Begyndelse af det evige Liv.« Men Synden er dog altid tilbage med sine Følger, selv for den, der er født fra oven. Her kan vel tales om christelig Frihed i dette Liv, men fuldkommen fri er selv den gjenfødte dog ikke; det gode, han gjør, gjør han ikke af sig selv eller egne Kræfter, men af den Hellig Aand, som styrer og leder ham. De troende have ved Christi Blod erhvervet Frihed fra Lovens Forbandelse, fra Syndens Trældom, fra Ceremonierne og de menneskelige Traditioners Aag, men megen Befrielse staar

dog endnu tilbage. Korset, Lidelsen, er endnu den troendes Lod i Verden, om end den rige Trøst derfor ligger ham nær. Døden indgyder ham endnu Skræk, selv Jesus bævede for den, — om han end ved, at den er en Guds Tilskikkelse, han nødvendig maa underkaste sig, om han end ser, hvor meget ondt den befrier ham fra, om han end er vis paa, hvorhen han kommer. Først Dødens Overvindelse er hans endelige Sejr i Kampen. Det evige Liv kalder Brochmand den standhaftig troendes Henflyttelse formedelst Christus af Guds Naade alene til den bedste og lykkeligste Tilstand. Ethvert Syndens Spor er da forsvundet, Sjæl og Legeme er fuldkommen restitueret. Man gjenkjender sine kjære afdøde, samlet med alle fromme skuer man Gud Ansigt til Ansigt, nyder evig, uudsigelig Glæde, lover og priser Gud. Dette er Kampprisen, hvorefter den christne iler i dette Livs Løb. Formedelst Had til Synden og Længsel efter dette salige Liv hos Gud har den christne Lov at ønske Døden, men ikke af Utaalmodighed paa Grund af dette Livs Modgang. — Hvad er selv det nærværende Livs største Glands og Herlighed mod Saligheden hisset! — Den kraftige, i dette Livs Forhold saa virksomt indgribende Brochmand glemmer det nærværende for det tilkommende; det er heden han higer, ogsaa naar han gjennem alle sine mange Skrifter indprenter det strenge, rene Liv, bygget paa den strengt evangeliske Tros Udvikling.
